

Koninklijke Marine

Heldendaden der Nederlanders ter zee

Inhoudsopgave

1	Middeleeuwen	5
1.1	Inname van de Toren van Damiate, 4 augustus 1218	5
1.2	Scheepsstrijd op de Gouwe, 10 augustus 1304	6
1.3	Slag op de Maas, 4 juli 1351	7
1.4	Zeeslag in het Nauw van Calais, 11 augustus 1555	8
2	De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).....	10
2.1	Slag op de Zuiderzee, 11 oktober 1573.....	10
2.2	Vernietiging van de Spaanse Armada, 8 augustus 1588.....	11
2.3	Het overvaren van twee Spaanse galeien, 3 oktober 1602.....	13
2.4	Zeegevecht voor Sluis, 26 mei 1603.....	15
2.5	Zeeslag bij Gibraltar, 25 april 1607.....	16
2.6	Verovering van de Spaanse Zilvervloot, 10 september 1628.....	17
2.7	Slag op het Slaak, 12 september 1631.....	19
2.8	Zeegevecht voor Duinkerken, 18 februari 1639.....	20
2.9	Zeeslag tussen de Nederlandse en Spaanse vloot, 18 september 1639	21
2.10	Zeeslag voor Duins, 21 oktober 1639	22
3	De Eerste Engelse Oorlog, 1652-1654.....	24
3.1	Zeeslag bij Plymouth, 26 augustus 1652.....	24
3.2	Zeeslag bij Dungeness, 10 december 1652	25
3.3	Driedaagse Zeeslag, het gevecht op de eerste dag, 28 februari 1653.....	27
3.4	Driedaagse Zeeslag, vervolg en afloop, 1 en 2 maart 1653.....	28
3.5	Zeeslag bij Livorno, 13 maart 1653.....	29
3.6	Zeeslag bij Nieuwpoort, 12 en 13 juni 1653.....	31
3.7	Zeeslag bij Terheyde, 10 augustus 1653.....	32
4	De Vierde Noordse Oorlog (1655-1660).....	35
4.1	Slag in de Sont, 8 november 1658	35
5	De Tweede Engelse Oorlog (1665-1667)	38
5.1	Zeeslag bij Lowestoft, 13 juni 1665	38
5.2	Slag in de Baai van Bergen, 12 augustus 1665.....	40
5.3	De Vierdaagse Zeeslag; het gevecht op de eerste dag, 11 juni 1666	42
5.4	De Vierdaagse Zeeslag; vervolg en afloop, 12-14 juni 1666.....	44
5.5	Tweedaagse Zeeslag, 3 en 4 augustus 1666	46
5.6	De tocht naar Chatham, 20-23 juni 1667	49
6	De Derde Engelse Oorlog (1672-1674).....	54
6.1	Zeeslag bij Solebay, 7 juni 1672	54
6.2	Zeeslag bij Schooneveld, 7 juni 1673.....	56
6.3	Zeeslag bij Kijkduin, 21 augustus 1673.....	59
7	Strijd in alle uithoeken van de wereld.....	62
7.1	Zeeslag bij de Etna, 22 april 1676.....	62

7.2	Zeeslag bij Palermo, 2 juni 1676.....	65
7.3	Zeeslag bij Öland, 11 juni 1676.....	69
7.4	Zeeslag bij Tobago, 3 maart 1677.....	72
8	De Negenjarige Oorlog 1688-1697.....	76
8.1	Zeeslag van Bevesier, 10 juli 1690.....	76
8.2	Zeeslag bij La Hougue, 29 mei - 3 juni 1692.....	78
8.3	Zeegevecht bij Lagos, 27 juni 1693.....	81
9	De Spaanse Successie Oorlog 1701-1713.....	84
9.1	Zeegevecht in de Golf van Biskaje, 22 mei 1703.....	84
9.2	De verovering van Gibraltar, 3 augustus 1704.....	86
10	De Vierde Engelse Oorlog 1780-1784.....	89
10.1	Zeegevecht bij Kaap St. Marie, 30 mei 1781.....	89
10.2	Zeeslag op de Doggersbank, 5 augustus 1781.....	92
11	Napoleontische Oorlogen.....	95
11.1	Zeeslag bij Kamperduin, 11 oktober 1797.....	95
12	Koninkrijk Nederland.....	99
12.1	Bombardement van Algiers, 27 augustus 1816.....	99
12.2	De verovering van Palembang, 24 juni 1821.....	101
13	Leven en werk van Petrus Johannes Schotel (1808-1865).....	104
13.1	Zoon van een beroemd zeeschilder.....	104
13.2	Een klassiek kunstenaar.....	104
13.3	Heldendaden der Nederlanders ter zee.....	104

Voorwoord

Dit is een beschrijving van onze maritieme geschiedenis aan de hand van een serie litho's.

"Heldendaden der Nederlanders ter zee" is oorspronkelijk een serie lithografieën van zeeschilder Petrus Johannes Schotel (1808-1865). Het Marinemuseum presenteert aan de hand van deze litho's een kort overzicht van de geschiedenis van de Nederlandse marine. Het Marinemuseum wil hiermee het eerbetoon van Schotel aan de Nederlandse zeehelden voortzetten.

Schotels serie van 45 litho's laat belangrijke historische zeegevechten zien vanaf de middeleeuwen tot in de negentiende eeuw. Schotel maakte de serie aan het einde van de eerste helft van de negentiende eeuw. Hij werd hierbij geïnspireerd door het boek "Geschiedenis van het Nederlands Zeewezen" van jhr. mr. J.C. de Jonge (Amsterdam, 1833-1848).

1 Middeleeuwen

In de Middeleeuwen leerden de bewoners van West-Europa het schip volwaardig gebruiken. Al snel ontstonden de eerste zeegevechten.

In de Middeleeuwen was het scheepskanon nog niet volwassen. In deze tijd kenmerken de belangrijkste zeegevechten zich door uiterst bloedige enter- en man-tegen-man gevechten.

1.1 Inname van de Toren van Damiate, 4 augustus 1218

Nederlandse kruisvaarders nemen in 1218 deel aan de belegering van de stad Damiate aan de Nijl.

Tijdens de kruistocht van 1217 tot 1219 stuurde Willem I (?-1222), graaf van Holland, in 1217 een kleine honderd koggen naar de Middellandse Zee om de christelijke bondgenoten te steunen in hun strijd tegen de Arabieren.

Op 4 augustus 1218 nam de Hollandse scheepsmacht onder leiding van de Friese machthebber Olivier van Keulen deel aan het beleg van de stad Damiate aan de ingang van de Nijl. De Arabieren hadden de toegang van de Nijl afgesloten door een verdedigingstoren midden in de rivier te plaatsen. Deze toren was d.m.v. zware sperkettingen verbonden met de beide oevers.

Door twee koggen met elkaar te verbinden en op dit vaartuig een eigen toren te bouwen, voorzien van een stormladder en een valbrug, wisten de christenen de vijandelijke toren in te nemen.

Door deze geslaagde actie konden de Europeanen de aanvoerlijnen van Damiate afsnijden, waarna de verdedigers van de stad in 1219 capituleerden.

1.2 Scheepsstrijd op de Gouwe, 10 augustus 1304

| In 1304 gingen Zeeuwen en Vlamingen elkaar met drijvende forten te lijf.

Nadat in het begin van de 14e eeuw de Hollandse handel en zeevaart tot een redelijke mate van bloei was gekomen, poogde Guy van Dampierre, Graaf van Vlaanderen, deze welvaart te niet te doen. In 1304 was het overgrote deel van Zeeland door de Vlamingen veroverd en hielden alleen Dordrecht en Zierikzee nog stand.

De Hollanders hadden nog niet veel ervaring in de oorlogvoering ter zee en namen daarop een Franse admiraal in dienst, Reinier Grimaldi. In augustus 1304 verscheen Grimaldi met een vloot van ruim zestig schepen voor de Gouwe, het nauwe vaarwater gelegen voor Zierikzee. Guy van Dampierre had hier een scheepsmacht van ongeveer 500 schepen samengetrokken.

Op 10 augustus 1304 raakten de beide scheepsmachten met elkaar in gevecht. Beide partijen bonden hun kapitale schepen aan elkaar, zodat groepjes van telkens vier schepen ontstonden. Met deze drijvende forten gingen de Fransen en Hollanders de Vlamingen te lijf. Aanvankelijk

voerde Guy van Dampierre een branderaanval uit, maar de twee brandende scheepjes dreven door het getij terug naar het eigen kamp. In de avond van de 10e augustus was de strijd nog niet beslist.

De volgende ochtend bleken verraders op de Vlaamse vloot de touwen van een aantal 'forten' te hebben doorgesneden. Hierna gelukte het Grimaldi om de vijand na enkele felle entergevechten terug te drijven en Zierikzee te ontzetten.

Uiteindelijk werd in 1323 heel Zeeland ten westen van de Schelde aan Graaf Willem III (1287-1337) overgedragen.

1.3 Slag op de Maas, 4 juli 1351

Tijdens de Hoekse en Kabeljauwse Twisten kleurde het water van de Maas in juli 1351 drie dagen rood van het bloed.

Na het overlijden van Graaf Willem III (1287-1337) en diens zoon Willem IV (1318-1345) brak in 1350 in de Hollandse en Zeeuwse gebieden een burgeroorlog uit met als inzet de opvolging van Graaf Willem III. In het begin van deze Hoekse en Kabeljauwse Twisten bevochten Margaretha van Beieren (?-1356) en haar zoon Willem V (1333-1389) elkaar op leven en dood. Margaretha leidde de Hoeken, Willem de Kabeljauwen.

Nadat de Kabeljauwse troepen in het voorjaar van 1351 tussen Vlaardingen en Den Briel een gevoelige nederlaag hadden geleden, verzamelde Willem V een scheepsmacht nabij Schiedam.

De belangrijkste oorlogsschepen waarover de beide strijdende partijen beschikten waren koggen. Dit waren schepen voorzien van roeiriemen, kastelen op voor- en achterschip en in de masten gehesen sloepen, van waaruit de tegenpartij met pijlen, fakkels en potten met ongebluste kalk bestookte.

Op 4 juli 1351 ontmoetten de vloten van Willem en Margaretha elkaar op de Maas bij Zwartewaal. Een heftige strijd volgde. Willem bracht zijn moeder een verpletterende nederlaag toe en veroverde daarmee het graafschap over Holland. Lang heeft hij echter niet van de overwinning kunnen profiteren. In 1358 werd hij krankzinnig en opgevolgd door zijn zoon Albrecht. De Hoekse en Kabeljauwse twisten laaiden vervolgens weer op en zouden tot ver in de 15e eeuw voortduren.

De gevechten op de Maas zijn helaas slecht beschreven. Hierdoor is het ondoenlijk om een goed beeld van de strijd te vormen. Dat er veel doden en gewonden vielen mag duidelijk zijn; volgens de overlevering kleurde het water van de Maas-rivier drie dagen lang rood van het bloed.

1.4 Zeeslag in het Nauw van Calais, 11 augustus 1555

De opbloeiende Nederlandse handelsvaart trok rond het midden van de 16^e eeuw steeds meer Franse kapers aan. In 1555 leidde dit tot een gruwelijk zeegevecht.

In de eerste helft van de 16e eeuw werd de basis gelegd voor de vorm van de latere Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1548 werden onder de Habsburgse keizer Karel V (1500-1558) Holland, Zeeland, Friesland, Overijssel, Utrecht, Groningen, Gelre, Vlaanderen en Artois bijeengevoegd en opgenomen in het Habsburgse rijk. Aartsvijand van de Habsburgers was het Franse koningshuis, op dat moment geleid door koning Hendrik II (1519-1559).

De aldus ontstane Nederlanden kenden een grote mate van autonomie. Geregeerd door landvoogdes Maria van Hongarije (1505-1558; zuster van Karel V), de Staten Generaal en de Provinciale Hoven kwam de handel tot steeds grotere bloei. Nadat in de jaren vijftig de vijandigheden tussen het Habsburgers en Frankrijk waren opgelaaid werden Nederlandse koopvaardijvaarders steeds vaker aangevallen door Franse kapers. Bij het ontbreken van een echte oorlogsvloot werd de oplossing van het probleem gezocht in het varen in konvooi en het beter bewapenen en bemannen van de handelsschepen.

Op 11 augustus 1555 werd een dergelijk konvooi van 22 schepen op de thuisreis vanuit Spanje aangevallen door een Franse kapersvloot, sterk 25 oorlogsschepen. De beter bemande Fransen trachtten de Nederlandse schepen te enteren, maar aanvankelijk wisten de met geschut bewapende koopvaarders de vijand op afstand te houden. Toen het de kapers toch gelukte om zeer dichtbij te komen werden van beide zijden enterdreggen geworpen waardoor één grote drijvende massa ontstond. Een bloedige strijd van man tegen man vond daarop plaats, maar het lukte de Fransen niet om de Nederlanders te verslaan. De laatsten verzetten zich zo hevig dat de Fransen een wapenstilstand aanboden. De Nederlanders weigerden de wapens neer te leggen en vochten door.

Toen er brand uitbrak ontstond er op de scheepskluwen paniek. Vriend en vijand sprong overboord of stapte over op schepen die niet direct door de vlammen bedreigd werden. Daarop wist een aantal Fransen die aan boord van Nederlandse schepen geraakte zich van enige vaartuigen meester te maken. Uiteindelijk werden zes Nederlandse schepen veroverd en enkele verbrandden. De Fransen zelf verloren zeven schepen en een aanzienlijk deel van de totale bemanning.

Kort na dit zeegevecht, dat in feite onbeslist eindigde, gaf Karel V de scepter over aan zijn zoon Philips II (1527-1598). Karels fanatieke vervolging van het protestantisme en de Nederlandse drang om los van de Habsburgers te kunnen bestaan zouden leiden tot de opstand tegen Philips en de uiteindelijke Nederlandse onafhankelijkheid.

2 De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648)

Nederlandse provincies komen in opstand tegen het centrale gezag van de Habsburgers. In 1568 kwamen de Nederlandse provincies in opstand tegen de Spaanse koning. De opstandige gewesten bouwden oorlogsschepen en bewapenden hun koopvaarders, waarmee ze de Spaanse galjoenen en galeien te lijf gingen. Diverse zeegevechten volgden, waarbij de Spaanse zeemacht keer op keer het onderspit delfde.

2.1 *Slag op de Zuiderzee, 11 oktober 1573*

In 1573 brengen de Watergeuzen de Spaanse vloot op de Zuiderzee een belangrijke nederlaag toe.

In 1568 brak in de Nederlanden onder leiding van prins Willem van Oranje (1533-1584) een opstand uit die gericht was op het omverwerpen van de macht van de Spaanse koning Philips II (1527-1598) in de lage landen. Aanleiding vormde de vervolging van het opkomende calvinisme door de Spanjaarden. Daarnaast was de burgerij in de Nederlanden sterk gekant tegen de invoering van zware belastingen op o.a. de verkoop van roerende en onroerend goederen.

Aanvankelijk kreeg de prins tijdens de Tachtigjarige Oorlog weinig steun voor zijn strijd. Pas na de inname van Den Briel door de Watergeuzen in 1572 laaide de opstand spontaan op. Diverse steden schaarden zich aan de zijde van Willem van Oranje. Amsterdam bleef echter in Spaanse handen.

Aangezien de belangrijkste aanvoerroute voor Amsterdam over de Zuiderzee liep, stelden de Watergeuzen alles in het werk om deze route te verstoren. Philips' stadhouder, Maximiliaan de Henin graaf van Bossu (1542-1578), besloot met een grote scheepsmacht vanuit Amsterdam de Hollanders aan te pakken. De vloot van Bossu bestond uit 30 schepen bemand met 1300 matrozen en soldaten. Zijn vlaggenschip, de Inquisitie, mat 250 ton en was bewapend met 32 metalen stukken. De geuzen, onder leiding van Cornelis Jansz Dircksz (1541-1583), konden hier 24 schepen en 700 man tegen in brengen. Bovendien waren de schepen van Dircksz lichter bewapend en slecht voorzien van munitie.

Bossu verliet op 5 oktober 1573 de rede van Amsterdam en kreeg het direct aan de stok met de schepen van Dircksz. De laatste, sterk in het nadeel op artillerie-gebied maar inmiddels versterkt met extra soldaten, verkoos de entertactiek om de vijandelijke schepen te veroveren. Doordat de wind in de verkeerde hoek zat lukte het hem slechts zelden om de Spaansgezinden te naderen. Bovendien bracht het geschut van Bossu de Hollandse schepen op hun moeizame naderingspogingen ernstige schade toe.

De Slag op de Zuiderzee

Pas op 11 oktober draaide de wind en kon Dircksz een verrassingsaanval uitvoeren. De Inquisitie werd geënterd en liep bij Wijdenes aan de grond. De aanvallers belaagden hun tegenstanders met kokend kalkwater en brandende pekhoepels. De hele nacht wist Bossu stand te houden maar toen bleek dat zijn eigen schepenmacht hem in de steek had gelaten kon hij niet anders dan zich overgeven.

Tijdens de slag op de Zuiderzee maakten de Watergeuzen zes schepen buit en namen zij meer dan 300 man gevangen. Zij wonnen het overwicht op de Zuiderzee en zorgden ervoor dat Amsterdam als handelscentrum voor de duur van de Spaanse bezetting verloren ging.

2.2 Vernietiging van de Spaanse Armada, 8 augustus 1588

In 1588 zendt de Spaanse Koning Filips II een Onoverwinnelijke Vloot naar de Nederlanden om de orde te herstellen. De Armada wordt echter verpletterend verslagen door de Engelse en Nederlandse vloeten en de elementen.

De opstand in de lage landen tegen Philips II (1527-1598) leidde in 1579 tot de Unie van Utrecht, een verdrag waarin de basis werd gelegd voor de vorm van het latere Nederland. De strijd tegen de Spanjaarden verliep echter moeizaam. Prins Willem van Oranje (1533-1584) werd op 10 juli 1584 te Delft vermoord. Onder leiding van de Spaanse landvoogd Alessandro hertog van Parma (1545-1592) werden alle Vlaamse steden en de meeste opstandige gewesten wederom onder Philips' bewind geplaatst. In 1588 maakten eigenlijk alleen de gewesten Holland, Zeeland, Utrecht

en een klein deel van Friesland nog deel uit van de inmiddels ontstane Republiek der Verenigde Nederlanden.

Met de verminderde dreiging vanuit de Republiek verschoof de aandacht van Philips II naar Engeland. Door de aanhoudende aanvallen van de Brit Sir Francis Drake (1545-1596) op Spaanse koloniën en de executie van de katholieke Maria Stuart (1542-1587) in Londen kwamen de Spanjaarden tot het plan om de Engelse koningin Elizabeth I (1558-1603) op de knieën te krijgen. Hiervoor rustten de Spanjaarden een scheepsmacht van meer dan 130 galjoenen, galeien en andere vaartuigen uit, onder bevel van admiraal Alonso hertog van Medino Sidonia (1550-1615). De bedoeling was om voor de Vlaamse kust te groeperen met een troepentransportvloot van Parma en zodoende een invasie te plegen in Engeland. Met de Engelsen uit de weg zou een overwinning in de lage landen niet lang op zich laten wachten.

Op 28 mei 1588 verliet de Armada Invencible (Onoverwinnelijke Vloot) de haven van Lissabon, maar zij werd al direct door een zware storm gedwongen met averij de haven van La Coruna binnen te lopen. Na herstel van de schade liep ook de vereniging met de schepen van Parma op een mislukking uit. Admiraal Justinus van Nassau (1559-1631) gelukte het om een effectieve blokkade van de Zeeuwse en Vlaamse wateren uit te voeren waardoor Parma tot twee keer toe werd belet om uit te varen.

Inmiddels wisten de Engelsen een scheepsmacht van meer dan 150 schepen onder bevel van admiraal Charles Howard (1536-1624) samen te stellen. Hoewel de Spanjaarden veel zwaarder bewapend waren wist Howard hen met een geslaagde branderaanval in de nacht van 7 op 8 augustus in verwarring te brengen. Een aantal Spaanse schepen strandde in de ondiepe Zeeuwse wateren en werd overmeesterd. In totaal verloren de Spanjaarden op deze dag 16 grote schepen en 6000 man.

De hevig geschrokken Medina-Sidonia besloot noordwaarts te varen om boven Schotland langs via de Ierse zee terug te keren naar Spanje. De Britten en Hollanders staakten de achtervolging toen de schepen opnieuw in een zware storm verzeild raakten. Op de Ierse kust strandden nog eens 17 Spaanse schepen.

In totaal verloor Spanje bij deze expeditie meer dan 40 kapitale schepen. Twee derde van de ruim 26000 ingescheepte Spanjaarden verloor het leven. Het maritieme overwicht in de Noordzee en Atlantische wateren is tijdens de gehele Tachtigjarige Oorlog niet meer in het voordeel van de Spanjaarden verschoven.

De vernietiging van de Onoverwinnelijke Vloot

2.3 Het overvaren van twee Spaanse galeien, 3 oktober 1602

Rond 1600 gebruikt Spanje vaak roeigaleien in de strijd tegen de Nederlanders.
Deze schepen blijken niet opgewassen tegen de Nederlandse zeilschepen.

In de beginjaren van de Nederlandse Opstand maakte de Spaanse zeemacht veelvuldig gebruik van een scheepstype dat in de Middellandse Zee zijn waarde bewezen had: de galei. Galeien waren schepen voorzien van zeilen en roeiriemen en uitstekend geschikt voor dienst in de relatief kalme wateren van het mediterrane gebied.

Voor gebruik in de Noordzee waren galeien echter slecht toegerust. De lage schepen waren vaak niet bestand tegen de hoge golven en harde wind in de noordelijker regio's. Bovendien bood de ranke en grotendeels open constructie van een galei nauwelijks mogelijkheden voor het meevoeren van zwaar geschut of het beschermen van de bemanning tegen vijandelijk (schroot)vuur.

De Spaanse galeien moesten het tijdens de Nederlandse Opstand opnemen tegen de uiterst zeevaardige zeilende oorlogsschepen van de Engelsen en Nederlanders. Ontworpen voor de vaart in onstuimige zeeën hadden deze schepen vierkante zeilen en een hoge scheepshuid. Bovendien waren deze oorlogsbodems vaak voorzien van brede gesloten dekken waarop zwaar geschut geplaatst kon worden.

Tegen beter weten in voer in 1602 de bevelhebber van de Spaanse vloot in de Nederlanden, Frederik Spinola, met acht galeien vanuit Spanje naar Holland. Zijn bedoeling was om de Spaanse vloot die gelegen was in de Vlaamse steden Sluis, Nieuwpoort en Duinkerken te versterken. Een negen schepen tellend Nederlands eskader onder leiding van vice-admiraal Jacob van Duivenvoorde (1574-1623), heer van Obdam werd de galeivloot tegemoet gezonden.

Twee Spaanse galeien worden overvaren

Voor de Spaanse kust aangekomen vernam Van Duivenvoorde dat een Engels eskader reeds twee van Spinola's galeien voor de monding van de Taag-rivier in de grond had geboord. De resterende Spanjaarden waren echter zonder door de Nederlanders te zijn opgemerkt uitgevaren.

Van Duivenvoorde zette de achtervolging in en kreeg de Spaanse schepen op 3 oktober 1602 in Het Kanaal in zicht. De Nederlanders konden met hun zwaardere en beter bezeeilde schepen een tweetal galeien overzeilen. Daarbij vonden zij bescherming tegen het lichte Spaanse geschut door de hoge en dikke huid van hun schepen. Op de open ruimtes van de galeien zaaide het Hollandse geschut dood en verderf. Van de vier overgebleven galeien liepen er in de ontstane paniek twee aan de grond, een derde wist in haast zinkende toestand de haven van Calais te bereiken. Slechts één galei, met aan boord Spinola, liep de haven van Duinkerken binnen.

Door de geleden verliezen was de vloot van Spinola ontdaan van haar kracht; het was voor de Zeeuwse en Hollandse bevelhebbers dan ook een peuleschil om de resterende Spaanse galeien in de Vlaamse wateren op te sluiten.

2.4 Zeegevecht voor Sluis, 26 mei 1603

Een poging om door de Hollandse blokkade te breken wordt de Spanjaarden fataal.

Ondanks de zware verliezen die hem waren toegebracht door de vloot van Jacob van Duyvenvoorde in 1602 deed de bevelhebber van de Spaanse vloot in de Nederlanden, Frederik Spinola, op 26 mei 1603 een poging om de blokkade van de Hollanders en Zeeuwen te doorbreken. Profiterend van de windstilte verliet hij met twaalf roeischepen, waaronder acht galeien, de haven Sluis.

Spinola's vertrek werd opgemerkt door de Zeeuwse vice-admiraal Joos de Moor, die zelf het commando voerde over twee galeien en twee zeilschepen. De Zeeuwen beschikten zelf over galeien omdat deze schepen door hun geringe diepgang verder de rivierarmen op konden varen om de vijand in de gaten te houden. De Moor, aan boord van zijn Zwarte Galei, merkte dat hij in de minderheid was en kon vanwege de windstilte met zijn zeilschepen nauwelijks manoeuvreren. Daarom hield hij aanvankelijk afstand en liet zijn zware geschut de Spaanse schepen teisteren.

Zeegevecht voor Sluis

Toen de wind aanwakkerde zette De Moor direct koers richting de Spanjaarden. Zijn plan was om de galeien te overvaren, zoals Van Duyvenvoorde ruim een half jaar eerder had gedaan. Tegelijkertijd bleef de Zeeuwse admiraal de Spaanse schepen met zijn kanonnen bestoken.

Op het laatste moment doorzagen de Spanjaarden de tactiek van De Moor en trokken zij zich terug. De Spaanse aanvoerder, Spinola, was tijdens de beschieting om het leven gekomen.

Tijdens dit gevecht was opnieuw gebleken dat de galei het in Noord-Europese wateren niet kon opnemen tegen een zeilend oorlogsschip. Aan Zeeuwse zijde waren enkele tientallen doden en gewonden te betreuren, bij de Spanjaarden lag dat aantal op bijna 800.

Het gevecht bij Sluis markeerde het einde van het tijdperk van de galei in Nederlandse wateren.

2.5 Zeeslag bij Gibraltar, 25 april 1607

| De Nederlanders verplaatsen de strijd op zee naar de Spaanse kust.

Ondanks de militaire successen waarop de Nederlandse opstandelingen zich vanaf het einde van de zestiende eeuw konden beroepen werd de roep om vrede luider en luider. De oorlog tegen Spanje had de staatskas uitgeput en verscheidene hooggeplaatste Nederlanders drongen nu aan op het starten van vredesonderhandelingen met Philips III. Met een verslagen tegenstander is het uiteraard goed onderhandelen en daarom rustten de Nederlanders begin 1607 een oorlogsvloot uit teneinde de Spaanse vloot op de knieën te krijgen.

Aldus vertrok op 25 maart 1607 een Hollands-Zeeuwse vloot onder leiding van vice-admiraal Jacob van Heemskerck (1567-1607) op zoek naar de Spaanse galjoenvloot. Van Heemskerck, eerder geroemd vanwege zijn deelname aan een tweetal poolreizen onder Willem Barentsz en een aantal reizen naar Oost-Indië, wilde geen salaris ontvangen voor zijn deelname aan de expeditie, maar vroeg slechts een provisie van 15% op de buit.

Toen de Hollanders en Zeeuwen voor de kust van Portugal verschenen vernamen zij dat een grote Spaanse scheepsmacht in de Baai van Gibraltar voor anker lag. Onmiddellijk zette Van Heemskerck koers naar het zuiden, waar hij op 25 april de Spaanse vloot onder admiraal Don Juan Alvarez d'Avila aantrof.

De Spanjaarden wisten in allerijl nog 4000 soldaten aan boord te krijgen maar hadden geen tijd om buitengaats verdedigende posities in te nemen. In plaats daarvan trokken zij zich zo ver mogelijk terug, onder dekking van het geschut van de forten die langs de toegang van de baai stonden.

De Nederlanders vielen direct aan. Nauwelijks gedeerd door het artillerievuur van de forten voeren zij de baai binnen. Direct daarna werd het Spaanse admiraalsschip geënterd en veroverd. D'Avila sneuvelde; toen zijn schip op het strand liep staken de Spanjaarden het zelf in brand. Meerdere Spaanse schepen liepen aan de grond of vlogen in brand. Tegen de avond waren alle Spaanse schepen verloren gegaan.

De Zeeslag bij Gibraltar

De verliezen aan Nederlandse zijde waren beperkt, op één ding na: het sneuvelen van admiraal Van Heemskerck. Al bij de aanvang van het gevecht werd hem het linkerbeen door een Spaanse kanonskogel afgeschoten. Uit eerbetoon aan de onder zijn commando behaalde overwinning werd zijn lichaam op kosten van de staat plechtig begraven in een praalgraf in de Oude Kerk te Amsterdam.

Kort na de strijd bij Gibraltar sloten beide strijdende partijen een voorlopige wapenstilstand. In 1608 gingen de vredesbesprekingen van start die uiteindelijk in 1609 leidden tot invoering van het Twaalfjarig Bestand. Dit hield onder meer in dat Nederland werd voor het eerst door het Spaanse vorstenhuis erkend als soevereine staat en beide landen elkaar voor een periode van twaalf jaar niet zouden bevechten.

2.6 Verovering van de Spaanse Zilvervloot, 10 september 1628

Piet Heyn brengt de Spaanse staatskas een zware slag toe door de Zilvervloot te veroveren.

Na het aflopen van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) stonden de Republiek der Verenigde Nederlanden en Spanje nog steeds tegenover elkaar. De bondgenoten van Nederland (Frankrijk, Engeland) waren na 1609 door blijven vechten. Aangezien de Republiek de vroegere alliantie trouw bleef, vlogen in 1621 Spanjaarden en Nederlanders elkaar wederom naar de keel.

Direct na het uitbreken van de strijd werd in de Republiek de Westindische Compagnie (WIC) opgericht, een organisatie die naast handeldrijven tot taak had zoveel mogelijk afbreuk te doen aan de Spaanse handelsbelangen in de gebieden rond de Atlantische oceaan.

De Spaanse oorlogsmachine werd voor een groot deel gefinancierd door de stroom van zilver en goud uit de koloniën in Zuid en Midden Amerika. Een aanval op de retourvloot zou de oorlogskas in Madrid een ernstige klap toebrengen en bovendien de eigen financiële middelen verstevigen. Aldus rustte de WIC in 1628 een aantal vloten uit om de Spaanse zilverschepen te veroveren.

De eerste vloot, onder bevel van Pieter Adriaensz. Ita (1597-1638), slaagde erin een aantal schepen te overheersen. Ita waagde zich echter niet aan de hoofdmacht van de Zilvervloot om een confrontatie met de in aantocht zijnde Tierra Firme Vloot te vermijden.

Verovering van de Spaanse Zilvervloot

Dat deed wel Piet Pieters. Heyn (1577-1629) die kort na Ita met 31 zwaarbewapende schepen vertrokken was naar Caribische wateren. De Spaanse admiraal van de Zilvervloot, Juan de Benavides, dacht na het vertrek van Ita in alle rust de lading aan boord te kunnen nemen en op zee te groeperen met de Tierra Firme Vloot. Aldus voer hij aan het hoofd van 15 volgeladen schepen op 8 september in de Straat van Florida de vloot van Piet Heyn in de armen. De Nederlanders overheersten direct negen koopvaarders, terwijl de overige Spanjaarden de Baai van Matanzas op de noordkust van Cuba binnen vluchtten. Het mocht niet baten; uiteindelijk lukte het Heyn om zonder noemenswaardige tegenstand alle Spaanse schepen te veroveren.

Met de Tierra Firme vloot in aantocht moest Heyn haast maken om de buit veilig te stellen. In acht dagen tijd wist hij de lading van de veroverde schepen over te hevelen waarna hij in januari 1629 in de Republiek aan kwam. De waarde van de buit, bestaande uit goud, parels, handelswaar en 177.000 pond zilver, bedroeg 11,5 miljoen gulden. De verovering van de Spaanse Zilvervloot werd daarmee één van de meest beroemde episodes uit de Nederlandse geschiedenis.

Na de overwinning van Piet Heyn stuurde de WIC regelmatig oorlogsvloten op de Spaanse retourvloten af. Het lukte echter niet meer om een glansrijke overwinning te behalen. Met het einde van de Tachtigjarige Oorlog in 1648 viel één van de pijlers onder het bestaansrecht van de WIC grotendeels weg. De slavenhandel nam het aandeel van de kaapvaart grotendeels over maar kon niet voorkomen dat de WIC tot aan haar ontbinding in 1791 een kwijnend bestaan leidde.

2.7 Slag op het Slaak, 12 september 1631

| Een Spaanse poging om Holland en Zeeland te scheiden strandt op het Slaak.

In 1631 beraamde de Spaanse gouvernante in de Nederlanden, Isabella van Oostenrijk (1566-1633) het plan om de opstandige gewesten Holland en Zeeland van elkaar te scheiden. Hiertoe bracht zij een vloot van negentig platboomvaartuigen bijeen die tot taak had de Schelde op te varen en de Ooltgensplaat en de zuidelijke oever van het Volkerak te veroveren. Aan het hoofd van de Spaanse vloot stond de markies Aytona. Op 8 september voer de vloot de Schelde op.

De slag op het Slaak

Prins Willem gaf daarop de vice-admiraal Marinus Hollare (1575-1637) het bevel alles in het werk te stellen om de Spaanse plannen te verijdelen. De Zeeuwse vlagofficier, die het bevel voerde over vijftig kleine vaartuigen, liet de vijandelijke scheepsmacht op de Schelde passeren en zette vervolgens de achtervolging in. Toen de Spanjaarden in de avond van 12 september waren aangekomen op het Slaak vielen de Zeeuwen aan. Als gevolg van de onverwachte aanval en opkomende mist ontstond onder Aytona's manschappen verwarring, even later gevolgd door algemene paniek. Bij tientallen tegelijk sprongen de Spanjaarden in het water in de hoop niet in handen van de Zeeuwen te vallen.

De Spaanse scheepsmacht werd vervolgens vernietigend verslagen. Aytona wist ternauwernood te ontkomen, samen met slechts twee van zijn schepen. Er werden 4000 man gevangen genomen, terwijl 1500 zeelui en soldaten sneuvelden. De Schelde bleef vanaf nu in Zeeuwse handen.

2.8 Zeegevecht voor Duinkerken, 18 februari 1639

| Een Spaanse uitbraakpoging wordt door admiraal Maarten Tromp voorkomen.

Aan het einde van 1638 werden in Spanje opnieuw plannen ontworpen om een transportvloot naar de Noordzee te sturen om een inval in de Noordelijke Nederlanden uit te voeren. Deze tweede Armada zou door de gevaarlijke Vlaamse en Zeeuwse wateren geleid moeten worden door loodsen uit Duinkerken.

De zeeslag bij Duinkerken

De Duinkerker haven werd echter geblokkeerd door een eskader van elf oorlogsschepen, onder bevel van luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp (1598-1653), die in 1637 was benoemd tot opperbevelhebber van de Nederlandse vloot.

Op 18 februari 1639 verliet een Spaans eskader van achttien schepen de haven van Duinkerken, teneinde de blokkade te doorbreken en de loodsen over te brengen naar Spanje. Tromp liet daarop de vijandelijke schepen rustig op zich af komen, totdat hij met een snelle manoeuvre enkele Duinkerker schepen de pas afsneed en veroverde. Tromp raakte daarbij op zijn vlaggenschip *Aemilia* zelf geïsoleerd waarna hij vijf vijandelijke schepen van het lijf moest houden. Na een gevecht van drie uur werd Tromp ontzet en vluchtte de vijand in verwarring naar de haven. De Duinkerkers verloren bij deze zeeslag drie grote schepen en 1800 man.

2.9 Zeeslag tussen de Nederlandse en Spaanse vloot, 18 september 1639

Een tweede Spaanse Armada wordt aangevallen door de admiraals Tromp en Banckert.

Ondanks Tromp's blokkade van de haven van Duinkerken wist een aantal vijandelijke loodsen Spanje te bereiken en in te schepen aan boord van de schepen van de tweede Armada. Deze vloot, bestaande uit bijna veertig oorlogsschepen en vijftig transportschepen, stond onder bevel van admiraal D'Oquendo. Op 6 september verliet deze Armada de haven van Coruna met tot taak het aanvoeren van troepen in de haven van Duinkerken.

Een tweede Armada slaat op de vlucht

Op 17 september ontmoette de Spaanse vloot voor de westkust van Engeland een deel van de Hollandse vloot onder bevel van luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp en vice-admiraal Witte Cornelisz de With (1599-1658). Hoewel Tromp en De With over slechts achttien oorlogsschepen beschikten, besloten zij niet te wijken voor de Spanjaarden. Na een geschutgevecht, dat tot in de avond duurde, zocht D'Oquendo beschutting onder de Engelse kust. De Hollanders waren echter niet van plan de strijd te staken en bleven de Spaanse schepen gedurende de nacht met hun kanons bestoken.

De volgende dag stortte vice-admiraal Joost Banckert (1599-1647) zich met twaalf schepen in het strijdgevecht. Ondanks deze versterking moest Tromp terugzakken om zijn uitgeputte munitievoorraden aan te vullen. Hiermee bood hij D'Oquendo de mogelijkheid om ongestoord de haven van Duinkerken te bereiken. De Spaanse admiraal maakte hiervan echter geen gebruik, bevreesd als hij was om in de ondiepe Vlaamse wateren een gevecht te moeten voeren. Bovendien waren de banden tussen Spanje en Engeland nauwer aangehaald, waardoor de Spaanse vloot mogelijk op Engelse bescherming kon rekenen. De Spaanse vloot zette daarom koers naar de rede van Duins op de Britse oostkust.

Voorzien van kruit en kogels ontdekte Tromp op 20 september de Armada, veilig achter de zandbanken bij Duins, onder de bescherming van de Engelse forten. Aangezien de Nederlandse scheepsmacht nog steeds zwaar in de minderheid was, besloot Tromp de rede van Duins te blokkeren, in afwachting van versterkingen.

2.10 Zeeslag voor Duins, 21 oktober 1639

De Spaanse Armada trekt zich terug op de rede van het Engelse Duins, maar wordt uiteindelijk verslagen door de Nederlandse vloot onder admiraal Tromp.

Nadat luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp de Spaanse vloot in september 1639 tussen de zandbanken van Duins had opgesloten, werd in de Republiek der Verenigde Nederlanden alles in het werk gesteld om Tromp's vloot te versterken. In recordtempo werden schepen uitgerust. Diverse Oost- en West-Indiëvaarders en zelfs koopvaardijsschepen voegden zich bij Tromps smaldelen. In de tweede helft van oktober was de Nederlandse scheepsmacht voor Duins aangegroeid tot 96 schepen en 11 brandervaartuigen.

Het moreel van de Spaanse manschappen zakte naarmate de dagen verstreken. De Armada werd slechts mondjesmaat bevoorrad door de Engelsen en inmiddels braken allerlei besmettelijke ziekten uit. Veertien Duinkerker schepen ontsnapten aan de blokkade waardoor D'Oquendo's macht verder verbrokkelde.

Door Engelse onderhandelingen en tegenwind werd de strijd uitgesteld, tot op 21 oktober 1639 een gunstige oostenwind opstak. In de vroege ochtend voer de Nederlandse scheepsmacht tussen de zandbanken door en opende het vuur op de voor anker liggende Armada. In paniek

kaptten de Spanjaarden de ankerkabels, waarna een twintigtal Spaanse schepen aan de grond liep. Zij werden door een geslaagde branderaanval vernietigd.

Het definitieve einde van de Spaanse vloot

Hoewel de Britten nauwelijks een hand uitstaken om D'Oquendo te helpen wist de rest van de Spaanse vloot buitengaats te geraken, daarbij achtervolgd door de Nederlanders. Uiteindelijk bereikte D'Oquendo de haven van Duinkerken, met in totaal acht schepen van de resterende 53 waarmee hij op de rede van Duins had gelegen. De verliezen aan Spaanse kant bedroegen 40 schepen, 5200 doden en 1800 gevangenen. De Hollandse vloot verloor één schip en had 100 doden te betreuren.

Na de verpletterende nederlaag van de Armada bij Duins was de Spaanse macht op zee gebroken. Vredesonderhandelingen tussen de Republiek en Spanje gingen kort daarop van start. Uiteindelijk eindigde de Tachtigjarige Oorlog met de Vrede van Munster in 1648.

3 De Eerste Engelse Oorlog, 1652-1654

De Republiek der Verenigde Nederlanden verzet zich tegen een Engelse scheepvaartwet die de vrije handelsvaart belemmert. In 1651 vaardigde de Britse regering de Akte van Navigatie uit, waardoor Nederlandse handelsvaarders ernstige financiële schade opliepen. De spanning tussen de Nederlandse republiek en Engeland steeg, tot het vlagincident tussen de admiraals Tromp en Blake in 1652 een zeeslag en daarmee een oorlog ontketende. Verschillende zeeslagen volgden, waarbij beide partijen successen behaalden.

3.1 Zeeslag bij Plymouth, 26 augustus 1652

Een Nederlands eskader onder schout-bij-nacht Michiel de Ruyter verslaat een veel sterkere Engelse vloot onder bevel van admiraal Aysque.

Nadat in 1648 de Tachtigjarige Oorlog tussen Spanje en de Republiek der Verenigde Nederlanden met de Vrede van Munster was beëindigd, pakten zich opnieuw donkere wolken boven het Nederlandse Gemenebest samen. Dit keer kwam de dreiging uit Engeland, de natie die tijdens de afgelopen oorlog bondgenoot van de Republiek was geweest.

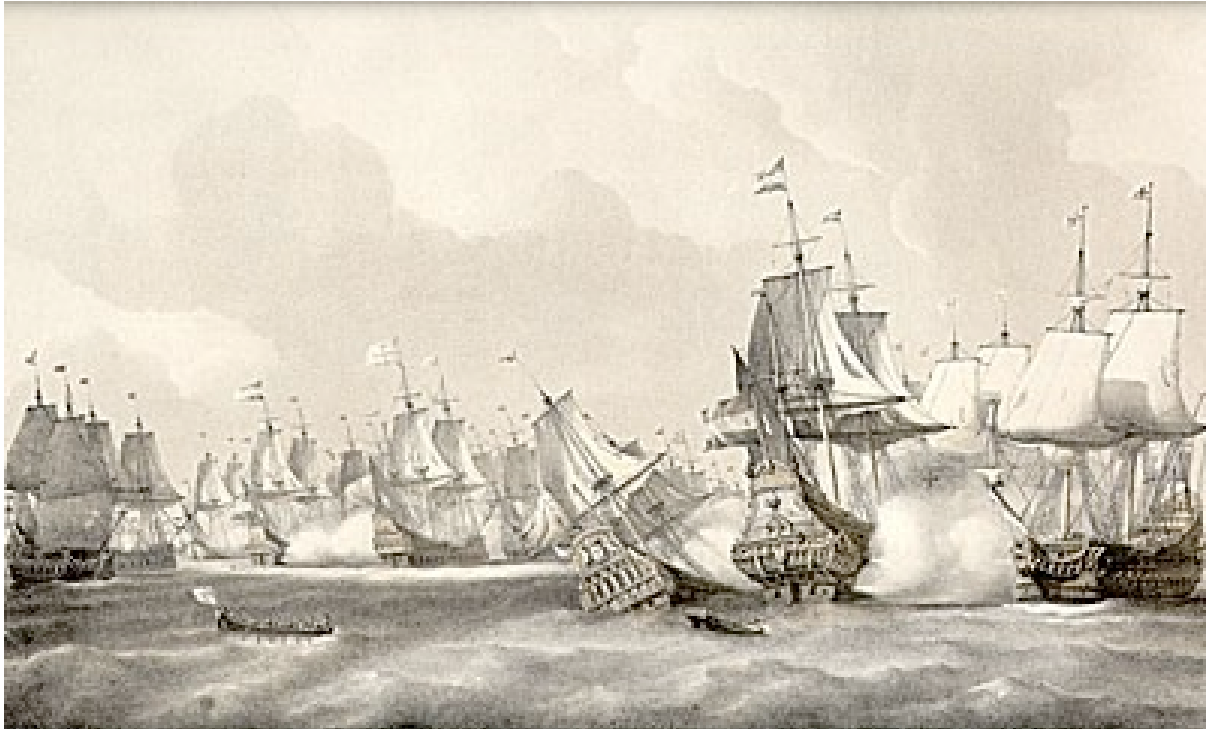
De Britten zagen de Hollandse welvaart en expansie met afgunst aan. In 1651 vorderde de Britse staatsman Oliver Cromwell (1599-1658) de Akte van Navigatie uit, hetgeen een gevoelige klap betekende voor de handel van Nederlandse kooplieden in Engelse wateren. Daarnaast eisten de Britten dat hun schepen in de zeeën rondom Engeland door schepen van andere naties ten alle tijden met eerbied werden begroet, als teken van respect voor de macht die Engeland bezat in dit zeegebied.

In 1651 werden in het kader van de Akte van Navigatie steeds meer Nederlandse koopvaardij- en vissersschepen door Engelse oorlogsschepen in beslag genomen. De Republiek reageerde met politiek protest en het in gebruik nemen van een groot aantal oorlogsschepen. De gezagvoerders van deze schepen mochten echter niets tegen de Britse agressie ondernemen, om een grootschalig conflict te vermijden. Toen luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp met zijn vloot van bijna vijftig schepen op 29 mei 1652 voor de kust van Dover een Brits eskader onder bevel van admiraal Robert Blake (1599-1657) niet op gepaste wijze begroette, gaven de Engelsen Tromp's schip de volle laag. Het gevecht dat volgde duurde vijf uur en eindigde in feite onbeslist, maar vormde het begin van de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654).

In augustus 1652 kruiste commandeur Michiel Adriaansz de Ruyter (1600-1676) met 36 oorlogsschepen ten zuiden van de Britse eilanden om Hollandse koopvaardijschepen te beschermen die van en naar Spaanse wateren voeren. Onder Plymouth ontmoette De Ruyter de vloot van de Engelse admiraal Ayscue. De Engelsen waren bij de aanvang van het gevecht sterk in het voordeel. Ayscue's vloot bestond uit meer schepen (45) die bovendien zwaarder waren

bewapend dan de schepen van zijn tegenstander. Daarbij werden de Nederlandse oorlogsschepen belemmerd door zestig door hen te beschermen koopvaarders.

De zeeslag bij Plymouth

Desondanks zette De Ruyter de aanval in. Door een aantal uitstekende manoeuvres en het heldhaftige gedrag van zijn ondergeschikten wist hij de Engelse linie twee keer te doorbreken. Bij het vallen van de avond hadden de Engelse schepen zo veel schade opgelopen dat Ayscue zich gedwongen zag de strijd te staken en Plymouth binnen te vallen. Aanvankelijk probeerde De Ruyter de Engelsen te achtervolgen, maar door een ongunstige wind moest hij dit plan laten varen.

Vermeldenswaard is tot slot het gedrag van de Friese kapitein Douwe Aukes, die toen zijn schip bijna veroverd was, dreigde een brandende lont in de kruitvoorraad te werpen. Zijn manschappen beten daarop zo fel van zich af, dat zij twee Engelse schepen de grond in boorden en een derde zwaar beschadigden. Douwe Aukes schip, de Vogelstruis (rechts te zien op de afbeelding), wist daarop de rest van de Nederlandse vloot te bereiken.

3.2 Zeeslag bij Dungeness, 10 december 1652

Een numeriek sterkere vloot onder admiraal Tromp brengt de Engelse vloot onder Blake een gevoelige nederlaag toe.

Nadat de Nederlandse vloot onder bevel van luitenant-admiraal Witte Cornelisz de With op 8 en 9 oktober 1652 nabij Duins door de Britten was teruggeslagen, rustten de Nederlandse

admiraliteiten een nieuwe slagvloot uit, gecommandeerd door luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp. Begin december voer Tromp uit aan het hoofd van een vloot van 90 oorlogsschepen om 400 koopvaarders te begeleiden op hun reis naar de Middellandse Zee en indien mogelijk de Engelsen aan te vallen. Het initiële plan, om de Britse vloot nabij Duins in te sluiten en te vernietigen, moest Tromp door het slechte weer echter opgeven.

Op 9 december liep de Nederlandse oorlogsvloot als gevolg van de harde wind voor op de koopvaardijsschepen. Hierdoor ontmoette Tromp niet gehinderd door de koopvaarders de Britse vloot (47 schepen) van Robert Blake voor de kust van Dover. De harde wind maakte het niet mogelijk om de Engelse schepen te naderen en beide vloten gingen in de avond voor anker nabij Dungeness. De volgende ochtend waren het de Nederlanders die het eerst het anker lichtten. Met volle zeilen stoven zij op de Britten af die dreigden te worden afgesneden. Daarop wendde Blake de steven richting de aanvallers en ontstond een gevecht waarbij verschillende schepen werden geënterd.

De zeeslag bij Dungeness

Tromp's schip werd daarbij door twee Engelse schepen aangeklampt en hoewel hij één van hen veroverde moest vice-admiraal Jan Evertsen (1600-1666) er aan te pas komen om de Hollandse bevelhebber te ontzetten.

Ondertussen was Blake niet in staat om stand te houden tegen de Nederlandse overmacht. Zijn schip werd zwaar beschadigd en hijzelf raakte gewond. Noodgedwongen week de Britse vloot na het invallen van de duisternis naar Duins, van waaruit zij een dag later de bescherming van de Theems rivier opzocht.

De Slag bij Dungeness was duidelijk een Nederlandse overwinning. Britse schrijvers beweerden zelfs dat Tromp een bezem in de mast hees, ten teken dat hij de zee had schoongeveegd. De Republiek verloor één schip tegen de Engelsen minimaal vier en voor het eerst tijdens de oorlog was de Britse vloot opgesloten. De zege moet worden toegeschreven aan het numerieke overwicht van de Nederlanders ten opzichte van hun tegenstanders, die zoals gewoonlijk een groot deel van hun oorlogsvloot hadden opgelegd in verband met de invallende winter.

3.3 Driedaagse Zeeslag, het gevecht op de eerste dag, 28 februari 1653

Admiraal Tromp verleent met z'n schepen konvooi aan een vrachtvloot uit de Middellandse Zee, als hij wordt aangevallen door de Britse vloot.

Na de zege op de Britse vloot bij Dungeness eind 1652 bleef de Nederlandse vloot onder bevel van luitenant-admiraal Tromp nog enkele weken kruisen voor de Engelse kust. Maar de Britse vloot waagde zich niet buitengaats waardoor de Nederlandse vloot in de gelegenheid was konvooi te verlenen aan een 150-tal koopvaarders op weg naar de Middellandse Zee. Bij de terugreis werden de Nederlanders op 28 februari 1653 echter opgewacht door een zeventig schepen tellende vloot onder bevel van de Britse admirals Blake, George Monk (1608-1670) en Richard Deane (1610-1653). Snel werd duidelijk dat in Engeland in enkele maanden tijd alles in het werk was gesteld om de vernedering van Dungeness zo snel mogelijk uit te wissen.

Het gevecht op de eerste dag van de Driedaagse Zeeslag bij Portland

Zodra de vijand was ontdekt gingen de Nederlandse smaldelen tot de aanval over. De Engelse schepen bleven in linie varen terwijl de Hollanders op hen af kwamen met de bedoeling hen te enteren. Maar de beter bewapende Britten wisten een groot aantal Nederlandse schepen zwaar te beschadigen alvorens de entertactiek in de praktijk kon worden gebracht. Al snel onttaarde de strijd in een bloedig gevecht waarbij aan diverse zijde zware verliezen werden geleden. Tromp zag kans om Blake's schip drie maal de volle laag te geven, zodat het Engelse vlaggenschip nagenoeg reddeloos was geschoten. Commandeur Michiel de Ruyter veroverde een Engels schip, maar werd daarbij zo in het nauw gedreven dat vice-admiraal Jan Evertsen hem moest komen ontzetten. Diverse schepen gingen aan beide zijden verloren, totdat Tromp een aantal Britse fregatten koers zag zetten richting de onbeschermden koopvaardij schepen. Tromp zag kans zijn oorlogsschepen te hergroeperen en de fregatten te verjagen, maar met de strijd was het voor die dag gedaan.

3.4 Driedaagse Zeeslag, vervolg en afloop, 1 en 2 maart 1653

Admiraal Tromp weet zijn slagvloot ternauwernood voor de totale ondergang te behoeden.

In de nacht van 28 februari op 1 maart 1653 hadden Tromp's oorlogsschepen zich gevoegd bij de koopvaardij schepen. Vanwege de Britse overmacht besloten de gezagvoerders om vanaf nu een verdedigende positie in te nemen rond de retournerende koopvaarders. Het veilig thuis brengen van de rijkbeladen vrachtschepen was de belangrijkste taak van de oorlogsvloot, niet het vernietigen van de vijand.

De Nederlandse achterhoede belet de Engelsen om door te breken

Bij het aanbreken van de dag schaarden de Nederlandse oorlogsschepen zich in een halve maan formatie rond de koopvaarders. De Engelse vloot had geen moeite om de Nederlanders te achterhalen, maar het lukte de Britten ondanks zes pogingen daartoe niet om de formatie van de tegenstander te doorbreken. De strijd werd gestaakt met het invallen van de duisternis.

Hoewel de Nederlandse vloot op de tweede dag van de zeeslag bijna geen schepen verloor hadden de aanhoudende gevechten de kruit- en munitievoorraden van de oorlogsschepen uitgeput. Bij de aanvang van de strijd op de derde dag ontstond dan ook een voor de Hollanders hachelijke situatie. Verschillende oorlogsschepen konden zich niet langer verdedigen en moesten zich noodgedwongen tussen de koopvaarders scharen. Opnieuw probeerden de Engelsen de halve maan formatie, nu gevormd door slechts dertig schepen, te doorbreken waarna de situatie voor de Nederlanders steeds uitzichtlozer werd. Ondertussen naderden de strijdende partijen de ondiepe Vlaamse en Zeeuwse wateren. Gehavend na drie dagen van hevige strijd en bevreesd om met hun grotere schepen vast te lopen op de naderende zandbanken braken de Engelsen in de namiddag het gevecht af. De verbaasde Hollanders hadden op dat moment nog voor een half uur kruit en kogels te verschieten.

Het overwicht tijdens de Driedaagse Zeeslag van 1653 lag duidelijk aan Engelse zijde. De Britten waren erin geslaagd om in een zeer korte periode een slagvaardige vloot uit te rusten en de Nederlandse oorlogsvloot een hevige slag toe te brengen. Voorlopig waren Blake en de zijnen heer en meester op de Noordzee. Maar zij hadden niet kunnen voorkomen dat Tromp zijn voornaamste taak volbracht: het overgrote deel van de koopvaardijvloot kwam veilig aan in de thuishavens.

3.5 Zeeslag bij Livorno, 13 maart 1653

| Nederland en Engeland strijden om de hegemonie in de Middellandse Zee.

Eén van de belangrijkste gebieden waarop de Nederlandse kooplieden in de 17e eeuw handel dreven was de Middellandse Zee. Met name de Levant was in trek als vergaarbak van allerhande door de karavanen uit Zuid-Oost Azië aangevoerde koopwaar en specerijen.

Maar met het uitbreken van de Eerste Engelse Oorlog in 1652 gingen steeds meer Nederlandse koopvaardij schepen verloren als gevolg van aanvallen van Engelse oorlogsschepen in dit gebied. De Staten-Generaal besloten daarop het permanente smaldeel oorlogsschepen (14 stuks) in de Middellandse Zee uit te breiden met 22 bewapende koopvaardij schepen. Commandeur Johan van Galen (1604-1653) voerde het bevel over deze vloot. Hij was een man die zich veelvuldig had bewezen tijdens zeegevechten met Duinkerker kapers en Algerijnse en Barbarijnse zeerovers.

De Engelse oorlogsvloot in dit gebied stond onder bevel van vice-admiraal Bodley en schout-bij-nacht Appleton. Zij commandeerden aanzienlijk minder schepen (15 stuks) dan Van Galen, maar de Engelse vaartuigen waren groter en beter bewapend dan de Nederlandse. De Engelsen

hadden hun krachten verdeeld: Appleton kruiste voor de west-kust van Italië en Bodley joeg op Nederlandse koopvaarders in de Levant.

Al vroeg tijdens de oorlog hadden de Nederlanders Appleton's eskader (7 schepen) opgesloten in de haven van Livorno, terwijl Van Galen de te hulp gesnelde Bodley na een gevecht bij Monte Christo (6 september 1652) in één van de havens van het eiland Elba wist op te sluiten. Het blokkeren van de Engelse schepen was volgens Van Galen niet genoeg. Om de dreiging weg te nemen moest de Engelse vloot verslagen worden.

Van Galen's schepen verzamelden zich daarop voor Livorno, en de Engelsen beraamden het plan om de Nederlanders met Bodley's eskader weg te lokken, zodat Appleton de haven van Livorno kon verlaten. Gezamenlijk maakten de beiden Britse vlootvoogden een goede kans om de Nederlanders te verslaan.

De zeeslag bij Livorno

Op 13 maart 1653 verscheen Bodley's eskader voor Livorno. Aanvankelijk leek het erop of Van Galen de aanval op Bodley's schepen zou uitvoeren, maar toen Appleton het anker had gehesen, wendde Van Galen en viel op de laatste aan. Voordat Appleton's schepen de slagorde hadden kunnen aannemen was reeds één Engels schip door een treffer in de kruitkamer geëxplodeerd en werd het schip van de schout-bij-nacht geënterd. Na een korte maar hevige strijd gaf Appleton zich over. Slechts één van de schepen van zijn eskader bereikte Bodley's scheepsmacht.

Toen de Nederlanders de handen vrij hadden om Bodley's schepen aan te pakken bliezen de laatsten de aftocht. Als gevolg van het invallen van de duisternis wist de Engelse vice-admiraal te ontkomen.

De Nederlanders bereikten met de overwinning bij Livorno dat de Engelse vloot zich voor de duur van de oorlog niet meer in de Middellandse Zee liet zien. De prijs die zij hiervoor betaalden was echter hoog. Van Galen werd al bij de aanvang van de strijd getroffen door een kanonskogel en stierf enkele dagen later. Zijn lichaam werd met veel eerbetoon begraven in een praalgraf in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

3.6 Zeeslag bij Nieuwpoort, 12 en 13 juni 1653

| De splinternieuwe Nederlandse vloot lijdt een gevoelige nederlaag.

Na de Driedaagse Zeeslag rustten de Nederlandse admiraliteiten een nieuwe oorlogsvloot uit om de Britse zeemacht het hoofd te bieden. Luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp werd wederom als bevelhebber aangewezen, maar zijn aanbevelingen om vooral grotere en beter uitgeruste schepen aan te schaffen werden in de wind geslagen.

In mei 1653 koos Tromp met ruim honderd schepen zee en op 12 juni ontmoette hij ter hoogte van Nieuwpoort de Britse vloot onder leiding van de admiralaal George Monk en Richard Deane. Beide zijden beschikten over een zelfde hoeveelheid schepen, maar die van de Britten waren krachtiger en handelbaarder. Toen het gevecht om ongeveer elf uur in de ochtend begon vormden de Engelse schepen een halve maan-vormige linie. De Nederlanders probeerden als vanouds om de Engelse schepen te naderen en waar mogelijk te enteren. Alle pogingen daartoe mislukten echter.

De volgende dag bleek dat ook dit keer de bevoorrading van Tromp's schepen te wensen over had gelaten. Diverse schepen raakten zienderogen door hun kruit- en munitievoorraden heen. De Nederlandse gezagvoerders besloten nog één poging te wagen om de Britse schepen te naderen en daarna de aftocht te aanvaarden.

Tijdens het naderen van de Engelse schepen, die nog steeds de linie formatie handhaafden, ontstond echter een windstilte. Verscheidene Nederlandse bodems raakten hierdoor van hun smaldelen afgescheiden en vielen ten prooi aan de Britse overmacht. Tromp zelf moest zich op een gegeven moment dertien tegenstanders van het lijf houden. Slechts door koelbloedig ingrijpen van vice-admiraal Witte de With en commandeur Michiel de Ruyter wist Tromp het Nederlandse kamp te bereiken. Kort daarop zag hij zich genoodzaakt de terugtocht te aanvaarden. In de Nederlandse gelederen brak op sommige plaatsen wanorde uit. De Engelsen maakten hiervan gebruik en veroverden drie schepen.

De Tweedaagse Zeeslag bij Nieuwpoort

De Zeeslag bij Nieuwpoort was een Engelse overwinning, hoewel de Britten het verlies van één van hun bevelhebbers, Richard Deane, te betreuren hadden. Na afloop van de strijd zagen de Engelsen kans om met succes de Hollandse en Zeeuwse havens te blokkeren waardoor de Nederlandse handel voor enkele maanden stil kwam te liggen. Opvallend was dat tijdens deze zeeslag de Britten vast hielden aan het strijden in linieverband. Later zou deze tactiek bij het voeren van grootschalige zeegevechten tot standaard verheven worden.

3.7 Zeeslag bij Terheyde, 10 augustus 1653

De Nederlanders verliezen een zeeslag en een vlootvoogd, maar breken de Engelse blokkade.

Na de nederlaag van de Nederlandse vloot tijdens de zeeslag bij Nieuwpoort op 13 juni 1653 zag de Britse admiraal George Monk kans om de Hollandse en Zeeuwse kusten volledig van de buitenwereld af te sluiten. Honderden koopvaarders en vissersschepen werden door de Britten overmeesterd. De overzeese handel van de Republiek kwam volledig stil te liggen.

Alleen de Nederlandse oorlogsvloot kon uitkomst bieden. Het duurde echter tot begin augustus voor luitenant-admiraal Maarten Harpertz Tromp aan het hoofd van 82 schepen kon uitvaren. Zodra de Nederlandse vloot in zee was werd zij door de 120 schepen tellende Engelse vloot aangevallen. Tromp probeerde het gevecht echter te ontwijken tot op 9 augustus 24 schepen, onder bevel van vice-admiraal Cornelis Witte de With, zich onder de kust bij Zandvoort bij de hoofdmacht aansloten.

Op 10 augustus barstte het gevecht in volle hevigheid los, vlak voor de kust van Ter Heijde nabij Scheveningen. Honderden toeschouwers op het strand zagen de twee vloeten elkaar enige malen passeren tijdens een hevig liniegevecht, waarbij beide zijden zware schade opliepen. De grootste tegenslag voor de Nederlanders vormde het sneuvelen van admiraal Tromp, die al bij de aanvang van het gevecht door een musketkogel dodelijk werd getroffen. De dood van de Nederlandse bevelhebber werd voor vriend en vijand echter geheim gehouden; de kapitein van het vlaggenschip, Egbert Meussen Kortenaer (1604-1665), bleef de admiraalswimpel voeren.

Een Engels lineschip wordt door een branderschip (links) in brand gestoken.
Aan de rechterzijde steekt de spiegel van een zinkend Nederlands schip boven water.

Aanvankelijk ging de strijd gelijk op. Drie Engelse schepen werden door een geslaagde branderaanval in brand gestoken, vier werden er door geschutvuur tot zinken gebracht en verschillende andere raakten buiten gevecht. Aan Nederlandse zijde zonken de schepen van de vice-admiralen Jan Evertsen en Adriaan Banckert (1620-1684). De schepen van schout bij nacht Pieter Florisz (1608-1658) en commandeur Michiel de Ruyter raakten zo zwaar beschadigd dat zij zich terug moesten trekken.

Door het verlies van de aanvoerder en de uitschakeling van een groot aantal onderbevelhebbers raakten de Nederlanders langzaam maar zeker in de problemen. Bovendien bleek een groot aantal Nederlandse kapiteins zich aan de strijd te onttrekken. Hierdoor zag vice-admiraal De With zich genoodzaakt om de aftocht te aanvaarden. Terwijl hijzelf en enkele andere loyale kapiteins vanuit de achterhoede de vijand op afstand hielden, zocht de Nederlandse vloot de bescherming

van de Texelse rede op. Hoewel Monk aanvankelijk de achtervolging inzette, moest hij uiteindelijk naar Engeland zeilen om zijn zwaar beschadigde vloot te herstellen.

Tactisch gezien was de Zeeslag bij Ter Heijde een Engels succes. De Nederlandse vloot verliet als eerste het strijdtoneel en verloor met Tromp een man die gedurende twee decennia met succes zijn stempel op het Nederlandse zeewezen had gedrukt. Maar met het vertrek van de Engelse vloot was het doel van de Nederlanders, het doorbreken van de Britse blokkade, bereikt en al snel na de zeeslag kwam de overzeese handel weer op gang.

Inmiddels naderde de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) haar einde. Al in juni 1653 waren de vredesonderhandelingen van start gegaan. Aangezien de oorlog niet in het voordeel van de Republiek was verlopen moest zij op Engelse voorwaarden de Vrede van Westminster (15 april 1654) ondertekenen. De Akte van Navigatie bleef gehandhaafd en op volle zee moesten Nederlandse schepen voor Engelse schepen de vlag strijken. Belangrijker voor de Britse staatsman Oliver Cromwell was echter het uitschakelen van de machtsuitbreiding van zijn aartsvijanden de Stuarts. Hij dwong de Staten van Holland de Akte van Seclusie (4 mei 1654) uit te vaardigen, waarmee zij zich verplichtten niemand van het huis Van Oranje als stadhouder te zullen benoemen. Dit betekende de voorlopige uitschakeling van Willem III (1650-1702), zoon van de in 1650 overleden stadhouder Willem II (1626-1650) en Mary Stuart, als bondgenoot van de Engelse Stuarts en de formalisering van het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk (1650-1672) in de Republiek der Verenigde Nederlanden.

4 De Vierde Noordse Oorlog (1655-1660)

Nederland steunt Denemarken tegen Zweden, dat Denemarken was binnengevallen. In de 17e eeuw was de Oostzee één van de belangrijkste handelsgebieden van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Sont, een nauw vaarwater tussen Zweden en Denemarken vormde de enige toegang tot de Oostzee. Toen Zweden in 1658 delen van Denemarken bezette, viel de controle over de Sont in handen van de Zweedse koning. Bevreesd dat één van de pijlers onder haar welvaart in de greep kwam van één mogendheid, zond de Republiek haar vloot om de Denen te helpen.

4.1 *Slag in de Sont, 8 november 1658*

De Nederlandse Republiek komt Denemarken te hulp in de strijd tegen Zweden.

Na de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) bloeide de overzeese handel van de Republiek der Verenigde Nederlanden op. Eén van de pijlers onder de Nederlandse economische groei vormde de handelsvaart op de Oostzee. Alle handelsschepen die vanuit de Republiek op Oost-Europa voeren trokken door de Sont, een nauwe zeeëngte tussen Zweden en Denemarken.

De Nederlandse handel op dit gebied kwam in gevaar doordat de Zweedse koning Karel X Gustaaf (1622-1660) tijdens de Vierde Noordse Oorlog (1655-1660) van de Oostzee een Zweedse binnenzee probeerde te maken. Daarom ondernam hij verschillende pogingen om gebieden aan de zuidkant van de Oostzee te veroveren. Toen de Zweden in 1658 delen van Denemarken veroverden, kregen zij volledige controle over de Sont.

De Nederlandse Staten Generaal weigerden de handelsvaart op de Oostzee aan de grillen van de Zweden over te leveren en zij besloten een oorlogsvloot uit te rusten met het doel de vrije doorgang door de Sont te forceren. In oktober 1658 kwam deze vloot gereed, bestaande uit 35 oorlogsschepen en meer dan twintig hulpvaartuigen voor het transport van soldaten ter ondersteuning van de Deense legers. Aan het hoofd van de vloot stond luitenant-admiraal Jacob van Wassenaer van Obdam (1610-1665), die na het overlijden van luitenant-admiraal Maarten Harpertsz Tromp in 1653 als opperbevelhebber was aangesteld.

Op 3 november kwam de Nederlandse vloot aan bij de monding van de Sont, maar vanwege een ongunstige wind kon de zeeëngte niet direct binnengevaren worden. Pas op 8 november draaide de wind, waarop Van Wassenaer de zeestraat binnen zeilde. Hij had zijn vloot in drie eskaders verdeeld en voerde zelf het bevel over het middengedeelte. De vice-admiralen Cornelis Witte de With en Pieter Florisz (1610-1658) leidden respectievelijk de voor- en achterhoede.

De Zweedse vloot, bestaande uit 45 oorlogsschepen en onder bevel van Karel Gustaaf Wrangel (1613-1676), lag midden in de Sont. De fanatieke admiraal De With stortte zich met zijn schip *Brederode* op het Zweedse admiraalsschip, waarbij hij ogenblikkelijk gevolgd werd door Van Wassenaer op *De Eendragt*. Het gevolg was dat het schip van Wrangel al snel werd uitgeschakeld en de Zweedse admiraal zich moest laten terugzakken. De afwezigheid van hun bevelhebber zorgde korte tijd voor verwarring onder de Zweden.

De Eendragt in het nauw tijdens de Slag in de Sont.

Na de uitschakeling van Wrangel viel De With het schip van de Zweedse vice-admiraal Bielkenstiern aan. Na een hevige strijd, waarbij De With een andere tegenstander tot zinken bracht en weer een ander verjoeg, raakten de schepen van de Hollandse en Zweedse vice-admiralen aan de grond. Op dat moment doemden andere Zweedse schepen op, die het op de *Brederode* gemunt hadden. De overmacht bleek te groot. Zelfs nadat hij door twee gewerkgogels was getroffen verdedigde De With zijn schip. Hij stierf kort nadat hij van de zinkende *Brederode* was gehaald. Rond dezelfde tijd sneuvelde ook vice-admiraal Pieter Florisz.

Nadat de Nederlandse voor- en achterhoede van hun leiders ontdaan waren, richtten de Zweden hun aandacht op de hoofdmacht onder bevel van Van Wassenaer. De Hollandse bevelhebber moest de strijd grotendeels aan zijn kapitein Egbert Meussen Kortenaer overlaten. Hijzelf kon zijn kajuit niet verlaten omdat hij een aanval van jicht te verduren kreeg.

Verscheidene Zweedse schepen wisten *De Eendragt* te isoleren. Enkele andere Nederlandse commandanten probeerden het schip van hun opperbevelhebber te naderen, maar slechts kapitein Aert Jansz van Nes (1626-1693) was hierin succesvol. Ondertussen vuurden verscheidene

Zweedse schepen salvo op salvo af op *De Eendragt*, maar het lukte hun niet om het vlaggeschip tot overgave te dwingen. Integendeel, Van Wassenaer en Kortenaer verdedigden hun bodem zo succesvol, dat de Zweden uiteindelijk het strijdtoneel verlieten. De zwaar gehavende *Eendragt* wist met moeite de rest van de Nederlandse vloot te bereiken.

Hiermee werd het eerste grote maritieme treffen tussen De Republiek der Verenigde Nederlanden en Zweden een Nederlands succes. Wrangels vloot verloor van zeven of acht schepen en het aantal Zweedse militairen dat was gesneuveld of gewond, was veel groter dan de verliezen aan Nederlandse zijde. Na de slag werd de Zweedse vloot door een gecombineerde Hollands/Deense vloot in de eigen havens opgesloten. Koning Karel Gustaaf zag zich gedwongen de strijd te land in Denemarken te staken. De Sont lag wederom open voor de Nederlandse koopvaarders.

Ondanks de overwinning werd Van Wassenaer verweten dat hij tactisch niet juist gehandeld zou hebben. Zo had hij vlak voor de strijd geen krijgsraad gehouden of duidelijke instructies aan zijn ondergeschikten uitgevaardigd. Daardoor kwamen zowel zijn eigen schip, als de *Brederode* van De With, in grote problemen. Bovendien misten de Nederlanders door het ongecoördineerde gedrag de kans om de Zweedse vloot volledig te vernietigen toen deze korte tijd in verwarring verkeerde. Vooral de machtige admiraliteit van Amsterdam nam de Nederlandse vlootvoogd deze fouten kwalijk. Vooralsnog bleef Van Wassenaer echter opperbevelhebber.

5 De Tweede Engelse Oorlog (1665-1667)

De Engelse koning Charles II probeert de Nederlandse handelsinvloeden in te perken. Een bloedige strijd om de maritieme heerschappij is het gevolg. De sterk toegenomen welvaart in de Republiek der Verenigde Nederlanden na de Eerste Engelse was veel Britten een doorn in het oog. Onder invloed van het Engelse parlement werden diverse ondernemingen op touw gezet om de Nederlanders in hun overzeese gebieden dwars te zitten of om hun handel te ondermijnen. In 1665 verklaarden beide naties elkaar de oorlog.

5.1 Zeeslag bij Lowestoft, 13 juni 1665

De Nederlandse vloot onder luitenant-admiraal Van Wassenaer Obdam lijdt een gevoelige nederlaag tegen de Britse vloot onder bevel van de Hertog van York.

Het einde van de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) vormde het begin van een periode van ongekende economische bloei voor de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Republiek werkte zich op als grootste handelsnatie ter wereld.

In Engeland werd de Nederlandse economische groei met afgunst gadeslagen. Aanvankelijk leek het erop dat met de dood van Oliver Cromwell en de troonsbestijging van koning Charles II (1630-1685) in 1660 een tijdperk van vriendschappelijke relaties tussen de beide grootmachten tot stand zou komen. Maar in overzeese gebieden botsten de Engelse en Nederlandse belangen regelmatig. Belangrijke Britse personen drongen er in het parlement en bij de koning op aan om de Nederlandse handelsinvloeden terug te drijven. Dit resulteerde in het veroveren van de Nederlandse bezittingen op de West-kust van Afrika door een Engels eskader in de zomer van 1664, hetgeen in een geheime operatie onder bevel van vice-admiraal Michiel de Ruyter weer ongedaan werd gemaakt. De eigenlijke oorlogsdaad begingen de Engelsen op 29 december 1664, toen een Engelse vloot onder bevel van admiraal Thomas Allin (1612-?) nabij Cadiz een aanval ondernam op een Hollandse retourvloot uit de Middellandse Zee. Een officiële oorlogsverklaring volgde op 14 maart 1665. De Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) was hiermee een feit.

Als gevolg van de verslechterde internationale verhoudingen in 1664 stelde zowel de Engelse als Nederlandse regering alles in het werk om zo snel mogelijk een sterke oorlogsvloot uit te rusten. De Britten waren hiermee het eerst klaar. Op 1 mei 1665 zocht een 100 oorlogsschepen en 28 branders tellende vloot onder bevel van de Hertog van York (1633-1701) de Nederlandse kust op. Slechte proviandering noodzaakte York echter om op 20 mei naar huis te varen.

De vloot van de Republiek verliet op 24 mei de rede van Texel. Aan het hoofd van de 135 schepen stond luitenant-admiraal-generaal Van Wassenaar-Obdam, die ondanks alle kritiek na de Slag in de Sont (1658) en de twijfels van zijn superieuren en verschillende ondergeschikten nog steeds niet vervangen was door een meer bekwame vlootvoogd. Op 10 juni staken de Nederlanders de Noordzee over en de volgende dag kregen zij de Engelse vloot in zicht. Ondanks het feit dat de

Nederlanders bij de eerste ontmoeting in het voordeel waren (zij bezaten "de loef") viel Van Wassenaar niet aan. Hij gaf bevel om op afstand contact met de Engelse vloot te houden en stelde alles in het werk om de loef-positie te bewaren. De volgende dag bleek het windstil waardoor beide vloten niet nader tot elkaar konden komen. Maar in de nacht van 12 op 13 juni draaide de wind waardoor de Nederlandse schepen aan de lijzijde van de Engelsen dreigden te raken. Om dit te voorkomen gaf Van Wassenaar nabij Lowestoft op de Britse Oostkust het sein voor de algehele aanval.

De officiële gevechtsinstructies waren duidelijk: de Nederlanders moesten proberen de Britse schepen te enteren om ze in een man tegen man gevecht te veroveren. Dit betekende dat de Nederlandse vloot in korte tijd moest wenden om de vijand te naderen hetgeen ten koste ging van de orde in de eigen linie. Het waren de Nederlandse vlagofficieren die het snelst de strijd aan wilden gaan en zij vochten zich een weg door de Britse linie, terwijl het overgrote deel van hun collega's achterbleef. Bij deze actie werd slechts één Brits schip, de 'Charity', tijdens een entergevecht veroverd. Korte tijd later waren beide vloten elkaar gepasseerd en het duurde enige uren voordat zij elkaar weer te lijf konden gaan.

De kruitvoorraad van de 'Eendracht', het Nederlandse vlaggenschip van admiraal Van Wassenaar Obdam, ontploft. Links van de 'Eendracht' het Engelse vlaggenschip van admiraal York: de 'Royal Charles'.

Toen dat gebeurde ontstond een liniegevecht waarbij de Engelse vloot na een geniale manoeuvre de loef won. Vervolgens voer het middelste eskader onder bevel van admiraal Edward Montagu (1625-1672) door een opening in de Nederlandse linie, waarna de voorste smaldelen van Van Wassenaar door de Britten van twee kanten werden beschoten. Tot overmaat van ramp

explodeerde de kruitvoorraad van het Nederlandse admiraalsschip 'Eendracht'. Nagenoeg de hele bemanning, Van Wassenaar inclusief, kwam hierbij om het leven.

Na de dood van de opperbevelhebber verflauwde de strijdlust aan Nederlandse zijde. Verschillende kapiteins deinsden terug en de aftocht werd algemeen toen het schip van de inmiddels ook overleden luitenant-admiraal Kortenaer uit de linie week. Het lukte de Engelsen echter niet om de Nederlandse vloot volledig uit te schakelen, aangezien verscheidene Hollandse en Zeeuwse kapiteins voor effectieve rugdekking zorgden. Het overgrote deel van de Nederlandse vloot wist daardoor veilig en relatief ongeschonden de thuishavens te bereiken.

De uitkomst van de zeeslag bij Lowestoft betekende een duidelijke Britse overwinning. Vooral dankzij de uitstekende vaardigheden in het varen en manoeuvreren met grote aantallen schepen in linieverband wisten de Engelsen zeventien Nederlandse oorlogsbodems te veroveren of tot zinken te brengen. De Nederlandse opperbevelhebber was gesneuveld, evenals twee belangrijke luitenant-admiralen: Egbert Meeuwisz Kortenaer en Auke Stellingwerf (1635-1665). Maar de Britse overwinning was een tactische: de Nederlandse oorlogsvloot was niet definitief uitgeschakeld, zoals de Engelsen in de daarop volgende jaren zouden merken.

5.2 Slag in de Baai van Bergen, 12 augustus 1665

Nederlanders en Denen bijten met succes van zich af als de Engelsen een VOC-retourvloot proberen te veroveren.

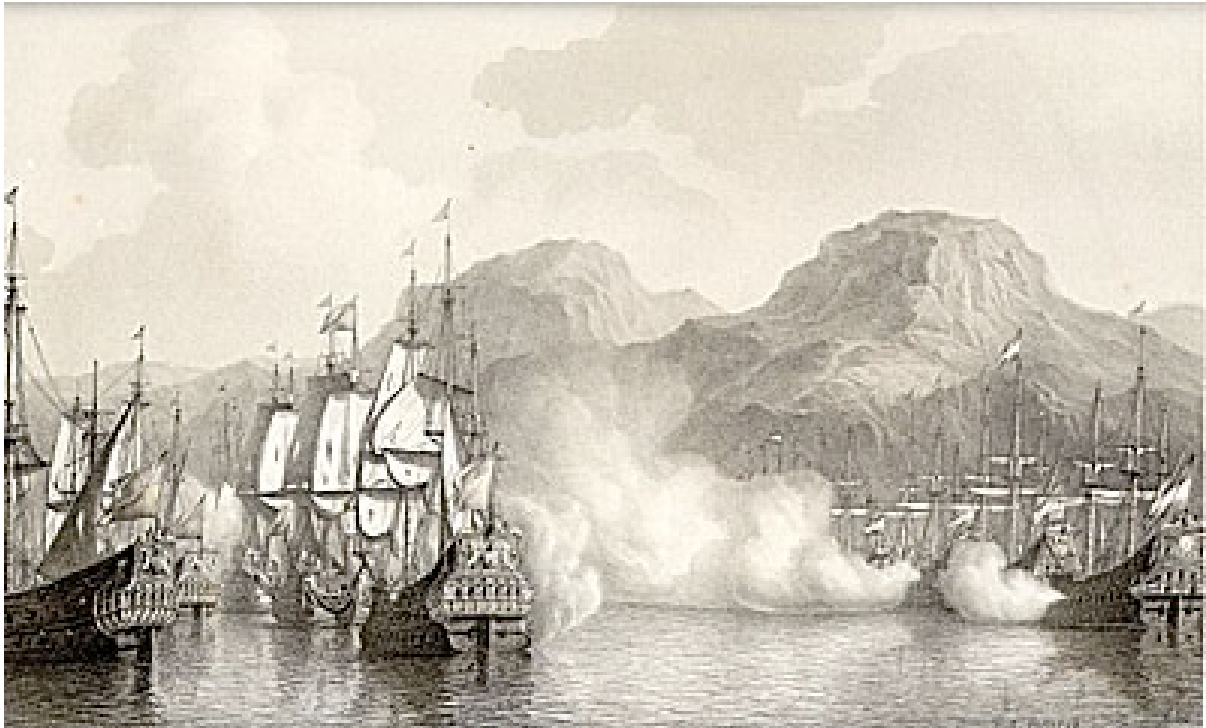
Als gevolg van het uitbreken van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) had een groot aantal Nederlandse koopvaarders, op de terugreis vanuit o.a. de Levant, Frankrijk en West- en Oost-Indië zich verzameld in de Baai van Bergen (Noorwegen) in afwachting van de oorlogsvloot die hen zou vergezellen naar de thuishavens. Hoogste Nederlandse officier was de schout-bij-nacht van de Verenigde Oost-Indische Compagnie Pieter de Bitter (?-1666).

Het neutrale Noorwegen stond in die tijd onder het gezag van de Deense koning Frederik III (1609-1670), die enkele jaren eerder nog zoveel te danken had aan de Nederlandse steun in zijn strijd tegen de Zweden. Toch lukte het de Engelse koning Charles II om zijn Deense collega te overtuigen van het feit dat de rijkbeladen Nederlandse retourschepen overvallen moesten worden (Frederik kreeg een deel van de buit toebedeeld). Met dat doel voor ogen kwam een Brits eskader onder bevel van schout-bij-nacht Thomas Teddiman op 10 augustus 1665 aan voor Bergen.

De bevelhebber van de Deense forten aan de ingang van de baai, generaal Ahlefeldt, was echter nog niet op de hoogte van de besluiten van zijn vorst. Verontwaardigd deelde hij Teddiman dan ook mee dat het Engelse plan om de Nederlandse koopvaarders te veroveren geen doorgang kon vinden. Iedere inbreuk op de Deense neutraliteit zou met geweld beantwoord worden.

Ondertussen posteerde De Bitter acht van zijn best bewapende schepen tussen de oevers van de baai. Hijzelf nam aan boord van zijn schip 'Walcheren' plaats in het midden van de Nederlandse linie. Het geschut van de Nederlandse schepen werd zoveel mogelijk overgebracht naar de zijde die gekeerd was naar de vijand. De Britten posteerden zich voor de ingang van de baai en voor de Deense forten. De afstand tussen beide linies bedroeg niet meer dan een paar honderd meter.

Het gevecht in de Baai van Bergen

Om zes uur in de ochtend van 12 augustus begon de Engelse aanval. Met oorverdovend lawaai schoten 400 kanons hun projectielen richting de Nederlandse schepen. Maar de barrage richtte nauwelijks schade aan. Uit voorzorg om de Denen niet bij de strijd te betrekken hadden de Britse kanonnières het bevel gehad niet te hoog te richten. Overvliegende kogels konden immers schade aanrichten in de achterliggende stad Bergen. Het bevel had echter tot gevolg dat de meeste kogels ruim voor de Nederlandse schepen in het water vielen.

Snel stapelden de problemen zich voor de Engelsen op. Zo kregen zij te maken met de nadelige wind. Deze stond in de rug van de Nederlanders, zodat de rook van het Hollandse geschut in het Engelse eskader terecht kwam en de Britten het zicht ontnam. Bovendien kon Teddiman door de wind zijn brandschepen niet inzetten.

Belangrijker nog was de Deense inmenging. Een aantal Engelse kogels kwam toch terecht in de Deense forten, waarna Ahlefeldt het vuur op de Britse schepen liet openen. Na een bloedige strijd van drie en een half uur gingen de Britten er vandoor. Zij hadden tussen de vier- en vijfhonderd doden te betreuren.

Nederlandse verliezen bleven beperkt tot een kleine honderd doden en gewonden. De schepen liepen zware schade op, maar bleven zeewaardig. Na de komst van de Nederlandse oorlogsvloot onder bevel van luitenant-admiraal Michiel de Ruyter op 29 augustus verliet het grootste deel van de retourvloot de baai op 2 september. Ondanks daaropvolgend stormweer kwam het overgrote deel van de lading behouden in de Republiek der Verenigde Nederlanden aan.

5.3 De Vierdaagse Zeeslag; het gevecht op de eerste dag, 11 juni 1666

Michiel de Ruyter's eerste zeeslag die hij als opperbevelhebber van de Hollandse vloot meemaakt is direct de langdurigste ooit.

Kort na de dood van luitenant-admiraal Van Wassenaar in de Slag bij Lowestoft van 13 juni 1665 werd Michiel Adriaansz de Ruyter op 11 augustus 1665 aangesteld als opperbevelhebber van de vloot van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Na het debacle bij Lowestoft zon de Nederlandse regering op wraak. Hiertoe werden in een klein jaar tijd bijna zestig nieuwe schepen gebouwd, die opgewassen moesten zijn tegen de machtige Britse linieschepen. Zo liep in het najaar van 1665 het beroemde schip 'De Zeven Provinciën' van stapel, een formidabel oorlogsschip dat was bewapend met maar liefst tachtig stukken geschut. Tot dan waren de zwaarste Nederlandse schepen voorzien van 72 kanons. Kort na zijn aanstelling tot opperbevelhebber koos De Ruyter 'De Zeven Provinciën' als zijn vlaggenschip.

Ondertussen oefenden de Nederlanders het voeren van liniegevechten en de bijbehorende commando's tijdens zogenaamde spiegelgevechten, iets wat voor die tijd alleen door het landleger werd gedaan.

Tegelijkertijd ging de regering in Den Haag bondgenootschappen aan met de Deense en Franse vorsten. In de lente van 1666 zouden bijna zestig Deense en Franse schepen de Hollanders ter zijde staan in hun strijd tegen de Britse vloot. Althans, zo stond het op papier. Maar noch de Denen, noch de Fransen waren aanwezig toen de Nederlandse vloot begin juni de havens verliet, op zoek naar haar Britse tegenstander.

De Britse koning, Charles II, beging rond die tijd een ernstige fout. Op aangeven van admiraal George Monk, opperbevelhebber van de Engelse vloot, die dacht dat een Franse vlooteenheid onderweg was om de Nederlanders te versterken, zond de koning een eskader van twintig schepen naar het zuiden om de Fransen aan te vallen. Dit eskader stond onder bevel van Prins Rupert (1619-1682). De Britse hoofdmacht bestond nu uit zestig schepen die het moesten opnemen tegen de vijftientig vaartuigen van De Ruyter.

In de vroege ochtend van 11 juni 1666 kregen de Nederlandse vloot en Monk's eskaders elkaar tussen de Vlaamse kust en Noord Voorland in zicht. Hoewel de Nederlanders sterk in de meerderheid waren, gaf Monk het sein voor de aanval. De Ruyter had dit niet verwacht en kon slechts met moeite een linie vormen, waarna beide vloten naast elkaar op de Vlaamse kust af

voeren. Aangezien de Britten de loefpositie hadden, kon de Nederlandse linie, die enigszins schuin op de Engelse liep, de vijand niet naderen. Hierdoor bleven de middelste en achterste eskaders, onder bevel van respectievelijk De Ruyter en luitenant-admiraal Cornelis Evertsen (1610-1666) het verst bij de vijand verwijderd. De Nederlandse voorhoede, onder bevel van Cornelis Tromp, kreeg de eerste klappen te verduren.

De Britten bezaten de loef, maar hadden hier meer last dan voordeel van. Door de harde wind hielden hun ranke schepen zo zwaar naar de Nederlandse linie over dat de onderste geschutluiken gesloten bleven om te voorkomen dat het water naar binnen zou stromen. Bovendien schoten veel van de Britse kanons door het overhebben in het water voordat zij de Nederlandse schepen raakten. De Ruyter ondernam op deze dag dan ook geen poging om de loef te winnen.

De afbeelding toont de situatie aan het einde van de middag van 11 juni, kort na de wending van de vloten voor de Vlaamse kust. Enkele Britse schepen zijn van hun eskader afgesneden en worden veroverd. Uiterst links wordt de Engelse 'Sevenwolden', een van oorsprong Hollands schip dat in 1665 tijdens de Slag bij Lowestoft door de Britten was veroverd, door schout-bij-nacht Willem van der Zaan (1621-1669) aan boord van de 'Blauwe Reiger' hernomen.

De Engelsen kwamen nog verder in de problemen toen rond vijf uur de Vlaamse kust in zicht kwam en beide vloten moesten keren om niet aan de grond te lopen. In de onvermijdelijke wanorde die ontstond wist het eskader van Tromp drie achtergebleven Engelse schepen te overmeesteren. Nu mengden ook de overige Nederlandse eskaders zich in de strijd. Admiraal Evertsen sneuvelde echter toen hij door een kanonskogel door midden werd geschoten.

Met het vallen van de avond werd de strijd gestaakt.

5.4 De Vierdaagse Zeeslag; vervolg en afloop, 12-14 juni 1666

De uitslag van de langdurigste zeeslag ooit blijft lange tijd onzeker. Uiteindelijk behaalt de Nederlandse vloot een klinkende overwinning.

In de nacht van 11 op 12 juni stelden zowel de Nederlanders als de Engelsen alles in het werk om de geleden schade zoveel mogelijk te herstellen. Bij het aanbreken van de dag stortten de beide vloten zich opnieuw op elkaar. Twee passeergevechten volgden, totdat een windstilte de gemoederen noodgedwongen deed bekoelen. Rond elf uur trok de wind weer aan, waarna Cornelis Tromp aan het hoofd van zijn eskader door de Britse linie probeerde te breken. Hierbij raakte hij ingesloten en moest hij door de Nederlandse middenmacht onder bevel van De Ruyter ontzet worden. Tromp verloor tijdens deze actie, die hij overigens op eigen houtje uitvoerde, één schip. Zijn vice-admiraal, Abraham van der Hulst (1619-1666), werd door een musketkogel dodelijk getroffen.

Nadat Tromp's eskader uit de hachelijke situatie bevrijd was, volgden opnieuw enkele passeergevechten, waarbij de Engelsen enkele schepen verloren. Monk, die nog steeds de twintig schepen van Prins Rupert ontbeerde, zag dat hij nog slechts een kleine dertig schepen had waarmee hij de strijd kon voortzetten. Hij besloot dan ook de aftocht te aanvaarden en liet zijn minst beschadigde schepen de achterhoede vormen. De Nederlanders probeerden de Engelsen te achterhalen, maar moesten de achtervolging door het invallen van de duisternis staken.

De volgende dag zette De Ruyter alles in het werk om opnieuw de strijd aan te gaan, maar door de grotere snelheid van de fregatsgewijs gebouwde Engelse schepen, konden de Nederlanders in eerste instantie niet dichtbij genoeg komen.

Toch boekte de Nederlandse vloot op deze dag een belangrijk succes. Tijdens de Britse terugtocht liep een aantal Britse schepen, waaronder de 'Royal Prince' van vice-admiraal George Ayscue (?-1671), vast op de zandbanken van de Galloper, in de monding van de Theems. Ayscue's vlaggenschip, één van Englands machtigste schepen, kon niet loskomen en werd na korte tijd veroverd door admiraal Tromp. Het had weinig gescheeld of deze 92-er was als prijsschip meegenomen naar Nederland, maar De Ruyter voorzag een snelle vereniging tussen de eskaders van Monk en Prins Rupert. Hij beval dan ook, tot grote ergernis van Tromp, de 'Royal Prince' te verbranden. Korte tijd later sloten de twintig schepen onder Prins Rupert zich inderdaad aan bij de gehavende Britse hoofdmacht.

Nu zag het er voor de Nederlanders een stuk minder rooskleurig uit dan bij de aanvang van de zeeslag. De Britse vloot was weliswaar nog steeds numeriek de mindere (60 tegen 64) maar de Nederlandse schepen hadden allen zwaar te lijden gehad van de voorafgaande gevechten, terwijl

het eskader van Prins Rupert nog volledig ongeschonden was. Bovendien raakten De Ruyter's eenheden door hun munitievoorraden heen. De volgende dag zou de beslissing moeten brengen.

Al vroeg in de ochtend van 14 juni troffen de beide vloten elkaar opnieuw. De Nederlanders hadden 's nachts de loef weten te bemachtigen en in plaats van het zoveelste liniegevecht aan te gaan gaf De Ruyter het bevel om eskadersgewijs door de vijandelijke linie te breken. Dit lukte, waarna een deel van de voortse en achterste Britse eskaders werd omsingeld. Maar de Engelsen verdedigden zich manhaftig en wonnen uiteindelijk de loef. Hierna ontstond een gevecht van schip tegen schip, waarbij de vlaggenschepen van de beide opperbevelhebbers elkaar hevig bestookten.

De Nederlandse linie is in gevecht met de Britse.

Rechts van het midden staat de Engelse linie op het punt om doorbroken te worden.

Links van het midden 'De Zeven Provinciën' in gevecht met een Engels linieschip.

Al vroeg in de ochtend van 14 juni troffen de beide vloten elkaar opnieuw. De Nederlanders hadden 's nachts de loef weten te bemachtigen en in plaats van het zoveelste liniegevecht aan te gaan gaf De Ruyter het bevel om eskadersgewijs door de vijandelijke linie te breken. Dit lukte, waarna een deel van de voortse en achterste Britse eskaders werd omsingeld. Maar de Engelsen verdedigden zich manhaftig en wonnen uiteindelijk de loef. Hierna ontstond een gevecht van schip tegen schip, waarbij de vlaggenschepen van de beide opperbevelhebbers elkaar hevig bestookten.

Na een korte gevechtspauze rond het middaguur vlogen beide vloten elkaar opnieuw in de haren. Eskadersgewijs voeren zij door elkaar heen, totdat de Britten rond 4 uur in de middag bijna

slaagden in het herstellen van hun linie. Precies op tijd wist De Ruyter dit te voorkomen door zijn schepen tussen de Engelsen in te brengen en het sein voor het entergevecht te geven. Hoewel slechts enkele Britse schepen daadwerkelijk geënterd werden raakte Monks's vloot door deze manoeuvre volledig verstoot. Toen om 6 uur duidelijk werd dat hij de strijd niet meer kon winnen worden gaf de Engelse opperbevelhebber het sein voor de algehele terugtocht. Ook dit keer zetten de Nederlanders de achtervolging in en de Britse verliezen zouden veel groter zijn geweest als niet een plotseling opkomende mist beide partijen scheidde.

Toen de mist optrok waren de Britse schepen verdwenen. Hierop aanvaardde De Ruyter met zijn succesvolle maar gehavende oorlogsvloot de thuisreis. Nog diezelfde avond verscheen de Nederlandse scheepsmacht volbehangen met vlaggen en wimpels voor Vlissingen.

De Vierdaagse Zeeslag kostte de Republiek der Verenigde Nederlanden het verlies van vier schepen (alle vier verbrand en gezonken) en ongeveer 2000 gewonden en gesneuvelden. Talloze schepen waren zwaar beschadigd, maar geen enkel vaartuig was in vijandelijke handen gevallen.

De Britten hadden het verlies van 23 schepen te betreuren, waarvan er zes door de Nederlanders in zegepraal naar de Republiek werden opgebracht. Bovendien waren 5000 Engelse zeelieden gewond of gesneuveld. 3000 Britten, waaronder vice-admiraal Ayscue, waren gevangen genomen.

De Vierdaagse Zeeslag is de geschiedenis ingegaan als de langste maritieme strijd die ooit is uitgevochten. In handen van een kundig maritiem strateeg en tacticus als De Ruyter bleek de Nederlandse oorlogsvloot een effectief wapen. De Engelsen hadden een fatale vergissing begaan door de vloot op te delen. Maar resultaten van zeeslagen zijn nooit afhankelijk van enkel en alleen optelsommen van aantallen schepen, geschut en bemanningsleden. Uiteindelijk bepaalden het zeemanschap en het strategisch en tactisch inzicht van de bevelhebbers en de geoefendheid en moed van hun ondergeschikten welke vloot als winnaar uit de strijd kwam.

Ondanks het feit dat de Nederlanders een belangrijke overwinning hadden behaald, betekende de uitslag van de Vierdaagse Zeeslag nog niet het einde van de oorlog. De Nederlandse schepen zouden snel weer hersteld zijn, maar hetzelfde gold voor de Britse vloot. De Engelsen waren nog niet volledig verslagen.

5.5 Tweedaagse Zeeslag, 3 en 4 augustus 1666

| De Engelsen slaan na de Vierdaagse Zeeslag onverwacht hard terug.

Na de overwinning op de Britse vloot tijdens de Vierdaagse Zeeslag van juni 1666 werd de Nederlandse oorlogsvloot in allerijl in gereedheid gebracht om de Engelsen voor eens en voor altijd te verslaan. Raadspensionaris Johan de Witt had een plan ontwikkeld dat voorzag in het aan land brengen van een klein leger op de oevers van de Theems, om de daar afgemeerde vijandelijke schepen te veroveren of te vernietigen.

Begin juli was de Nederlandse vloot weer in zee, wederom onder bevel van luitenant-admiraal Michiel de Ruyter. Aangekomen voor de monding van de Theems, bleken de Engelsen echter op de hoogte te zijn van de invasieplannen. Een grote troepenmacht lag klaar om ieder landingspoging te verijdelen. De Ruyter besloot de landingstroepen huiswaarts te zenden.

De strijd zou waarschijnlijk tijdens een zeeslag worden voortgezet en in afwachting daarvan verdeelde hij zijn vloot, bestaande uit 88 linieschepen en twintig branders, in drie eskaders. De voorhoede stond onder leiding van luitenant-admiraal Johan Evertsen (1600-1666), broer van de kort daarvoor overleden admiraal Cornelis Evertsen, de achterhoede werd aangevoerd door luitenant-admiraal Cornelis Tromp. De Ruyter zelf voerde op het vlaggenschip 'De Zeven Provinciën' het bevel over de middentocht.

De Britse vloot kwam op 1 augustus in zee. Zij bestond uit 89 linieschepen en enkele branders en stond onder de gezamenlijke leiding van de luitenant-admiralen George Monk en Prins Rupert. Ook de Engelse vloot bestond uit drie eskaders. Aan boord van de negentiger 'Royal Charles' voerden beide opperbevelhebbers het middelste eskader aan, de voor- en achterhoede stonden onder bevel van respectievelijk de vice-admiraals Thomas Allin en Jeremias Smith.

De Tweedaagse Zeeslag

Toen beide vloten elkaar tussen Noord-Voorland en de Vlaamse kust bij een zwakke noord-noord-oostenwind ontmoetten, was het vooral de Nederlandse voorhoede die er van langs kreeg. Door de flauwe wind waren de Nederlandse eskaders van elkaar verwijderd geraakt. Ook dit keer hadden de Engelsen de loef, waardoor De Ruyter veel moeite had om Evertsen te hulp te komen.

De Britse eskaders richtten een ware slachting aan onder de Nederlandse voorhoede. Evertsen en verscheidene scheepscommandanten sneuvelden. De onderbevelhebber, vice-admiraal Tjerk Hiddesz de Vries (1622-1666), raakte ernstig gewond en zou enige dagen later overlijden. In paniek verlieten verschillende kapiteins het eskaderverband en vluchtten naar het zuiden. Vice-admiraal Adriaan Banckert (1620-1684) nam het commando over, maar zag zich gedwongen met de restanten van zijn eskader de terugtocht te aanvaarden.

Pas na enkele uren kon De Ruyter's eskader zich in de strijd mengen. De Britse middentocht en voorhoede hadden inmiddels grotendeels afgerekend met Evertsen's eskader en konden nu hun aandacht op de Nederlandse hoofdmacht richten. De 'Zeven Provinciën' werd aangevallen door twee grote Engelse linieschepen, waaronder de 'Royal Charles'. De Ruyter wist de aanval af te slaan, ten koste van zware schade en het verlies van een groot deel van zijn bemanning. Toen de Engelsen na enkele uren de aanval opnieuw inzetten, zag de Nederlandse opperbevelhebber geen andere mogelijkheid dan terug te trekken langs de Vlaamse kust.

In de avond kwamen de resten van de Nederlandse voorhoede in zicht en telde de Nederlandse vloot weer veertig schepen. De Ruyter rekende erop dat hij de volgende dag samen met het eskader van Tromp de strijd kon voortzetten.

Maar de Nederlandse achterhoede was in geen velden of wegen te bekennen. Tromp's eskader was eerder die dag in gevecht geraakt met de Engelse achterhoede en had deze zelfs op de vlucht gejaagd. Eigenzinning als altijd zette Tromp de achtervolging in. Hij raakte hierdoor uit het zicht van de Nederlandse hoofdmacht en het lukte hem later ook niet meer om de aansluiting te vinden.

Toen in de ochtend van 4 augustus bleek dat Tromp niet kwam opdagen zonk De Ruyter de moed in de schoenen. De Britten hadden zijn scheepsmacht nagenoeg omsingeld en volledig terneergeslagen zette hij de terugtocht voort. De Engelsen zaten hem daarbij op de hielen, maar door het draaien van de wind konden de Nederlanders de haven van Vlissingen bereiken.

In het volste vertrouwen dat hij goed had gehandeld kwam op 6 augustus ook Tromp in Vlissingen aan. Hier kreeg hij van een doldrieste De Ruyter de wind van voren. Door zijn gedrag tijdens de Tweedaagse Zeeslag zou Tromp later door de Staten-Generaal uit de zeedienst ontslagen worden.

In cijfers uitgedrukt was de winst voor de Britten niet erg groot. Twee Nederlandse schepen waren vernietigd tegen één Engels schip. Maar de Engelse vloot domineerde nu de Hollandse en Zeeuwse kustwateren en liet dat weten ook. Een eskader onder admiraal Robert Holmes veroverde op 18 augustus 150 koopvaarders in het Vlie en verbrandde het dorp West-Terschelling een dag later.

Na de Vierdaagse Zeeslag leek de Republiek der Verenigde Nederlanden een goede kans te hebben om de oorlog te winnen. Maar de rollen waren nu omgedraaid.

5.6 *De tocht naar Chatham, 20-23 juni 1667*

Eén van de meest spraakmakende aanvallen op Brits grondgebied ooit wordt een doorslaggevend Nederlands succes.

In het najaar van 1666 waren zowel de Republiek der Verenigde Nederlanden als Engeland de oorlog moe. Vooral de Britse staatskas was uitgeput. Toen vredesonderhandelingen eind 1666 van start gingen, bleef de Engelse vloot na het winterseizoen in de havens langs de Rochester-rivier, een zijtak van de Theems, opgelegd.

Maar de Nederlandse raadspensionaris, Johan de Witt -in feite de machtigste man van de Nederlandse Republiek-, had andere plannen. In het diepste geheim bereidde hij een aanval voor op de opgelegde Britse schepen. Dit idee koesterde hij al vanaf de Eerste Engelse Oorlog en hij had reeds meermalen geprobeerd een dergelijke actie uit te voeren. Nu de gevolgen van een grote pestepidemie en uitslaande brand in Londen nog sterk voelbaar waren, zou een grootscheepse aanval in de buurt van de Britse hoofdstad wel eens een revolutie kunnen ontketenen. De tijd was dus rijp om de Britse vloot in haar eigen haven aan te pakken.

Het was essentieel dat de plannen van De Witt niet uitlekten. Toen op 6 juni 1667 de Nederlandse vloot in zee stak kenden alleen de opperbevelhebber, luitenant-admiraal Michiel de Ruyter, en de gedeputeerde van de Staten-Generaal, Cornelis de Witt (1623-1672; Johan's oudere broer) de plannen volledig. Pas enkele dagen na het uitvaren werden de overige vlagofficieren ingelicht. De Nederlandse vloot moest een aanval ondernemen op de Engelse oorlogsschepen die in en nabij de Theems waren opgelegd.

De meeste Nederlandse vlagofficieren zullen niet verheugd geweest zijn om deze plannen te vernemen. Zij kenden het vijandelijke vaarwater niet of nauwelijks, maar waren op de hoogte van het feit dat zelfs Engelse kapiteins nog wel eens problemen hadden in deze nauwe en vaak ondiepe riviertakken. Maar De Witt's orders waren duidelijk, iedereen moest zich ten volle inzetten voor een succesvolle afloop.

De Nederlandse vloot ging op vrijdag 17 juni ten anker voor de monding van de Theems. Zij bestond uit ongeveer zestig schepen en fregatten, veertien branders en een aantal troepentransportschepen.

Het was te gevaarlijk voor de grotere schepen om de riviermonding binnen te zeilen, zodat een smaldeel van kleinere schepen werd samengesteld onder bevel van luitenant-admiraal Willem Joseph van Ghent tot Drakenburgh, opperbevelhebber van het anderhalf jaar eerder opgerichte Korps Mariniers. Ook Cornelis de Witt scheepte zich in op het tijdelijke vlaggenschip van Van Ghent, het fregat 'Agatha' (50 stukken).

Het smaldeel voer op 20 juni de Theems op tot aan de vertakking van deze rivier naar de Medway- of Rochesterrivier, die naar het zuid-westen boog richting Chatham. Een rijkbeladen

koopvaardijvloot die zich westelijk, verderop de Theems, bevond, lieten de Hollanders links liggen. Het ging hen om de Britse oorlogsvloot.

De overgave van het Britse vlaggenschip 'Royal Charles'.
Uiterst rechts en links gaan de 'Carolus V' en 'Mathias' in vlammen op.

De eerste tegenstand werd geboden vanaf het fort Sheerness, gesitueerd op de zuidelijke oever van de Medway. Maar de Britten hadden verzuimd om de verdedigingswerken op peil te brengen en het fort werd na een landing van Nederlandse soldaten snel veroverd. De commandant van het oude fregat 'Vrede' (40 stukken), kapitein Jan van Brakel (?-1690), hield bij deze actie zijn manschappen niet in bedwang waarna zij aan het plunderen sloegen. Van Brakel werd daarop uit zijn functie ontheven.

Inmiddels brak in het grootste deel van Zuid-Oost Engeland algemene paniek uit. In de verwachting dat de Hollanders een invasie uitvoerden, vluchtten duizenden mensen hun steden en dorpen uit. In deze chaos probeerde de Britse admiraal Monk het hoofd koel te houden. Hij liet enige laag op de rivier liggende schepen hogerop slepen en probeerde de doorgang van de Medway met zinkschepen te versperren. Het laten bemannen en in staat van verdediging brengen van de oorlogsschepen was op enkele uitzonderingen na onmogelijk. Met het opleggen van de schepen waren de bemanningen zoals gewoonlijk naar huis gestuurd.

De volgende dag zeilde het eskader van Van Ghent bij hoog water verder stroomopwaarts. Nadat een aantal zinkschepen was gepasseerd, arriveerden zij bij een versperring bestaande uit een zware ketting die via vloten over de rivier was gespannen. Vlak voor de ketting lag het fregat 'Unity' (32 stukken), erachter lagen de ternauwernood bemande oorlogsschepen 'Carolus V' (53

stukken), 'Matthias' (52 stukken) en 'Monmouth' (70 stukken). Iets verderop lagen de kapitale koningsschepen waarop de Nederlanders het hadden gemunt.

Van Ghent en De Witt twijfelden over de haalbaarheid van de operatie nu de doortocht op een kordate wijze versperd leek. Een dag lang kwam het dan ook niet verder dan een geschutgevecht, waarbij de Nederlanders geen centimeter vooruit kwamen. Maar Van Brakel, die iets had goed te maken na zijn ondoordacht optreden bij Sheerness, bood vrijwillig aan de barrière te doorbreken. Weer aan boord van de 'Vrede' enterde hij de 'Unity', waarna het kapitein Jan Daniëls van Rijn (?-1678) van de brander 'Pro Patria' lukte om de ketting te overvaren en de 'Matthias' in brand te steken.

Van Brakel weet inmiddels niet van ophouden. Hij gaat aan boord van een sloep en bereikt daarmee de 'Carolus V' die hij entert en verovert. Inmiddels wordt de 'Royal Charles' genaderd door verschillende andere sloepen. In paniek springt het handjevol bemanningsleden van boord. Het kapitale oorlogsschip, in voorgaande jaren nog diverse malen het vlaggenschip van de opperbevelhebbers van de Engelse vloot, wordt zonder slag of stoot genomen. Een tweede Engels linesschip, de 'Sancta Maria' (het vroegere Nederlandse schip 'Slot van Honingen'), wordt vastgelopen op een oever aangetroffen en in brand gestoken. De Britten nemen massaal de benen; de 'Monmouth' weet verder de rivier op te komen.

Om twee uur in de middag moesten de Nederlanders de strijd (tijdelijk) staken. Het getij liep af en de wind was iets gedraaid, waardoor de Hollandse schepen niet verder de rivier op konden zeilen.

Maar nog waren de Nederlanders niet tevreden. De Ruyter, die inmiddels het directe bevel van Van Ghent had overgenomen, beval de overgebleven Britse linesschepen met een branderaanval te vernielen. Hiertoe dekten enige kleine vaartuigen de tocht van vijf branders langs het fort Upnor Castle, die daarna de aan de grond gezette 'Royal Oak', 'Loyal London' en 'Royal James' vernietigden. De 'Monmouth' wist zich voor de derde keer in veiligheid te brengen.

Nu was het mooi geweest. De rivier werd steeds nauwer en moeilijker begaanbaar; de verdediging vanaf de oevers raakte steeds beter georganiseerd en de Nederlanders raakten door hun brandschepen heen. De Ruyter besloot dan ook terug te keren naar de Theemsmonding en verdere orders af te wachten. De 'Unity' en 'Royal Charles' werden onder begeleiding van Jan van Brakel naar Nederland gezonden.

Vanuit Den Haag werd inmiddels aangedrongen op een tweede aanval op de Medway. Het succes had de Haagse bestuurders overmoedig gemaakt. Maar De Ruyter weigerde een dergelijke actie uit te voeren omdat hij wist dat de Engelsen hun verdediging inmiddels wel op orde zouden hebben. Hij bleef daarom met zijn vloot kruisen voor de Engelse kust en in het Kanaal, totdat de op 13 juli 1667 gesloten vrede van Breda bekrachtigd was.

Dat die vrede zo snel tot stand kwam was uiteraard logisch. De uitkomst van de 'tocht naar Chatham' was voor de Britten dramatisch. Acht grote schepen waren door de Hollanders vernield of buitgemaakt. Daarnaast was een groot aantal schepen door eigen troepen vernield toen zij als zinkschepen werd ingezet. De door Johan de Witt verwachte revolutie had niet om zich heen gegrepen, maar de Britse vloot was eindelijk op de knieën gedwongen.

Vernederd en moegestreden aanvaardde de Britse regering een vredesregeling op Nederlandse voorwaarden. Er werden afspraken gemaakt over verschillende gebieden in Oost- en West-Indië, waarbij de Nederlandse Republiek de zeggenschap over Suriname kreeg en de Britten in ruil daarvoor Nieuw Nederland in Noord-Amerika verwierven. Tevens versoepelden de Britten de Akte van Navigatie uit 1660. Maar het artikel waarin bepaald was dat Nederlandse schippers in Engelse territoriale wateren als eerste Britse schepen zouden begroeten bleef gehandhaafd.

6 De Derde Engelse Oorlog (1672-1674)

De Republiek der Verenigde Nederlanden wordt van alle kanten bedreigd. Na de Tweede Engelse Oorlog bloeiden handel en welvaart in de Nederlandse Republiek als nooit tevoren. Maar ook dit keer wekte de Nederlandse economische expansie de afgunst van andere naties. Na 1670 leek het alsof heel Europa samen spande om Nederland op de knieën te krijgen. In 1672 brak de Derde Engelse Oorlog uit, waarbij Frankrijk, Zweden, Munster en Keulen de zijde van de Engelsen kozen.

6.1 Zeeslag bij Solebay, 7 juni 1672

Frankrijk en Engeland beramen een invasie van de Nederlandse Republiek. De Nederlandse vloot zoekt de vijand in de thuishaven op.

Kort na het einde van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) bloeide de handel en welvaart in de Nederlandse Republiek weer op. Grote aantallen handelaren stortten zich op de Europese en Aziatische markten en bezorgden de Republiek haar 'Gouden eeuw'. Nederland was in deze tijd de absolute wereldmacht. En zoals een dergelijke grootmacht betaamt, waakte zij over haar veiligheid. Zo sloot de Nederlandse Staten Generaal een samenwerkingsverbond met de koning Charles II van Engeland en koning Carl XI van Zweden. Deze Triple Alliantie (23 januari 1668) had tot doel de expansiedrift van de Franse koning Lodewijk XIV (1638-1715) te beteugelen.

Maar de economische expansie en macht van de Nederlandse Republiek waren haar bondgenoten een doorn in het oog. Hierdoor lukte het Lodewijk XIV om Engeland in het geheim los te weken uit het verbond en te overreden om opnieuw voorbereidingen voor een oorlog te treffen. Zweden sloot de Sont voor Nederlandse schepen na ontvangst van een grote som Frans geld. De Duitse staatjes Munster en Keulen schaarden zich achter Frankrijk om de Nederlandse Republiek vanuit het oosten binnen te vallen.

Inmiddels zocht de Engelse koning naar aanleidingen om de oorlog te kunnen verklaren. Op 24 augustus 1671 voer een Brits koningsjacht 'Merlin' dwars door de Nederlandse vloot, die in Zeeuwse wateren voor anker lag. Het scheepje loste enkele saluutschoten, die pas door de Nederlanders beantwoord werden nadat de 'Merlin' met scherp op een Nederlands schip had geschoten. Charles II zette de Staten Generaal zwaar onder druk, maar de Nederlanders weerspraken het buitensporige voorval door te wijzen op het feit dat zij buiten de Engelse territoriale wateren niet verplicht waren om Britse schepen te salueren.

De Britten gingen vervolgens over tot hardere maatregelen. In maart 1672 voer een eskader onder vice-admiraal Robert Holmes uit om een Nederlandse retourvloot uit de Middellandse Zee te onderscheppen. Tijdens de ontmoeting verdedigden de Nederlanders zich manhaftig en de poging mislukte grotendeels. Ondanks deze oorlogsdaad wilde de Staten Generaal van een oorlog

niets weten, totdat op 6 en 7 april respectievelijk de Engelse en Franse koning de officiële oorlogsverklaringen overhandigden. De Derde Engelse Oorlog (1672-1674) was een feit.

Nu de Nederlandse zeemacht moest opboksen tegen de vloten van twee formidabele tegenstanders, was admiraal Michiel de Ruyter en raadpensionaris Johan de Witt er alles aan gelegen om een vereniging van die scheepsmachten te voorkomen. Helaas lukte het niet om op tijd uit te varen, waarna de vloot van De Ruyter (75 linesschepen en fregatten, 54 kleinere vaartuigen, 20700 manschappen, 4500 kanons) het moest opnemen tegen een grote overmacht (95 linesschepen en fregatten, 52 kleinere vaartuigen, 40000 manschappen, 6158 stukken geschut). Het grote gevaar dat de geallieerde vloot vormde bestond uit een eventuele vernietiging van de Nederlandse vloot, waardoor een Brits-Franse invasie kon worden volbracht op de Hollandse kust. De Ruyter wachtte niet af en zocht zijn heil in de verrassingsaanval.

De Engels-Franse vloot, onder bevel van de Hertog van York, Lord Sandwich en vice-admiraal Jean d'Estrées (1624-1707), lag in de vroege ochtend van 7 juni 1672 voor anker in de baai van Solebay, op de Oostkust van Engeland. Volgens de geallieerden koerste de Nederlandse vloot voor de eigen kust. Groot was hun verbazing dan ook toen zij voornoemde zeemacht in slagorde op hun ankerplaats zagen aankomen. In allerijl werden de ankers gekapt en uiteindelijk wist de gecombineerde vloot de baai te verlaten, uiteraard in grote wanorde.

Bij een flauwe wind raakte het voorste eskader onder leiding van luitenant-admiraal Joseph van Ghent in gevecht met de vijandelijke voorhoede van Sandwich. Van Ghent sneuvelde, evenals Sandwich toen zijn vlaggenschip 'Royal James' (100 stukken) door een brander in vuur werd gezet en zonk.

De Nederlandse achterhoede, onder luitenant-admiraal Adriaan Bankert hield de geallieerde achterhoede van admiraal D'Estrées bezig. Maar de Fransen bleven op afstand en beide eskaders beperkten zich tot uitwisselen van geschutvuur.

Het meest hevig was de strijd tussen de beide hoofdmachten. De wind zwakte steeds verder af waardoor manoeuvreren moeilijker werd en verschillende schepen elkaar lange tijd op de korrel konden nemen. De Ruyter vuurde vanaf 'De Zeven Provinciën' (80 stukken) laag op laag af op het vlaggenschip van York, de 'Royal Prince' (100 stukken). York betaalde in gelijke munt terug, maar zag zich uiteindelijk toch gedwongen om zijn zwaar gehavende schip te verlaten. Maar ook zijn tweede vlaggenschip, de 'St. Michael', werd lek geschoten waarna hij overging op de 'London'. Het invallen van de duisternis maakte een einde aan de strijd, waarna beide partijen de thuishavens opzochten.

In feite eindigde de Zeeslag bij Solebay onbeslist. De verliezen aan Engelse-Franse zijde betroffen de 'Royal James' en ongeveer 2500 doden. De Nederlanders verloren drie schepen en enkele honderden gesneuvelden. Ondanks de betrekkelijk geringe verliezen spraken de diverse bevelhebbers over de meest hevige zeeslag die zij tot nu toe gevoerd hadden.

Hoogstwaarschijnlijk had dit te maken met het gebrek aan wind waardoor de schepen door elkaar raakten en lang op elkaar konden vuren. De Fransen hadden zich tijdens hun eerste grote zeeslag grotendeels aan de strijd onttrokken, hetgeen veel kwaad bloed zette bij hun Engelse collega's. Maar de Nederlanders bereikten wel het doel van de onderneming. Zij beletten de geallieerde vloot het uitvaren, waardoor een eventuele landing op de Hollandse kusten niet uitgevoerd kon worden.

Het Britse vlaggenschip 'Royal James' wordt het slachtoffer van een geslaagde Nederlandse branderaanval.

6.2 Zeeslag bij Schooneveld, 7 juni 1673

Een Frans-Engelse poging om de Nederlandse vloot in het hol van de leeuw te vernietigen eindigt in een Nederlandse overwinning.

Kort na het uitbreken van de Derde Engelse Oorlog (1672-1674) was de Republiek der Verenigde Nederlanden bijna van de kaart verdwenen. Bij succesvolle aanvallen van de Fransen in het zuiden en van de legers uit Munster en Keulen was meer dan de helft van het grondgebied van de Republiek veroverd.

In alle chaos laaide de interne strijd tussen de Staatsgezinden en Orangisten weer op. De aanhangers van prins Willem III hielden de Republikeinen verantwoordelijk voor de penibele situatie en wisten de prins wederom tot stadhouder benoemd te krijgen. Uiteindelijk werden de gebroeders De Witt in Den Haag door een radeloze menigte vermoord.

Maar ook prins Willem kon niet voorkomen dat het overgrote deel van de Nederlandse Republiek in handen van de Franse en Duitse invallers raakte. Alleen de meest welvarende gebieden in de provincie Holland en delen van het noorden van Friesland en Groningen waren door het inunderen van grote gebieden nog niet in het bezit van de geallieerden. Zij zinspeelden op een invasie vanuit zee, waardoor zij de verdedigers van de Hollandse waterlinie in de rug konden aanvallen. In mei 1673 stonden achtduizend man invasietroepen in Engelse havens klaar om de Republiek binnen te vallen. Slechts de Nederlandse oorlogsvloot stond deze plannen in de weg. Om de gelederen te versterken stelde Willem III de in 1666 ontslagen vice-admiraal Cornelis Tromp weer aan als luitenant-admiraal. De Nederlandse Republiek kon iedere man gebruiken, en zeker een vechtjas als Tromp.

Het vernietigen van de Nederlandse vloot was de opdracht die prins Rupert had toen hij begin juni 1673 aan het hoofd van een machtige Brits-Franse vloot aankwam voor de Zeeuwse eilanden. Uit goede bron had hij vernomen, dat de Nederlandse scheepsmacht geankerd lag bij Schooneveld, het brede vaarwater bij Oostende. De uit 140 tot 150 schepen (waarvan ca. 80-90 linesschepen en fregatten) bestaande geallieerde vloot was onderverdeeld in vier eskaders. De voorste groep had tot taak om tussen de eilanden door de Nederlandse scheepsmacht te verkennen en te voorkomen dat deze de wijk zou nemen hogerop de Westerschelde. De hoofdmacht, bestaande uit de voorhoede onder bevel van prins Rupert, het centrum onder vice-admiraal Jean d'Estrées en de achterhoede onder vice-admiraal Eduard Spragge, volgde het verkenningeskader op de voet.

De Nederlandse vloot, bestaande uit 105 schepen (waarvan ca. 60 linesschepen en fregatten), voldeed echter niet aan de Engels-Franse verwachting om de bescherming van de rivier op te zoeken, maar lichtte rustig de ankers en nam de slagorde aan. De opperbevelhebber en tevens aanvoerder van het Hollandse centrum, luitenant-admiraal Michiel de Ruyter, kende dit vaarwater als zijn eigen broekzak en wist hoe hij zijn tegenstander, die numeriek duidelijk de sterkere partij was, het leven zuur zou kunnen maken. De vijand had weliswaar de loef, maar het waaide zo hard, dat de Britten en Fransen de onderste geschutpoorten gesloten moesten houden.

Terwijl het Engels-Franse verkenningeskader overstag ging, om niet de Nederlandse voorhoede onder bevel van Tromp voorbij te lopen, werd zij als het ware ingehaald door de voorhoede van de hoofdmacht onder bevel van Prins Rupert. Tromp kreeg het dus aan de stok met twee eskaders, maar deze waren door elkaar heen geraakt, waardoor de slagorde volledig verloren was gegaan en amper de helft van deze scheepsmassa aan het gevecht kon deelnemen. Rond één uur in de middag begon het gevecht.

Aanvankelijk koerste de Nederlandse vloot in linieverband naar het noord-oosten, waarbij De Ruyter in het Nederlandse centrum het Franse eskader van vice-admiraal Jean d'Estrées tegenover zich vond, en luitenant-admiraal Adriaan Banckert de vijandelijke achterhoede onder vice-admiraal Eduard Spragge bestookte. Toen laatstgenoemde versterking kreeg van enkele afgedwaalde Franse schepen, kreeg de Nederlandse achterhoede het benauwd. Terstond ging De

Ruyter met zijn gehele eskader overstag, teneinde Banckert te hulp te komen. Het Franse eskader werd door deze manoeuvre volledig verrast en tegelijkertijd in tweeën gesneden.

De Zeeslag bij Schooneveld

Rond vijf uur kon Banckert's eskader zich eenvoudig door het gehavende deel van het Franse eskader heen slaan en aansluiting vinden bij De Ruyter. Hierop gingen de twee verenigde eskaders opnieuw overstag, op zoek naar het eskader van Tromp.

Ondanks de verwarring in het eskader van prins Rupert, begon Tromp langzaam maar zeker in de problemen te komen. Nadat zijn vlaggenschip 'De Gouden Leeuw' (82 stukken) reddeloos was geschoten was hij overgegaan op een ander schip en met zijn hele eskader van koers veranderd op zoek naar de rest van de Nederlandse vloot. Hij moest met zijn vijftien oorlogsbodems meer dan veertig vijandelijke schepen van het lijf houden!

Rond zes uur kwam de Nederlandse hoofdmacht in zicht en konden alle eskaders weer gezamenlijk opereren. Op bevel van De Ruyter wisten verschillende smaldelen diverse malen door de vijandelijke linies te breken, waardoor de wanorde bij de vijand alleen maar groter werd. De orde in de Nederlandse linie bleef daarentegen uitstekend bewaard. Dit moet mede te wijten zijn geweest aan de goede geoefendheid van de scheepscommandanten, waarvan er verschillende al tientallen jaren onder De Ruyter voeren.

Volledig murw gebeukt trokken de Britten en Fransen na het vallen van het duister terug naar open zee.

De volgende dag lag de geallieerde vloot voor de Zeeuwse kust in de hoop dat de Nederlanders een gevecht in open zee zouden aangaan. Door slechte weersomstandigheden duurde het tot 14 juni voordat De Ruyter de vijand opzocht. Toen de strijd wederom een aanvang nam was Spragge, op dat moment de bevelhebber van de Britse voorhoede, juist voor beraad op weg naar het schip van Prins Rupert in de achterhoede. De Britse opperbevelhebber bedacht zich dat Spragge nooit op tijd in de voorhoede aanwezig kon zijn en snelde met zijn hele eskader langs de Franse middentocht naar voren. D'Estrées begreep de actie van prins Rupert niet en probeerde diens eskader voor te blijven. Complete chaos was het gevolg.

Voor de Nederlanders zat er niets anders op dan schip-tot-schip gevechten aangaan. Een vijand die niet in linie streed, viel niet in linieverband te bestrijden. Deze zogenaamde tweede Zeeslag bij Schooneveld eindigde eveneens met het invallen van de duisternis. Beide vloten waren de Engelse kust genaderd en De Ruyter was van mening dat de dreiging voor het vaderland nu wel verdwenen was. De Nederlandse vloot keerde naar haar Zeeuwse ankerplaats terug.

De uitslag van de Zeeslagen bij Schooneveld was duidelijk in het voordeel van de Nederlanders. In bekend vaarwater, met een uitstekend geoefende bemanning en een grote dosis strategisch inzicht hoefden de nadelige verhoudingen geen vervelende gevolgen te hebben. Geen van beide partijen verloor schepen, maar de schade en het verlies aan levens was op de Brits-Franse vloot aanzienlijk groter. Opnieuw werden de Fransen beticht van lafheid en het zich onttrekken aan de strijd, maar het moet gezegd dat aan Britse zijde weinig getuigde van de strakke slagorde die haar vloot in vroeger tijden aan de dag legde. Het doel van de Nederlanders, het voorkomen van een invasie op de Zeeuwse kust, was in ieder geval op voortreffelijke wijze bewerkstelligd.

6.3 Zeeslag bij Kijkduin, 21 augustus 1673

De Nederlandse vloot boekt een doorslaggevende overwinning tegen de gecombineerde Frans-Engelse vloot.

Ondanks het mislukken van de poging om met de Nederlandse vloot af te rekenen in juni 1673 gaven de Fransen en de Engelsen hun plannen voor een landing op de Zeeuwse of Hollandse kusten niet op. Nadat de ergste schade na de Zeeslag op Schooneveld hersteld was, stak de geallieerde vloot eind juli opnieuw in zee. Het opperbevel over de 86 oorlogsschepen en 28 branders lag opnieuw bij prins Rupert, die de voorhoede commandeerde. De middentocht werd geleid door de Franse admiraal D'Estrées, de achterhoede stond onder bevel van vice-admiraal Eduard Spragge. In Yarmouth stonden vierduizend soldaten klaar om de oversteek te maken zodra de Brits/Franse eskaders de Nederlandse oorlogsvloot hadden verslagen.

De opperbevelhebber van de Nederlandse vloot, luitenant-admiraal Michiel Adriaansz de Ruyter, kreeg begin augustus opdracht van prins Willem III, om zo snel mogelijk de gecombineerde vloot aan te vallen. Enerzijds had de haast te maken met de mogelijke invasie die het opdoemen van de

vijandelijke schepen aankondigde, anderzijds met de komst van een Oost-Indische retourvloot die dreigde in handen van de vijand te vallen.

Op 13 augustus zette De Ruyter met 75 oorlogsschepen en 40 branders en adviesjachten koers naar Texel, waar de retourvloot verwacht werd. De voorhoede stond onder bevel van luitenant-admiraal Cornelis Tromp, de achterhoede werd geleid door luitenant-admiraal Adriaan Banckert. Door slecht weer liep de oorlogsvloot vertraging op, waardoor zij pas op 21 augustus contact kreeg met de Engels/Franse vloot. Dit gebeurde vlak onder de kust bij Kijkduin (bij Huisduinen), waar een grote menigte vanaf de duinen de komende strijd kon aanschouwen.

De Nederlanders hadden de loef en De Ruyter besloot van dit voordeel gebruik te maken. Maar de Engelsen en Fransen wisten de orde in de eigen vloot goed te bewaren waardoor hun linie door de Nederlandse eskaders niet doorbroken werd. Tijdens de verschillende pogingen daartoe ontstonden zeer hevige gevechten.

Het eskader van Banckert kreeg het aan de stok met dat van D'Estrées. Aanvankelijk weerden de Fransen zich heldhaftig, maar uiteindelijk trokken zij zich terug uit de strijd. D'Estrées had van koning Lodewijk XIV in het geheim bevel gekregen om zijn schepen niet teveel aan gevaar bloot te stellen en de Franse admiraal volgde deze orders keurig op. Hierdoor kreeg Banckert de kans om de Nederlandse middentocht te assisteren. Hier had De Ruyter gebruik gemaakt van een kort moment van verwarring in het eskader van prins Rupert door de Britse scheepsmacht in tweeën te splijten. Na anderhalf uur wist prins Rupert zijn schepen weer bijeen te krijgen, waarop hij koers zette naar het eskader van Spragge, dat tegenover het eskader van Tromp in moeilijkheden verkeerde.

Aan boord van het linieschip 'Royal Prince' streed Spragge, die eerder had gezworen om Tromp de geleden nederlaag bij Schooneveld betaald te zetten, als het ware een persoonlijke vete uit. Tromp (aan boord van de 'Gouden Leeuw') liet op zijn beurt geen kans onbenut om alsnog een schip met de naam 'Royal Prince' te veroveren. Een schip met dezelfde naam had hij zeven jaar eerder tijdens de Vierdaagse Zeeslag op bevel van De Ruyter niet als prijs mee naar het vaderland mogen nemen.

Een onvoorstelbaar hevige strijd barstte los tussen beide admiraalsschepen. De 'Royal Prince' verloor de grote en de bezaansmast, waarna Spragge overging op de 'St. George'. Nadat ook dat schip zwaar beschadigd was, liet hij zich overroeien naar de 'Royal Charles'. Tijdens de overtocht werd de sloep van de Britse admiraal getroffen door een kanonskogel, waarna Spragge verdronk.

Ondertussen lukte het Tromp niet om de door haar commandant verlaten 'Royal Prince' te veroveren. Verschillende Britse schepen beschermden het aangeschoten schip. Toen de strijd rond zes uur in de avond weer oplaaide zagen de Engelsen zelfs kans om het schip uit de linie te slepen. Maar twee uur later was het met de strijd gedaan. De Britten trokken zich terug.

De 'Gouden Leeuw', vlaggenschip van luitenant-admiraal Cornelis Tromp, neemt de 'Royal Prince' onder vuur, die inmiddels de grote mast en de bezaanmast heeft verloren.
In het midden vergaat de sloep van vice-admiraal Eduard Spragge op weg naar het lineschip 'Royal Charles'.

Op grond van de geleden verliezen was het niet direct duidelijk wie er nu gewonnen had. Het verlies aan levens was aan beide zijden groot, maar geen van beide partijen had schepen verloren.

Maar de strategische overwinning was behaald door De Ruyter en zijn ondergeschikten. De Engelsen zagen zich gedwongen voorgoed van een landing op de Nederlandse kust af te zien. Met het mislukken van de landingspogingen trokken ook de Franse legers en die van de Keulse en Münstertse bisschoppen zich terug. De Republiek der Verenigde Nederlanden was gered.

Engeland was de oorlog moe. De Britten hadden tijdens deze oorlog de taak om de zee te schonen van Nederlandse tegenstanders. En het was juist op de zee waar de Nederlandse Republiek de meeste tegenstand boden. Bovendien liet de Brits-Franse samenwerking op het maritieme vlak ernstig te wensen over. Vredesonderhandelingen tussen de Engelse en Nederlandse regering gingen van start en op 19 februari 1674 werd de Vrede van Westminster gesloten. Vreemd genoeg deden de Nederlandse onderhandelaars nogal wat water bij de wijn. Het Engelse saluutrecht werd bekrachtigd, evenals de overdracht van Nieuw-Nederland in Noord-Amerika in ruil voor Suriname in Zuid-Amerika.

Met Frankrijk werd geen vredesakkoord gesloten. De strijd tegen Lodewijk XIV ging gewoon door.

7 Strijd in alle uithoeken van de wereld

Na het einde van de Derde Engelse Oorlog in 1674 bleven de internationale gemoederen nog jaren verhit. De Nederlandse zeemacht moest in de periode 1675-1678 op drie fronten slag leveren: in de Middellandse Zee, in de Oostzee en in het Caribisch gebied.

7.1 Zeeslag bij de Etna, 22 april 1676

Admiraal De Ruyter leidt voor de laatste maal de Nederlandse vloot in een rampzalige gevecht tegen de Franse vloot.

Nadat in het begin van 1674 de Nederlandse en Britse regering vrede hadden gesloten, bleef de oorlog tussen de Republiek en Frankrijk gaande. De Verenigde Provinciën waren op dat moment niet de enige natie die het met Lodewijk XIV aan de stok hadden. De Fransen steunden de opstandelingen op Sicilië die probeerden hun onder Spaans bewind staande eiland onafhankelijk te maken. De zwakke Spaanse vloot kon tegen de Franse zeemacht weinig uitrichten. Aldus wendde de Spaanse koningin-regentes Maria Anne van Oostenrijk zich tot Willem III met het verzoek om een vloot onder bevel van luitenant-admiraal Michiel de Ruyter te sturen. Zij beriep zich daarbij op het uit 1673 stammende traktaat tussen Nederland en Spanje waarin beide naties elkaar wederzijdse steun hadden beloofd.

Twee mislukte pogingen om Lodewijk XIV een hak te zetten ten spijt (mislukte aanval op Martinique en onsuccesvolle landingsoperaties op de Franse westkust in 1674), besloot de Nederlandse stadhouder Willem III het Spaanse verzoek in te willigen. In de zomer van 1675 werden achttien oorlogsschepen en enkele kleinere schepen in gereedheid gebracht. De vijfenzeventig-jarige admiraal De Ruyter had zo zijn twijfels over de op handen zijnde expeditie. Hij achtte de hoeveelheid Nederlandse schepen en de inzet van de Spanjaarden te gering, terwijl de Fransen wel eens veel sterker konden zijn dan de hoge heren in Den Haag voorspiegelden. Toch aanvaardde hij het opperbevel over deze hulpvloot met de woorden: "De Heeren hebben mij niet te verzoeken maar te gebieden en al werd my bevolen 's Lands vlag op één enkel schip te voeren, ik zou daarmee in zee gaan. En daar de Heeren Staaten hun vlag betrouwen, zal ik myn leven wagen."

Aldus vertrok in augustus 1675 de hulpvloot naar Spanje. De Ruyter voerde aan boord van het linesschip 'Eendracht' (76 stukken) het opperbevel. Zijn directe ondergeschikten waren vice-admiraal Jan Jansz den Haen (1630-1676) en schout-bij-nacht Nicolaas Verschoor (1621-1676). Op 26 september ankerden de schepen in de Baai van Cadiz.

De Ruyter kreeg gelijk voor wat betreft zijn ideeën over de Spaanse samenwerking. In geen velden of wegen was de Spaanse vloot te bekennen. Toen De Ruyter op 20 december aankwam bij Sicilië, bleek dat de Spaanse schepen al weken in de Baai van Palermo lagen, in afwachting van herstellingen en bevoorrading. Het zou nog weken duren voor de Spaanse vloot gereed was.

Slechts enkele galeien hadden zich bij de Nederlandse hulpvloot gevoegd toen De Ruyter op begin januari vernam dat de Franse vloot op weg was naar de Siciliaanse hoofdstad Messina.

De Franse vloot, bestaande uit onder meer twintig zware lineschepen, stond onder bevel van vice-admiraal Abraham Duquesne (1610-1688). Hij had tot taak om de Franse aanvoerlijnen naar Messina, nu bedreigd door de aanwezigheid van de Nederlandse vloot, te verdedigen.

Op 7 januari 1676 troffen beide vloten elkaar, het eigenlijke gevecht vond plaats op de volgende dag. Ook nu kreeg De Ruyter gelijk. Zijn tegenstander bezat niet alleen meer schepen dan hijzelf, maar de Franse lineschepen waren stuk voor stuk zwaarder bewapend dan hun Hollandse tegenhangers.

De Fransen hadden de loef, maar slaagden er ondanks hun numerieke overwicht en diverse branderaanvallen niet in de Nederlanders te verslaan. In feite eindigde de zogenaamde Zeeslag bij Stromboli onbeslist. De Hollandse verliezen waren relatief gering: 240 doden en gewonden (schout-bij-nacht Verschoor sneuvelde) en de dag na de slag zank het lekgeschoten schip 'Essen'. Duquesne verloor geen schip, maar de aantallen gekwetsten werden geschat op 400 tot 1500 Franse zeelieden.

De dag na de zeeslag voegden zich in de Baai van Palermo eindelijk negen Spaanse schepen bij de Nederlandse vloot. Opperbevelhebber werd nu de Spaanse vice-admiraal Prins van Montesarchio. Later zou het bevel overgaan op vice-admiraal Don Francisco Pereire Freire de la Zerda (?-1676). Beide Spaanse admirals waren lager in rang dan De Ruyter. De Nederlandse admiraal legde zich tijdelijk bij deze beslissing neer.

Op 14 maart verliet de Spaans-Nederlandse vloot de Baai van Palermo. Nadat een aanval op de Messina (25 maart) was mislukt en op de havenstad Augusta gaande was, bereikte de gecombineerde vloot op 20 april het bericht dat de vijandelijke vloot de haven van Messina had verlaten. Direct voer de Spaans-Nederlandse vloot, inmiddels weer onder het opperbevel van De Ruyter, de vijand tegemoet. Op 22 april ontbrandde in het gezicht van de vulkaan Etna het gevecht.

De verhoudingen lagen dit keer nog meer scheef dan tijdens de Zeeslag bij Stromboli. De Franse vloot stond wederom onder bevel van de vice-admiraal Duquesne. Hij commandeerde negenentwintig lineschepen, vijf fregatten en zeventien branders en galeien. De totale aantallen bemanningsleden en stukken geschut bedroegen aan Franse zijde ruim 10000 en 1760. Vijf van de grootste Franse schepen voerden negentig of meer kanonnen.

De Spaans-Nederlandse vloot telde negentien lineschepen, zeven fregatten, zes snauwen (8 stukken), vijf branders, negen galeien en enkele kleinere scheepjes. Slechts vier lineschepen voerden zeventig of meer kanonnen. De schepen waren slecht bevoorrad en vooral de Spaanse

schepen beschikten over matige bemanningen. In totaal beschikten de Spanjaarden en Nederlanders over ongeveer 1450 stukken geschut en 6 à 7000 matrozen.

Beide vloten waren in drie smaldelen opgedeeld. Aan Franse zijde voerde luitenant-generaal Markies D'Almeira het bevel over de voorhoede, commandeerde Duquesne de middentocht en vice-admiraal De Gabaret de achterhoede. Aan Spaans-Nederlandse zijde lag het bevel over de voorhoede in handen van De Ruyter, het middelste smaldeel werd aangevoerd door De La Zerda en De Haen commandeerde de achterhoede.

Een beschadigd Nederlands oorlogsschip wordt door Spaanse galeien van het toneel gesleept.

Rond vier uur in de middag begon de zeeslag. De Ruyter, die weinig vertrouwen had in het Spaanse smaldeel, zette alles op alles om de Franse linie te doorbreken om zodoende de Franse vloot in verwarring te brengen. Hij had de loef, maar de wind was uiterst zwak. Door een zeer hevige beschieting raakte de Franse voorhoede tijdelijk in verwarring, hetgeen verergerd werd door het sneuvelen van D'Almeiras. Aan Nederlandse zijde moest ook stevig geïncasseerd worden. Vijf schepen moesten door galeien uit de linie gesleept worden. Kort na de aanvang van het gevecht werd De Ruyter door een kanonskogel getroffen. Met verbrijzelde benen stortte hij van de kampanje op het daaronder liggende opperdek. Zwaar gewond werd hij naar zijn kajuit gebracht, waarvandaan hij zijn manschappen aanmoedigde. De kapitein van de 'Eendracht', kapitein ter zee Gerard Callenburgh (1642-1722) nam het bevel van de voorhoede over, en hield zich daarbij goed staande.

De Spaanse middentocht was echter op afstand gebleven en bevond zich nu op ruime afstand van de Nederlandse voorhoede. Callenburgh liet zijn smaldeel inhouden om de aansluiting niet te

missen. Hierdoor kwam hij in contact met het Franse smaldeel van Duquesne. Dit had tot u toe weinig geleden van de zwakke Spaanse beschieting en gaf nu de Nederlanders de volle laag. Pas aan het einde van het gevecht, rond zeven uur 's avonds, deden enkele Spaanse schepen een poging om zich in het strijdgewoel te mengen. De Nederlandse achterhoede onder Den Haen beet stevig van zich af, maar kon het gemis aan Spaanse inzet niet compenseren.

Vreemd genoeg liet op dat moment Duquesne zijn schepen hergroeperen en keerde hij de gecombineerde vloot 'de spiegels (oftewel het achterschip) toe'. De Nederlanders en Spanjaarden achtervolgden de Fransen nog een uur, waarna de zwaar gewonde De Ruyter besloot de haven van Syracuse binnen te lopen.

Hoewel beide vloten de overwinning uitriepen, eindigde ook deze zeeslag onbeslist. De schade aan Franse en Nederlandse zijde was enorm en beide partijen verloren tussen de 500 en 700 bemanningsleden. In het voordeel van De Ruyter en zijn ondergeschikten sprak het feit dat zij met hun zwakkere vloot de Fransen het eerst deden terugdeinzen. Maar de gecombineerde vloot was zo zwaar gehavend dat zij de haven van Syracuse voorlopig niet kon verlaten. Een Frans konvooi uit Toulon kon hierdoor ongestoord Messina bereiken. De Spaans-Nederlandse samenwerking had een nieuw dieptepunt bereikt.

Op 29 april 1676, rond half tien 's avonds, stierf de grootste vlootvoogd die Nederland tot nog toe gekend heeft. Het lichaam van De Ruyter werd gebalsemd en geplaatst in een loden kist in de kajuit van de 'Eendracht'. Daar heeft het nog een complete zeeslag moeten doorstaan (Zeeslag in de Baai van Palermo, 2 juni 1676) voordat het op 30 januari 1677 in Hellevoetsluis aan land kon worden gebracht. Koning Lodewijk beval tijdens de tocht langs de Franse kust tot het brengen van een eresaluut. Op 18 maart 1677 werd De Ruyter, onder enorme publieke belangstelling, bijgezet in een praalgraf in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

7.2 Zeeslag bij Palermo, 2 juni 1676

| De Spaans-Nederlandse vloot wordt door de Fransen vernietigend verslagen.

Kort na de Slag bij de Etna van 22 april 1676 was de aangeschoten Spaans-Nederlandse vloot de haven van Syracuse binnengevaren. Toen bleek dat hier niet genoeg herstelwerkzaamheden konden worden uitgevoerd, namen de hoogste officieren het besluit om Palermo aan te doen om de schade te herstellen. Na het overlijden van De Ruyter ging het opperbevel over op luitenant-admiraal Jan den Haen. Vlaggenschip werd nu de 'Gouda'. Aan boord van de zwaar gehavende 'Eendracht' werd kapitein Gerard Callenburgh bevorderd tot tijdelijk vice-admiraal.

Op 14 mei 1676 kwam de gezamenlijke vloot aan op de rede van Palermo. In de weken daarna vorderden de herstelwerkzaamheden uiterst langzaam. Op een schip als de 'Eendracht' moesten alle masten en touwwerken vervangen worden. Maar de benodigde materialen lieten lang op zich wachten. Opdrachten van de Spaanse onderkoning om de Franse vloot aan te vallen moest Den

Haen noodgedwongen naast zich neerleggen. Zijn schepen en manschappen waren nog lang niet in staat om de Fransen te bestrijden. In een brief aan de Staten Generaal beklagde Den Haen zich over de slechte toelevering van proviand en munitie door de Spanjaarden. De Nederlandse vloot was "...nooit of ooit in zoo een verderfelijk uiterste en gevaar ... geweest als tegenwoordig" aldus de Nederlandse luitenant-admiraal.

Terwijl de herstelwerkzaamheden en uitrustingen nog maar matig gevorderd waren, kwam op 30 mei de Franse vloot aan voor de Baai van Palermo. Veel Spaanse en Nederlandse schepen misten nog belangrijke delen van de masten en tuigage waardoor zij de strijd op open zee niet konden aangaan. Den Haen besloot daarom zijn schepen in een halve cirkel rond de ingang van de baai voor anker te leggen. Galeien bevonden zich tussen de grotere schepen om eventuele branderaanvallen af te weren. De vloot werd tevens verdedigd door enkele forten die zich aan weerszijden van de ingang van de baai bevonden.

De Franse vloot bestond uit achtentwintig grote oorlogsschepen, vijftwintig galeien en negen branders. Zij stond onder bevel van de hertog De Vivonne, de Franse onderkoning van Sicilië. De Vivonne beseftte dat als hij de vijand de genadeslag wilde toebrengen, hij snel moest reageren.

Op 2 juni, in de vroege ochtend, gaf De Vivonne het teken voor de aanval. Een Frans eskader onder bevel van markies De Preuilly, bestaande uit negen oorlogsschepen, zeven galeien en vijf branders, boorde zich in de Spaanse voorhoede. Na een korte tegenstand kaptten de Spanjaarden de ankers en lieten zich op het strand aan de grond zetten. Drie Spaanse oorlogsschepen en twee galeien werden verbrand.

Het middelste deel van de geallieerde vloot verging het niet beter. Na een felle tegenstand kaptten enkele commandanten de ankerkabels, uit angst voor de aankomende branders. Het schip 'Steenbergen' van schout-bij-nacht Pieter Middellandt (?-1676) raakte in brand. Stuurloos geraakt dreef de 'Steenbergen' tegen twee andere Nederlandse schepen aan, waarna alledrie de schepen ontploften. Ook het Spaanse admiraalsschip vloog in brand en explodeerde. Vervolgens raakte het overgrote deel van de Spaans-Nederlandse vloot in verwarring.

Maar De Vivonne had zijn brandervaartuigen verbruikt. De rest van het gevecht zou met het geschut worden uitgevochten. Het lukte Den Haen en Callenburgh om de Franse hoofdmacht op afstand te houden, tot deze rond drie uur in de middag de baai verliet en op de rede voor anker ging. Kort voor het einde van de strijd raakte een kanonskogel de Nederlandse opperbevelhebber aan het hoofd. Den Haen overleed ter plekke.

Na het optrekken van de rookwolken bleken de gevolgen voor de Spaans-Nederlandse vloot desastreus. Een groot deel van de schepen was vernield of zat aan de grond. De Spanjaarden hadden ongeveer 1700 doden en gewonden te betreuren. Aan Nederlandse zijde sneuvelden 250 man en een aanzienlijk groter aantal raakte gewond. De Fransen verloren geen enkel schip (behalve de branders) en hadden nauwelijks doden en gewonden.

De Spaans-Nederlandse vloot staat in de Baai van Palermo in lichterlaaie.

De uitslag van de slag betekende in feite de doodsteek van de hele Nederlandse expeditie. De gammele vloot begaf zich nog wel naar Napels voor herstellingen, maar toen bleek dat de Spaanse onderkoning de schulden aan de Nederlandse Republiek niet wilde betalen, was de maat vol. De Staten Generaal gaf opdracht om de inmiddels in Napels liggende Nederlandse schepen naar het vaderland terug te laten keren. Schout-bij-nacht Philips van Almonde (1644-1711) had in Napels het opperbevel van Callenburgh (deze werd weer kapitein ter zee) overgenomen en op 4 oktober zetten de Nederlanders koers naar huis. Pas in februari van het volgende jaar zouden alle schepen in de thuishavens aankomen.

Het schip 'Eendracht' was al op 30 januari de haven van Hellevoetsluis binnengelopen. Het gebalsemde lichaam van De Ruyter kon nu pas van boord gehaald worden. De vlootvoogd werd op 18 maart 1677, bijna een jaar na zijn overlijden, begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Ruim een jaar later zou het lot van de Franse opstandelingen in Messina alsnog worden beslecht. De Nederlandse Staten Generaal rustten op Spaans verzoek een tweede hulpvloot uit die dit keer mogelijk met Engelse steun in de Middellandse Zee zou gaan opereren. Lodewijk XIV liet daarop de Franse vloot bij Messina huiswaarts keren, deels uit angst voor de mogelijke Engels-Nederlandse interventie, deels uit onvrede met de grote financiële inspanningen die deze operatie hem tot nu toe hadden gekost. De Nederlandse hulpvloot, onder commando van vice-admiraal Cornelis Evertsen (1628-1679), heeft nog enige tijd in de Middellandse Zee geopereerd, echter zonder grote wapenfeiten te verrichten. Met het wegvallen van de Franse steun kwam Messina snel weer onder Spaans bestuur.

Op 2 juni, in de vroege ochtend, gaf De Vivonne het teken voor de aanval. Een Frans eskader onder bevel van markies De Preuilly, bestaande uit negen oorlogsschepen, zeven galeien en vijf branders, boorde zich in de Spaanse voorhoede. Na een korte tegenstand kapten de Spanjaarden de ankers en lieten zich op het strand aan de grond zetten. Drie Spaanse oorlogsschepen en twee galeien werden verbrand.

Het middelste deel van de geallieerde vloot verging het niet beter. Na een felle tegenstand kapten enkele commandanten de ankerkabels, uit angst voor de aankomende branders. Het schip 'Steenbergen' van schout-bij-nacht Pieter Middellandt (?-1676) raakte in brand. Stuurloos geraakt dreef de 'Steenbergen' tegen twee andere Nederlandse schepen aan, waarna alledrie de schepen ontploften. Ook het Spaanse admiraalsschip vloog in brand en explodeerde. Vervolgens raakte het overgrote deel van de Spaans-Nederlandse vloot in verwarring.

Maar De Vivonne had zijn brandervaartuigen verbruikt. De rest van het gevecht zou met het geschut worden uitgevochten. Het lukte Den Haen en Callenburgh om de Franse hoofdmacht op afstand te houden, tot deze rond drie uur in de middag de baai verliet en op de rede voor anker ging. Kort voor het einde van de strijd raakte een kanonskogel de Nederlandse opperbevelhebber aan het hoofd. Den Haen overleed ter plekke.

Na het optrekken van de rookwolken bleken de gevolgen voor de Spaans-Nederlandse vloot desastreus. Een groot deel van de schepen was vernield of zat aan de grond. De Spanjaarden hadden ongeveer 1700 doden en gewonden te betreuren. Aan Nederlandse zijde sneuvelden 250 man en een aanzienlijk groter aantal raakte gewond. De Fransen verloren geen enkel schip (behalve de branders) en hadden nauwelijks doden en gewonden.

De uitslag van de slag betekende in feite de doodsteek van de hele Nederlandse expeditie. De gammele vloot begaf zich nog wel naar Napels voor herstellingen, maar toen bleek dat de Spaanse onderkoning de schulden aan de Nederlandse Republiek niet wilde betalen, was de maat vol. De Staten Generaal gaf opdracht om de inmiddels in Napels liggende Nederlandse schepen naar het vaderland terug te laten keren. Schout-bij-nacht Philips van Almonde (1644-1711) had in Napels het opperbevel van Callenburgh (deze werd weer kapitein ter zee) overgenomen en op 4 oktober zetten de Nederlanders koers naar huis. Pas in februari van het volgende jaar zouden alle schepen in de thuishavens aankomen.

Het schip 'Eendracht' was al op 30 januari de haven van Hellevoetsluis binnengelopen. Het gebalsemde lichaam van De Ruyter kon nu pas van boord gehaald worden. De vlootvoogd werd op 18 maart 1677, bijna een jaar na zijn overlijden, begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Ruim een jaar later zou het lot van de Franse opstandelingen in Messina alsnog worden beslecht. De Nederlandse Staten Generaal rustten op Spaans verzoek een tweede hulpvloot uit die dit keer mogelijk met Engelse steun in de Middellandse Zee zou gaan opereren. Lodewijk XIV liet daarop de Franse vloot bij Messina huiswaarts keren, deels uit angst voor de mogelijke Engels-

Nederlandse interventie, deels uit onvrede met de grote financiële inspanningen die deze operatie hem tot nu toe hadden gekost. De Nederlandse hulpvloot, onder commando van vice-admiraal Cornelis Evertsen (1628-1679), heeft nog enige tijd in de Middellandse Zee geopereerd, echter zonder grote wapenfeiten te verrichten. Met het wegvallen van de Franse steun kwam Messina snel weer onder Spaans bestuur.

7.3 Zeeslag bij Öland, 11 juni 1676

Een scheepsramp luidt de ondergang van de Zweedse vloot in. Admiraal Cornelis Tromp, tijdelijk in Deense dienst, behaalt de overwinning.

De Vrede van Westminster (19 februari 1674) betekende het einde van de Derde Engelse Oorlog, maar in feite bleef de Republiek der Verenigde Nederlanden nog steeds in staat van oorlog met Frankrijk en Zweden. Terwijl luitenant-admiraal Michiel de Ruyter naar de Middellandse Zee werd gezonden om de Fransen te bestrijden, kreeg luitenant-admiraal Cornelis Tromp het in de Oostzee aan de stok met de Zweden.

Inzet was de Zweedse annexatie van delen van het Duitse vorstendom Brandenburg tijdens de Schonense Oorlog (1674-1679). De keurvorst van Brandenburg was coalitiegenoot van de Nederlandse Republiek, evenals de Deense koning Christiaan V (1646-1699). Uitbreiding van de Zweedse invloedssfeer betekende een bedreiging voor de economische macht van de Nederlandse Republiek. Eén van de peilers van de Hollandse economie werd gevormd door de handel op de Oostzee. De Republiek had er dus veel belang bij dat de lokale machthebbers in dat gebied niet té machtig werden en de Nederlandse Oostzeehandelen konden belemmeren. Om de Zweedse expansie te stoppen zond de Staten Generaal in 1675 een eskader van negen oorlogsschepen en enige kleinere schepen onder bevel van kapitein Jacob Binckes (?-1677) door de Sont.

De Deense koning twijfelde lange tijd om deel te nemen aan de expeditie, maar ging uiteindelijk overstag. De Deense oorlogsvloot werd in die tijd geleid door Curt Sivertsz. Adelaer (1622-1675), een admiraal van Hollands/Noorse afkomst die de fijne kneepjes van het vak geleerd had op de Nederlandse vloot, onder o.a. De Ruyter en Tromp. De Deense zeemacht was voor een groot deel opgebouwd naar Hollands voorbeeld en huisvestte vele Nederlandse officieren en manschappen.

De verenigde eskaders van Binckes en Adelaer hadden in 1675 geen belangrijke confrontatie met de Zweedse vloot. Aan het eind van het jaar werden de Nederlanders terug naar huis geroepen.

Tijdens de daaropvolgende winter overleed Adelaer. Christiaan V kon in eigen land geen geschikte opvolger vinden en verzocht hierop de Nederlandse luitenant-admiraal Cornelis Tromp om opperbevelhebber van de Deense vloot te worden. In samenspraak met de Nederlandse Staten Generaal aanvaardde Tromp het voorstel.

De Zweedse dreiging was vooralsnog niet voorbij en opnieuw rustten de Nederlandse admiraliteiten een hulpeskader uit. Verenigd met een Deens eskader, moest de Nederlandse hulpvloot, bestaande uit negen oorlogsschepen en enige kleinere vaartuigen en onder bevel van schout-bij-nacht Philips van Almonde (1644-1711) de Zweedse vloot op de knieën moest brengen.

Op 24 mei voegde het Nederlandse eskader zich in de Oostzee bij het Deense. De verenigde vloot zou onder het opperbevel van Tromp komen te staan, maar voordat de Nederlandse admiraal in Deense dienst zich bij zijn schepen kon voegen kwam op 4 juni 1676 bij Bornholm de Zweedse vloot in zicht.

Op 5 juni ontbrandde het gevecht. De Zweedse vloot, bestaande uit 45 schepen en onder bevel van admiraal Lorentz Creutz, was numeriek sterk in de meerderheid. Van Almonde bestreed zijn tegenstander uit alle macht, maar zijn Deense collega admiraal Niels Juel (1629-1697) liet het afweten. Hij had in het geheim orders gekregen niet teveel risico te nemen totdat Tromp met enkele nieuwe schepen zich bij de vloot had gevoegd. Van Almonde zag zich daardoor gedwongen te wijken. De Zweden staakten al snel de achtervolging.

Zodra Tromp van het gevecht bij Bornholm op de hoogte was gebracht, verliet hij terstond met vier zware Deense schepen de haven van Kopenhagen. Op weg naar de verenigde vloot voegden zich bij hem drie verse Nederlandse schepen en twee branders. Op 7 juni kwam Tromp's smaldeel aan bij de rest van de vloot. In totaal bestond de Deens-Nederlandse vloot nu uit 33 oorlogsschepen, zes branders en enig kleiner materieel.

Op 9 juni kwam opnieuw de Zweedse vloot in zicht. De Zweden, hoewel nog steeds in de meerderheid, probeerden het gevecht te ontwijken, maar de Denen en Nederlanders wisten hen op 11 juni bij het eiland Öland in te halen. Beide vloten schaarden zich in slagorde en rond twaalf uur in de middag begon de zeeslag.

Kort nadat admiraal Tromp vanaf zijn Deense vlaggenschip 'Christianus Quintus' (86 stukken) het sein voor de aanval had gegeven, werden de Zweden het slachtoffer van een kolossale ramp. Het Zweedse vlaggenschip 'Kronan' (134 stukken), kapseisde en explodeerde. De exacte toedracht van het ongeluk is nooit achterhaald, maar deskundigen gaan er van uit, dat na het afvuren van een brede zij salvo het bevel werd gegeven om het schip snel te wenden. Hierdoor zou de andere geschutsbatterij in stelling gebracht kunnen worden. Als de bemanning was vergeten om de afgevuurde kanonnen vast te sjoeren, zouden die tijdens de wending kunnen gaan schuiven, waardoor een fatale gewichtsverdeling plaats gevonden zou kunnen hebben. Hoe het ook zij, de 'Kronan' kapseisde, waarna enkele brandende lonten de kruitvoorraad deden ontploffen. Voor de ogen van de verbaasde Denen, Hollanders en Zweden explodeerde één van de machtigste schepen ter wereld, waarbij de Zweedse opperbevelhebber en bijna alle 800 bemanningsleden het leven lieten.

Volledig aangeslagen bij het zien van de ramp, probeerden de Zweden de thuishavens te bereiken. Het lukte Tromp, om één van de Zweedse admiraalsschepen te achterhalen. Na een hevig gevecht verloor de Zweed de grote mast, waarna de commandant van het schip, admiraal Ugglå zich overgaf. Tromp aanvaardde het teken van overgave, maar een Hollandse brander kapitein stak het Zweedse schip in lichterlaaie. Deze actie, die door alle Nederlandse vlagofficieren als weezinwekkend werd ervaren, kostte bijna 500 Zweden het leven.

Het vlaggenschip van admiraal Ugglå wordt, na zich te hebben overgegeven aan admiraal Cornelis Tromp, wordt door een Nederlandse brander in brand gestoken.
In het midden het Deense vlaggenschip van Tromp, de 'Christianus Quintus'.

Nog was de ellende voor de Zweden niet voorbij. Tijdens hun vlucht liepen verschillende schepen aan de grond. Zeker vier schepen werden hierdoor een makkelijke prooi voor de achtervolgende Denen en Hollanders.

Uiteindelijk gingen aan Zweedse zijde elf schepen verloren. Duizenden bemanningsleden kwamen om, raakten gewond of werden gevangen genomen. De Deens/Nederlandse vloot verloor gen enkel schip, en de hevige strijd eiste de levens van enkele honderden Denen en Hollanders. Enerzijds viel het Zweedse verlies te verklaren aan de rampspoed die over de vloot neerdaalde, anderzijds aan de incompetentie van de meeste bevelvoerende officieren. Vele Zweedse gezagvoerders hadden het bevel over hun schip via vriendjespolitiek gekregen. Wegens hun klaarblijkelijk falen werden diverse officieren die de zeeslag overleefden later door Zweedse gerechten ter dood veroordeeld.

Van een Zweedse maritieme macht in de Oostzee was na de zeeslag bij Öland geen sprake meer. Uiteindelijk moesten de Zweedse legers zich terugtrekken uit Brandenburg. Tromp bleef nog een paar maanden in Deense dienst en behaalde nog enkele kleine overwinningen. De Deense koning probeerde nog enkele Zweedse gebieden te veroveren (o.a. in de provincie Schonen) maar zag zich uiteindelijk toch gedwongen om deze ondernemingen zonder succes te staken. De Schonense Oorlog werd in 1679 beëindigd bij de vredesbesprekingen in Saint-Germain en Fontainebleau. De status quo in de gebieden rond de Oostzee, zo belangrijk voor de Nederlandse economie, bleef gehandhaafd.

7.4 Zeeslag bij Tobago, 3 maart 1677

Op het Caribische eiland Tobago houdt een groep Nederlanders stand tegen een Franse overmacht.

Eén van de bepalingen in de Vrede van Westminster (19 februari 1674) was dat de door de Nederlanders op de Britten veroverde gebieden op de Amerikaanse Oostkust werden teruggegeven. Onder invloed van Amsterdamse kooplieden zinspeelde de Admiraliteit van Amsterdam op mogelijkheden om het verlies van deze kolonie goed te maken.

De Amsterdammers lieten daarbij hun oog vallen op Tobago, een vruchtbaar maar verlaten eiland gelegen in het Caribisch gebied voor de kust van het huidige Venezuela.

Aldus werd, na goedkeuring van het plan door de Staten Generaal, een eskader samengesteld, bestaande uit zeven oorlogsschepen, drie adviesjachten en een fluit. Aan boord bevonden zich bijna 700 soldaten, bedoeld voor de verdediging van Tobago. Op 16 maart 1676 verliet deze scheepsmacht, onder bevel van kapitein Jacob Binckes, de rede van Texel.

Naast het creëren van een volksplanting op Tobago had Binckes tevens als orders gekregen om bestaande Franse nederzettingen in het Caribisch gebied aan te vallen. Cayenne en Marie Galante werden veroverd op respectievelijk 6 mei en 1 juni. Een aanval op Guadeloupe op 16 juni mislukte, maar het Franse garnizoen op St.Martin gaf zich na felle gevechten over op 20 juni. Hier scheidde Binckes zijn eskader. Op 30 juni stuurde hij kapitein Jan Bont met drie schepen naar Tobago. Aan boord bevonden zich Amsterdamse volksplanters en zo'n 400 buitgemaakte slaven. Binckes zelf voer met de resterende schepen naar St.Domingo (het huidige Haïti) waar hij op 16 juli een Franse koopvaardersvloot veroverde. Hier bleven de Nederlanders nog enige weken voordat ook zij koers zetten naar Tobago.

Op 21 september kwamen Binckes' schepen aan bij Tobago, het hoofddoel van de reis. Hier troffen zij de eerder gestuurde schepen, behalve dat van Jan Bont. Deze was naar het vaderland teruggekeerd, onder het voorwendsel dat zijn schip lek was. De Amsterdamse admiraliteit nam Bont's actie niet in dank af en liet hem in februari 1677 onthoofden.

Ondertussen begonnen Binckes' mannen aan de taak van het beschermen van het eiland tegen eventuele aanvallen, ondanks het feit dat verschillende tropische ziekten een hevige tol op de Nederlanders eisten. Voor het aanleggen van de hoofdplaats koos Binckes de Roode Klipbaai, een nauwe baai die makkelijk te verdedigen zou zijn tegen aanvallen vanuit zee. Op het strand werd een vierkante "sterreschans" aangelegd, en op de rotsen bij de ingang van de baai werd een kleinere schans opgericht. In februari 1677 waren de verdedigingswerken rond de baai gereed en kwamen drie schepen uit de Republiek aan die verversingen en soldaten meebrachten. Kort daarna kwam het bericht binnen dat een Frans oorlogseskader in het Caribisch gebied was aangekomen.

Zodra Lodewijk XIV het bericht van de verovering van Cayenne had vernomen, gaf hij direct het bevel om een eskader uit te rusten teneinde de Nederlandse dreiging in de Caribiën te bedwingen. Het eskader, bestaande uit tien oorlogsschepen, een brander en enkele kleinere schepen, stond onder bevel van vice-admiraal Jean D'Estrees. Het vertrok op 6 oktober 1676 uit de haven van Brest. Nadat de Fransen op 21 december Cayenne hadden heroverd, koersten zij naar Tobago, waar zij op 20 februari aankwamen.

Op de nadering van het Franse eskader schaarde Binckes zijn schepen in een halve maan langs het strand van de Klipbaai. Omdat hij bang was dat de Fransen een landing in een nabijgelegen baai zouden uitvoeren en zodoende de Nederlanders van twee kanten konden aanvallen, voerde hij zelf het bevel vanuit de versterkte schans.

Inderdaad zetten de Fransen op 21 februari in een andere baai ruim 1000 soldaten aan land. Deze bereikten de sterreschans enkele dagen later, waarna zij buiten het schootsveld van de Nederlanders hun kampement opsloegen. De gelederen van de Nederlanders waren door ziekte uitgedund. Van een tegenaanval over land kon geen sprake zijn.

De grootschalige gevechten begonnen daarom pas op 3 maart, toen D'Estrees in de ochtend de aanval van zijn landtroepen en scheepsmacht inzette. Het Franse eskader splitste zich in tweeën, waarna D'Estrees aan boord van zijn vlaggenschip 'Le Glorieux' (76 stukken), zijn smaldeel de Klipbaai in leidde. Schout-bij-nacht Louis Gabaret, aan boord van 'L'Intrépide' (50 stukken), voerde het tweede smaldeel aan. Beide smaldelen voeren recht op de in linie afgemeerde Nederlandse scheepsmacht af.

Vanaf dat ogenblik vuurden de Nederlanders onophoudelijk op hun belagers. Desondanks wist het smaldeel van Gabaret door te dringen in het voorste deel van de Nederlandse linie. Het schip 'Le Marquis' enterde de 'Leyden', maar vloog zelf in brand. Beide schepen vergingen. Drie andere Nederlandse schepen verbrandden.

Ondertussen bereikte het andere Franse smaldeel de Nederlandse achterhoede en middeltocht. D'Estrees zelf enterde het 'Huys van Kruyningen' (50 stukken) onder bevel van kapitein Roemer Vlacq (1637-1703). Het Nederlandse schip werd overspoeld met Fransen, waarna Vlacq de

ankerkabels liet kappen om beide schepen tegen het strand te zetten. D'Estrees wist zich los te maken van het Nederlandse schip en kwam even verderop ten anker. Het 'Huys te Kruyningen' dreigde toch nog overmeesterd te worden waardoor Vlacq besloot zijn schip op te blazen. Bij de daaropvolgende explosie verloren bijna alle opvarenden het leven; Vlacq overleefde het inferno, zij het zwaar gewond.

Het Franse vlaggenschip 'Le Glorieux' vuurt op de brandende Nederlandse schepen.
Links een in brand staand Nederlands victualieschip.

Ondertussen wisten de verdedigers van de sterreschans drie landaanvallen af te slaan, waarna de Franse landtroepen het voor gezien hielden. Hierdoor kreeg Binckes de mogelijkheid om zijn schepen te ondersteunen. Door de verenigde vuurkracht van de schansen en de overgebleven schepen begonnen de kansen voor de Nederlanders te keren. Vier Franse schepen werden masteloos geschoten en Gabaret sneuvelde. Rond het middaguur wist D'Estrees een Nederlands victualieschip te doen exploderen, maar door de klap werd de 'Glorieux' overladen met brandende wrakstukken. Hierdoor ontplofte kort daarop ook het Franse vlaggenschip. D'Estrees overleefde de ramp wonder boven wonder.

De exploderende schepen zaaiden dood en verderf onder vriend en vijand. Een Frans adviesjacht en drie Nederlandse schepen vatten vlam en vergingen. Onder de laatsten bevonden zich twee koopvaarders, beladen met zieken en op de Fransen buitgemaakte slaven. Honderden van hen kwamen om in de vlammen.

Tegen het einde van de dag hadden de Nederlanders nog drie van de dertien schepen over. Maar ook de Franse scheepsmacht was zwaar gehavend. Niet in staat om nog iets tegen de schansen

te ondernemen wisten van de aanvankelijke tien oorlogsschepen slechts zes vaartuigen de uitgang van de baai te bereiken. Latere pogingen om twee aan het strand gelopen Franse schepen te bevrijden werden door de Nederlanders verijdeld, waarna er voor D'Estrees niets anders op zat dan op 12 maart terug naar huis te zeilen.

In totaal waren aan Franse zijde vijf schepen verloren gegaan, tegen tien Nederlandse. Twee Franse schepen waren in handen van de Nederlanders gevallen. De aantallen gewonden en gesneuvelden beliepen 1500 Fransen en 350 Nederlanders (uitgezonderd de omgekomen zieken en slaven). Deze aantallen laten zich eenvoudig verklaren aan de hand van het feit dat de Franse schepen volgepakt waren met bemanningen, terwijl aan Nederlandse zijde alle schepen zwaar onderbemand waren als gevolg van de heersende ziektes.

In Frankrijk werd de overwinning uitgeroepen, maar in feite eindigde de strijd onbeslist. De Fransen hadden het hoofddoel van de expeditie, de verovering van Tobago moeten opgeven. Het grote voordeel dat zij behaalden was het feit dat Binckes niet meer in staat was om verdere aanvallen op Franse koloniën te ondernemen.

In de Nederlandse Republiek raakte de uitrusting van een hulpeskader ernstig vertraagd. Pas nadat een nieuw Frans eskader onder D'Estrees in oktober 1677 koers zette naar Tobago, werd de uitrusting van verversingen in Amsterdam voortvarender ter hand genomen. Maar de hulp kwam te laat. De verse Franse troepen namen Tobago op 12 december in. Binckes kwam om het leven toen een Franse mortierbom in de kruitkelder van de sterreschans sloeg, terwijl hij in de daarboven gelegen eetzaal het middagmaal gebruikte.

De oorlog met Frankrijk sleepte zich nog enkele maanden voort, zonder dat er belangrijke krijgsverrichtingen op zee plaats vonden. Met het Vredetractaat van Nijmegen, gesloten op 10 augustus 1678, kwam een einde aan een zeer bloedige strijd om de macht in Europa. Maar de Franse machthebbers zouden de strijdbijl al snel weer oppakken.

8 De Negenjarige Oorlog 1688-1697

De Franse economische en territoriale expansie in de tweede helft van de 17e eeuw verboederde de rest van Europa. Toen Frankrijk in 1688 Duitse gebieden binnenviel, zag de Nederlandse stadhouder Willem III zijn kans schoon om in Engeland de Glorieuze Revolutie te ontketenen. Engeland gold tot dat moment als Frankrijks trouwste bondgenoot. Vervolgens viel Willem III, terzijde gestaan door een groot deel van de andere Europese naties, Frankrijk aan.

8.1 Zeeslag van Bevesier, 10 juli 1690

De samenwerking tussen de Engelsen en Nederlanders tijdens hun eerste grote zeeslag tegen de Fransen laat nog veel te wensen over.

Na de Vrede van Nijmegen (1678) probeerde stadhouder Willem III de Franse koning Lodewijk XIV waar mogelijk te isoleren. Hij was niet de enige in Europa. In 1686 werd tot dit doel de Liga van Augsburg gevormd, die uiteindelijk zou bestaan uit de Republiek der Verenigde Nederlanden, Zweden, Spanje en de vorstendommen Brandenburg, Beieren, Saksen en De Palts. Toen Lodewijk in juli 1688 zijn legers Duits gebied binnen liet trekken, zag Willem III zijn kans schoon om Engeland binnen te vallen en Frankrijk verder te isoleren. De toenmalige koning van Engeland, Jacobus II (1633-1701), gold als één van de belangrijkste bondgenoten van Lodewijk XIV.

De 'Glorieuze Revolutie' die Willem III in het najaar van 1688 in Engeland ontketende slaagde zonder veel bloedvergieten. Na een succesvolle Nederlandse landing bij Torbay, vluchtte Jacobus II naar Frankrijk. De Nederlandse stadhouder werd in 1689 tot koning van Engeland gekroond. Ondertussen steunde de nu geheel geïsoleerd geraakte Lodewijk XIV een Ierse expeditie van Jacobus, waarna de nieuwe Britse regering Frankrijk de oorlog verklaarde.

Onder Willem III werden de Nederlandse en Britse krijgsmachtdelen samengevoegd. Engeland leverde het merendeel voor de vloot, de Republiek het merendeel voor het landleger. De verhoudingen waren telkens 5:3. Het opperbevel van de vloot zou altijd in Engelse handen liggen, in dit geval die van Arthur Herbert, Lord Torrington (1647-1716).

In 1690 werd de Franse dreiging op zee steeds beter voelbaar. Een sterke vloot onder bevel van de Franse admiraal Anne-Hilarion de Cotentin comte Tourville (1642-1701) kruiste op de Noordzee. Torrington wenste aanvankelijk de strijd te ontlopen, maar op 9 juli 1690 kreeg hij een directe opdracht van koningin Mary Stuart (1662-1694), echtgenote van de op dat moment afwezige Willem III, om ongeacht de krachtsverhoudingen slag te leveren.

Deze verhoudingen waren duidelijk in het voordeel van de Fransen. De Franse vloot telde 70 linieschepen en fregatten en 18 à 22 branders. Zij was voorzien van ruim 4200 kanonnen en 27500 bemanningsleden. De Engelsen en Nederlanders konden daar 56 grote schepen en elf

brandervaartuigen tegenover stellen. De gecombineerde vloot was bewapend met ruim 3800 stukken geschut en bemand met ruim 23.000 manschappen en officieren.

Beide vloten waren verdeeld in drie eskaders. In de Brits/Nederlandse vloot commandeerde luitenant-admiraal Cornelis Evertsen (1642-1706) op de *Prinses Maria* (92 stukken) de voorhoede, Torrington (*Sovereign* - 100 stukken) de hoofdmacht en vice-admiraal Ralph Delaval (*St. Andrew* - 100 stukken) de achterhoede. Aan Franse zijde leidde luitenant-generaal Francois-Louis Rouselet de Chateau-Renault (1637-1716) op de *Dauphain Royal* van 100 stukken de voorhoede, Tourville op *Le Soleil Royal* (100 stukken) het centrum en vice-admiraal Victor Marie D'Estrees (1660-1737) de achterhoede.

De zeeslag bij Bevesier

De tegenstanders ontmoetten elkaar op 10 juli 1690 in het Kanaal nabij Beachy Head, door de Nederlanders aangeduid als Bevesier. De Nederlanders en Britten hadden de loef, en Evertsen stortte zich onverwijd op de Franse voorhoede. Toen de Nederlanders het eskader van Chateau-Renault aan boord legden, bleek dat beide eskaders niet precies op elkaar aansloten. Een aantal Franse schepen wist daardoor de punt van de Nederlandse voorhoede te omzeilen, waardoor deze tussen twee vuren kwam te liggen. Aan de achterkant van Evertsen's eskader konden schepen uit het Franse centrum een soortgelijke manoeuvre uitvoeren. Tot overmaat van ramp ging ook de wind liggen, waardoor de Nederlandse schepen nauwelijks konden uitwijken en lange tijd in een uiterst benarde positie bleven liggen.

Vreemd genoeg bleef Torrington op afstand. Aanvankelijk probeerde hij de Franse hoofdmacht aan te tasten, maar toen hij zag aan wat voor overmacht zijn achterhoede zou zijn blootgesteld (38

Franse schepen tegen 22 Britse) besloot hij af te houden. Hierdoor ontstond een gapend gat tussen Torrington's eskader en dat van Evertsen. Tourville maakte hiervan dankbaar gebruik door zoals gezegd de achterhoede van het Nederlandse eskader te omzeilen. Alleen de Britse commandant John Ashby, die het smaldeel vóór dat van Torrington commandeerde, probeerde het gat te dichten, maar hij moest zijn poging staken als gevolg van de overmacht en de ingevallen windstilte.

Bijna omsingeld en zonder mogelijkheid tot manoeuvreren zouden de Nederlandse schepen een makkelijke prooi voor de Fransen zijn geworden als Torrington niet een geniale ingeving had gekregen. Het was de Britse admiraal opgevallen dat ondanks de windstilte de schepen zich toch verplaatsten. Dit was het gevolg van de sterke getijdestroom die op was gekomen. Evertsen kreeg daarop het commando te "ankeren met staande zeilen". Onmiddellijk lieten alle Nederlandse schepen hun ankers vallen, wat niet op tijd werd opgemerkt door Tourville en de zijnen. De Franse schepen dreven voorbij de Nederlandse en toen de Fransen de list doorkregen was het te laat. De zwaar gehavende Nederlanders waren niet meer te achterhalen.

De gecombineerde vloot trok in de middag terug naar de Theems. Tourville achtervolgde zijn tegenstanders nog enkele dagen, maar het lukte hem niet om hen in te halen. Op 13 juli was de Franse vloot uit het zicht verdwenen.

Het Nederlandse eskader had zware klappen gekregen. Van de 22 schepen, kwamen er op 16 juli veertien aan voor de monding van de Theems. Tijdens de zeeslag was één schip door de Fransen veroverd en verbrand. Na de strijd moesten nog eens zes schepen door eigen personeel vernield worden om niet in handen van de vijand te geraken. Eén schip werd elders aan de grond gezet en bleef uiteindelijk behouden. De resterende schepen waren stuk voor stuk zwaar beschadigd. Honderden matrozen en officieren waren om het leven gekomen, waaronder de schouten-bij-nacht Jan van Brakel en Jan Dick.

Terstond bij binnenkomst werd Torrington in gevangene gezet. Het feit dat hij zijn Nederlandse strijdmakers niet tijdig hulp had geboden en zich in feite aan de strijd had onttrokken werd hem uiterst kwalijk genomen. Uiteindelijk kwam hij voor de krijgsraad waar een uit louter Engelse officieren bestaande jury hem vrijsprak. Willem III was echter zo ontdaan over het gedrag van Torrington, dat hij hem ontsloeg uit de zeedienst.

8.2 Zeeslag bij La Hougue, 29 mei - 3 juni 1692

| De Engelsen en Nederlanders vernietigen de Franse vloot op de eigen kust.

Na de rampzalig verlopen zeeslag bij Bevesier was de dreiging van de Franse vloot groter dan ooit. In allerijl werden in Engeland en de Nederlandse Republiek schepen op stapel gezet teneinde de vloot van Lodewijk XIV de voet dwars te zetten. De Franse koning wilde zijn kostbare schepen niet opnieuw aan een zeeslag bloot stellen. Hij beval de opperbevelhebber van de vloot,

Graaf de Tourville, zich te concentreren op de verdediging van de eigen kust en het veroveren van de rijk beladen geallieerde koopvaardijvloeden uit de Middellandse Zee.

De Brits/Nederlandse vloot groeide als gevolg van de nieuwe aanbouw gestaag. Langzaam maar zeker verdween de Franse heerschappij ter zee. Na het ontslag van Lord Torrington was de Britse luitenant-admiraal Edward Russel (1653-1727) benoemd tot opperbevelhebber van de gecombineerde vloot. Vice-admiraal Philips van Almonde (1644-1711) fungeerde vanaf 1691 als opperbevelhebber op het Nederlandse vloot-contingent.

Datzelfde jaar wist Tourville zijn tegenstanders vakkundig te misleiden. Maandenlang kruisten Britse en Nederlandse eskaders op de Franse vloot, maar steeds ontweken de Fransen de strijd.

In 1692 maakten beide partijen zich op voor een definitieve slag. Lodewijk XIV beraamde een invasie in Engeland. Om dit plan te laten slagen moest de Franse vloot in aantallen die van Engeland en de Republiek overtreffen. Zij moest zo snel mogelijk in zee zijn, teneinde de vereniging van de Brits/Nederlandse te voorkomen.

Willem III was van de Franse plannen op de hoogte en ontwikkelde een tegenactie, gericht op het vernietigen van een deel van de Franse vloot, vóódat deze zou bestaan uit de verenigde eskaders uit Brest en Toulon. De uitkomst van de komende strijd was daarmee afhankelijk geworden van een race tegen de klok. In deze werd Willem III geholpen door de elementen. De Fransen waren eind april als eerste in zee, maar het Brest-eskader kon het Kanaal niet binnenvaren als gevolg van tegengestelde wind. Bovendien werden de schepen uit Toulon vlakbij de Straat van Gibraltar overvallen door zware stormen. Zwaar gehavend waren zij gedwongen veilige havens binnen te lopen, waar ze veel vertraging opliepen.

De Britse en Nederlandse eskaders ontmoetten elkaar op 18 mei. Op 29 mei ontmoette de verenigde vloot in het Kanaal nabij Kaap Barfleur het Brest-eskader onder bevel van admiraal Tourville. De verhoudingen waren radicaal anders dan tijdens de twee jaar eerder uitgevochten zeeslag bij Bevesier. De gecombineerde vloot telde 88 linesschepen, 30 fregatten en adviesjachten en 19 branders. Het opperbevel werd gevoerd door admiraal Russel op het linesschip *Britannia* (100 stukken). Het Nederlandse eskader onder bevel van de zojuist tot luitenant-admiraal bevorderde Van Almonde vormde de voorhoede. Het Nederlandse vlaggenschip was het linesschip *De Prins* (92 stukken). Het eskader bestond uit 27 linesschepen, acht fregatten en zeven branders. Admiraal John Ashby leidde de achterhoede. De gecombineerde vloot voerde ruim 6700 stukken geschut en tussen de 38 en 39000 bemanningsleden.

Ook Tourville verdeelde zijn eskader van 44 schepen en dertien branders in drieën. Hijzelf voerde het commando vanaf het linesschip *Le Soleil Royal* (106 stukken). De voorhoede werd geleid door admiraal D'Amfréville, de achterhoede door vice-admiraal Gabaret. De Franse schepen waren bewapend met ruim 3200 stukken geschut en bemand met 21000 manschappen.

Lodewijk XIV had Tourville opdracht gegeven slag te leveren, ongeacht de krachtsverhoudingen. Toen de Zonnekoning echter ter ore kwam dat de Brits/Nederlandse vloot verenigd was, probeerde hij Tourville orders te geven de strijd te ontwijken tot het Toulon-eskader was gearriveerd. De Franse adviesjachten die de boodschap moesten overbrengen bereikten het Franse eskader echter niet meer op tijd.

Na enkele uren van hevige strijd viel de wind weg en verflauwde de Franse gevechtskracht. Niet bestand tegen de overmacht zag Tourville zich genoodzaakt een terugtrekkende beweging te maken, daarbij geholpen door een plotseling opgekomen dikke mist.

Toen de mist de volgende dag was opgetrokken, bleken de Franse schepen de terugtocht te hebben ingezet. De Britten en Nederlanders achtervolgden hun tegenstanders tot dicht onder de Franse kust nabij Kaap La Hougue, waar beide vloten als gevolg van een nieuwe windstilte en een sterke getijdestroom de ankers uitwierpen. Rond elf uur 's avonds ging eenieder weer onder zeil, waarna een aantal Franse schepen tussen de klippen en zandbanken door wist te ontkomen aan hun belagers. De eskaders van Ashby en Van Almonde probeerden deze schepen te achterhalen, maar zij moesten hun poging in het levensgevaarlijke vaarwater staken. De overgebleven Franse linieschepen moesten opnieuw ankeren, om niet op de klippen te lopen. De ankers hielden echter niet door de slechte bodem en de sterke stroom, waarna Tourville besloot enkele schepen Cherbourg te laten binnenlopen. De rest zocht beschutting in de Baai van Barfleur. De Britse admiraal Delaval vernietigde de schepen in Cherbourg, waaronder de *Soleil Royal*, op 31 mei tijdens een sloepen- en branderaanval.

In de Baai van Barfleur waren de Franse schepen tijdens de vloed zo ver mogelijk op het strand gezet. Russel's grote schepen konden de baai niet inzeilen vanwege het gevaar aan de grond te raken. Twee forten van Lisset en La Hougue bestreken de baai met hun geschut en de omringende kliffen waren inmiddels bezaaid met Franse legereenheden. Vanaf een aparte hoogte kon de afgezette Engelse koning Jacobus II het vervolg van de strijd gadeslaan.

Admiraal Russel was vastberaden zijn tegenstander de genadeslag toe te dienen. Hij liet al het kleine materieel aanrukken voor een massale brander- en sloepenaanval. De lichte fregatten zouden voor bescherming van de kleinere scheepjes zorgen. Van Almonde arriveerde juist op tijd om een aantal kleine schepen en sloepen voor de expeditie te leveren.

Op 2 juni, om zes uur 's avonds, leidde vice-admiraal Sir Edward Rooke (1650-1709) de scheepsmacht van lichte vaartuigen de baai in. Al snel bleek dat de fregatten van weinig waarde waren omdat ze de vijand niet genoeg konden naderen. Ook een branderaanval liep op niets uit. Maar het grootste deel van de 200 Engelse en Nederlandse sloepen bereikte rond negen uur een groep van zes schepen die onder de bescherming van het Fort van Lisset op het strand waren gezet. Ondanks zware tegenstand werden de schepen veroverd en in brand gestoken.

De volgende ochtend tastte Rooke de schepen aan die onder Fort La Hougue aan de grond waren gezet. Zeven linieschepen en enkele transport- en munitieschepen werden vernietigd.

Het verbranden van de Franse linesschepen in de Baai van Barfleur, 2 juni 1692.

De Franse hegemonie ter zee was in één klap weggevaagd. Met het verlies van 22 à 25 linesschepen was het hart uit de Franse slagvloot gekerfd. De uitgeputte schatkist van de Zonnekoning liet gedurende de rest van de Negenjarige Oorlog geen grootschalige vlootuitrustingen meer toe. In plaats daarvan concentreerde Lodewijk zich meer en meer op de landoorlog. De Franse marine, gedegradeerd tot een tweederangs zeemacht, zou een kaperoorlog gaan voeren. Dit deed ze van tijd en wijle met groot succes.

De uitslag van de Slag bij La Hougue werd in Engeland en de Nederlandse Republiek uitbundig gevierd. De dreiging van een Franse landing op de Britse kust was verdwenen. Maar de gecombineerde vloot zou zijn handen nog vol krijgen aan de Franse kapereskaders die de Engelse en Nederlandse koopvaardij ernstige schade berokkende.

8.3 Zeegevecht bij Lagos, 27 juni 1693

┌ Twee Nederlandse schepen strijden tegen een enorme Franse overmacht
└ teneinde een Engels-Nederlandse koopvaardijvloot te beschermen.

Op 31 oktober 1692 sloten Willem III en de Spaanse koning Karel II (1661-1700) in het geheim een verdrag, waarbij de onderlinge steun op marine-gebied werd geregeld. Spanje zou voor de strijd tegen Frankrijk zestien linesschepen, vier branders en 25 galeien beschikbaar stellen. Engeland en Nederland zouden deze vloot aanvullen met eenzelfde aantal linesschepen en branders.

Pas in de lente van 1693 raakte het Brits/Nederlandse eskader gereed, waarna het uitvoer ter begeleiding van ongeveer 120 koopvaardij schepen naar de Middellandse Zee. Het eskader bestond uit zestien linieschepen, waaronder vijf Nederlandse. Het opperbevel lag in handen van vice-admiraal Edward Rooke. Tweede man was de Nederlandse schout-bij-nacht Philips van der Goes (1651-1707).

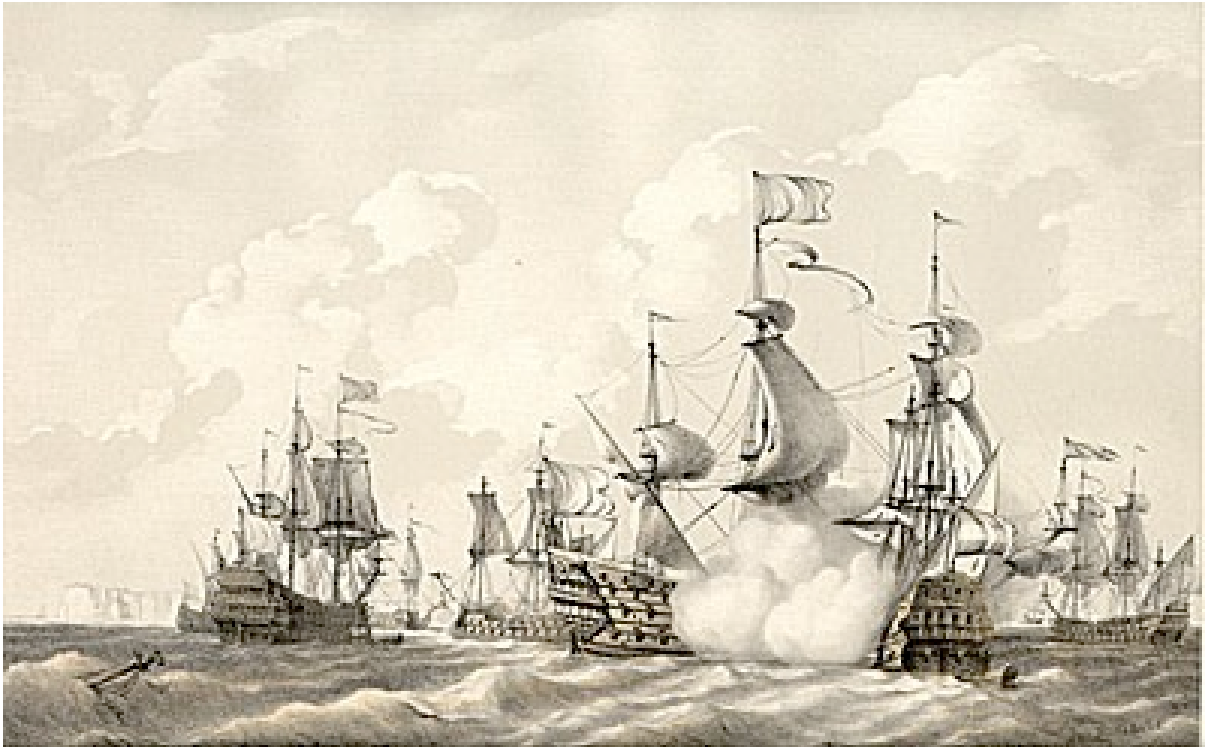
Lodewijk XIV zat inmiddels niet stil. Hij zinspeelde al lange tijd op het veroveren van één van de rijk beladen koopvaardijvloten van zijn tegenstanders. Hij gaf de inmiddels tot maarschalk bevorderde Graaf de Tourville opdracht zo onopvallend mogelijk een grote scheepsmacht in de wateren rond het Portugese Lagos bijeen te brengen. Getooid met Hollandse en Engelse vlaggen wachtten zo'n 70 Franse linieschepen de komst van Rooke en de zijnen af.

Op 27 juni ontmoette het konvooi Villa Nova een Frans smaldeel dat zich, ogenschijnlijk in paniek, snel uit de voeten maakte. Een brander viel echter in Brits/Nederlandse handen en de commandant meldde dat zijn scheepje deel uitmaakte van een klein Frans eskader. Nietsvermoedend vervolgde Rooke zijn tocht tot hij rond tien uur in de ochtend nabij Lagos in de val liep.

De Britten en Nederlanders hadden de loef, maar waren de vijand al zo dicht genaderd, dat zij de strijd onmogelijk konden ontlopen. Onmiddellijk liet Rooke de koopvaarders verspreiden, en schaarde hij zijn eskader in slagorde. Maar wat kon hij tegen 70 linieschepen beginnen? Op aangeven van Van der Goes, besloot hij te wijken, waarna rond acht uur 's avonds de achterste schepen van zijn eskader werden ingehaald door de Franse voorhoede.

De achterhoede van Rooke's eskader werd gevormd door de Nederlandse schepen *Zeeland* en *Wapen van Medemblik*. Beide schepen waren bewapend met 64 stukken geschut en werden gecommandeerd door respectievelijk de kapiteins Philip Schrijver (1654-1711) en Jan van der Poel. Toen duidelijk werd dat zij de strijd niet konden ontlopen, besloten Schrijver en Van der Poel koers te zetten naar de wal. Hiermee sneden zij de Fransen de weg af, waarmee de overige koopvaardij- en oorlogsschepen de tijd kregen een goed heenkomen te zoeken.

De manoeuvre was succesvol. De Franse voorhoede, onder leiding van admiraal Gabaret, volgde de twee Nederlandse schepen, waarna een ongelijk en zeer hevig gevecht plaatsvond. Omringd door Fransen werden de *Zeeland* en *Medemblik* volledig kapotgeschoten. Schrijver en Van der Poel verdedigden zich echter tot het overgrote deel van de koopvaarders en het oorlogseskader in veiligheid was. De Fransen waren diep onder de indruk van de moedige houding van de Nederlanders. Nadat zij hun doornagelde bodems hadden overgegeven werden Schrijver en Van der Poel naar het Franse vlaggenschip overgebracht. Bij het aan boord komen omhelsde Tourville Schrijver met de vraag "Of hij een duivel of mens was".

Het linesschip Wapen van Medemblik wordt van nabij 'geënfileerd'
door het Franse admiraalsschip Dauphin Royal.

Het overgrote deel van de koopvaarders bereikte behouden de thuishaven, hoewel hen uiteraard het doel van de reis, de Middellandse Zee, belet werd. De Fransen wisten tussen de 30 en 40 verspreid geraakte schepen op te jagen, maar het merendeel daarvan werd door de eigen bemanning aan de grond gezet en in brand gestoken.

Tourville zette na deze actie koers naar de Middellandse Zee, waar hij diverse Spaanse bezittingen op de korrel nam en de Engelse en Hollandse handel lam legde. De oorlog sleepte ondertussen voort, waarbij de Brits/Nederlandse vloot nog regelmatig in actie moest komen tegen Duinkerker kapers en Franse kruisereskaders. Grootschalige zeeslagen bleven echter uit.

Het merendeel van de strijd werd gevoerd op het land. De oorlog putte de staatskas van zowel Willem III als Lodewijk XIV steeds verder uit, en de Zonnekoning wilde over de opvolging van de zieke en kinderloze Karel II van Spanje in vrede onderhandelen. Onderhandelingen gingen begin 1697 van start, waarna beide partijen op 20 september 1697 in Rijswijk het vredesverdrag ondertekenden.

9 De Spaanse Successie Oorlog 1701-1713

Toen de Franse koning Lodewijk XIV zijn kleinzoon op de Spaanse troon wist te krijgen, greep de Nederlandse stadhouder Willem III in. De oorlog die volgde kenmerkte zich vooral door grote veldslagen. Op zee voerde Frankrijk een succesvolle kaperstrijd.

9.1 Zeegevecht in de Golf van Biskaje, 22 mei 1703

Een Nederlands eskader offert zich op om een koopvaardijvloot uit handen van de Fransen te houden.

De inkt van het verdrag van de Vrede van Rijswijk (1697) was nog maar nauwelijks droog toen opnieuw een oorlog uitbrak. De Spaanse Successieoorlog (1701-1713) veranderde grote delen van Europa opnieuw in slagvelden.

Inzet was de opvolging van de kinderloos gestorven Spaanse koning Karel II. Diverse vorsten schoven mogelijke opvolgers naar voren, om zodoende de eigen machtsinvloed in Europa te vergroten. Toen de kandidaat van Lodewijk XIV, diens kleinzoon Filips van Anjou (1683-1746) uiteindelijk tot koning van Spanje werd gekroond, weigerde koning-stadhouder Willem III zich bij die beslissing neer te leggen. Opnieuw trok hij ten strijde tegen de uitbreiding van de Franse invloedssfeer, daarbij gesteund door keizer Leopold I van Habsburg (1640-1705), en later Portugal en enkele Duitse vorstendommen.

Aan Willem's regime kwam echter een vroegtijdig einde toen de koning-stadhouder na een val van zijn paard op 19 maart 1702 kwam te overlijden. Hij werd in Engeland opgevolgd door Anna Stuart (1665-1714) en in de Nederlandse Republiek kwam alle uitvoerende macht bij de Staten Generaal te liggen. Zowel koningin Anna als de Staten Generaal bleven de anti-Franse alliantie steunen.

Aanvankelijk beperkte de Spaanse Successieoorlog zich tot grote veldslagen, op zee voerden de Fransen voornamelijk een kaperoorlog. Het eerste grote succes van de gecombineerde Brits-Nederlandse vloot was de verovering van een Frans-Spaanse zilvervloot in de Baai van Vigos op 23 oktober 1702.

De Franse maritieme strategie noopte de Engelse en Nederlandse bevelhebbers tot het beter beschermen van de eigen handelsvloot. Zo vertrok op 21 mei 1703 een konvooi van ruim 100 koopvaarders onder bescherming van een vijftal Nederlandse oorlogsschepen van de Portugese kust naar Engeland. Het beschermende eskader werd gecommandeerd door kapitein Roemer Vlacq op het linienschip *Muiderberg* (50 stukken) en bestond verder uit de linienschepen *Gaesterland* (46 stukken, commandant Thys de Wit) en *Schermer* (commandant Jacob Teengs) en de fregatten *Rozendaal* (36 stukken, commandant Johan Boreel) en *Rotterdam*

(34 stukken, commandant Samuel Forman). Roemer Vlacq zijn we al eerder tegengekomen als de commandant van het linieschip *Huis te Kruiningen* dat hij tijdens de Franse aanval op Tobago in 1677 eigenhandig opblies om het uit handen van de vijand te houden.

Op 22 mei ontmoetten de Nederlanders een Frans eskader van vijf grote linieschepen onder bevel van schout-bij-nacht De Coëtlogon. Vlacq liet zijn oorlogsbodems in linie scharen en posteerde zichzelf tussen de koopvaardijvloot en de belagers. Al snel bleek de Franse scheepsmacht een grote overmacht te vormen. Twee driedekkers voerden 90 stukken geschut, terwijl de andere drie met tussen de 60 en 70 kanonnen bewapend waren. De Fransen hadden de loef en vielen aan rond half elf in de ochtend.

De Nederlanders verdedigden zich uit alle macht, maar de overmacht was te groot. Eén voor één werden de Nederlandse oorlogsschepen tot overgave gedwongen, tot alleen de *Muiderberg* nog doorvocht. Ondanks het feit dat Vlacq al bij de eerste vijandelijke volle laag een arm en een deel van zijn schouder verloor gaf hij de strijd niet op. Het lukte hem om het vlaggenschip te doen wijken, waarna de Franse driedekker *Le Monarque* de plek van haar collega innam. Al snel verloor de *Muiderberg* de grote mast waarna zij stil in het water kwam te liggen.

Het Nederlandse linieschip "Muiderberg" verliest haar grote mast tijdens het gevecht met de Franse "Le Monarque"

Pas toen de helft van de bemanning was uitgeschakeld en zijn schip op het punt stond te zinken, liet Vlacq de bloedvlag neerhalen, ten teken van zijn overgave. Het lukte de Fransen pas vier uur later om de overlevenden van het ten dode opgeschreven schip te halen. Zij werden overgebracht

naar de havenstad Toulon en uiteindelijk naar Nederland verscheept. Roemer Vlacq stierf in gevangenschap op 17 juli 1703.

De opoffering van het Nederlandse eskader had tot gevolg dat alle Britse en Nederlandse koopvaardij schepen een goed heenkomen wisten te zoeken. Niet één koopvaarder werd door de Fransen veroverd. De *Muiderberg* werd verbrand en zonk, de overige vier oorlogsbodems werden naar Toulon opgebracht.

9.2 De verovering van Gibraltar, 3 augustus 1704

| Een Brits-Nederlands eskader verovert Gibraltar.

In mei 1703 trad Portugal toe tot het de alliantie tegen Lodewijk XIV. In het verdrag dat hierbij werd gesloten zegden Engeland en Nederlandse Republiek toe het Portugese gebied vanuit zee te beschermen. Hiertoe werd in januari 1704 een vloot uitgerust bestaande uit Nederlandse en Britse schepen en enig kleiner materieel. Het bevel van het Nederlandse contingent lag bij luitenant-admiraal Gerard Callenburgh aan boord van het linienschip "De Graaf van Albemarle" (64 stukken). De Britse aanvoerder was luitenant-admiraal Sir George Rooke (1650-1709). Aan boord van zijn driedekker "Royal Catharine" (90 stukken) was hij bovendien belast met het opperbevel over de gehele vloot.

Nadat deze gecombineerde vloot in de lente van 1704 tevergeefs jacht had gemaakt op Franse eskaders rondom het Iberisch schiereiland, kreeg zij in juli bevel om de belangrijke Spaanse havenstad Cadiz te veroveren. Hoewel versterkingen waren gearriveerd in de vorm van 23 Britse schepen onder vice-admiraal Cloudesley Shovell – de gehele vloot bestond nu uit 56 linienschepen en diverse fregatten, bombeerschepen en transportschepen –, achtten de commanderende officieren het niet raadzaam om de zwaar verdedigde stad aan te vallen. In plaats daarvan toog Rooke naar Gibraltar met het oogpunt deze vesting, die een groot deel van de doorgang van en naar de Middellandse Zee bestreek, te overheersen.

Gibraltar gold in die tijd als één van de sterkste vestingen ter wereld. De op en rond een enorme rots gelegen fortificaties waren zo goed als onneembaar. Maar het was de Engelsen en Hollanders ter ore gekomen dat de bezetting van de vesting niet op peil was. Kennelijk vertrouwden de Spanjaarden op de natuurlijke verdediging van de stad Gibraltar.

Op 1 augustus kwam de vloot voor Gibraltar ten anker. Nog diezelfde avond trok een detachement van 1800 Nederlandse en Britse mariniers onder aanvoering van de Prins George van Hessen-Darmstadt aan land. Zij bezette zonder veel problemen de landtong tussen de stad en het vasteland. De volgende dag voeren 23 linienschepen en fregatten en drie bombardeergaljoten tot vlak onder de kust. Het Britse eskader (17 schepen) werd aangevoerd door schout-bij-nacht Byng (1663-1733), de Nederlandse eenheden (6 schepen en de bombardeergaljoten) werden

gecommandeerd door schout-bij-nacht Paulus van der Dussen (1658-1707). Gibraltar was nu van de land- en zeezijde omsingeld.

Toen op 2 augustus de gouverneur van de stad, Don Diego Salina, weigerde om zich zonder slag of stoot over te geven, barstte het bombardement de volgende dag bij zonsopkomst los. Rond elf uur in de ochtend bleek een bres in de verdediging geschoten te zijn. Onmiddellijk voeren sloepen met Britse matrozen hierop af, waarna de nog aanwezige Spanjaarden de benen namen. De Britten zetten ongehavend voet aan land, tot de verdedigers een ondermijnde toren opbliezen. De explosie schakelde ongeveer 150 Engelse zeelieden uit, maar de Spanjaarden wisten geen voordeel te behalen uit de ontstane chaos. Uiteindelijk bereikten ongeveer 2000 matrozen de kust en werd de vesting stormenderhand veroverd.

Nederlandse en Engelse schepen beschieten Gibraltar

De volgende ochtend gaf de stad Gibraltar zich over. Vanaf nu controleerde de anti-Franse alliantie de doorgang van en naar de Middelandse Zee.

Gedurende de rest van de Spaanse Successieoorlog vonden nog diverse schermutselingen op zee plaats. De grootste barstte los op 24 augustus 1704 bij Malaga. Delen van de voornoemde Brits/Nederlandse vloot raakten hier slaags met een iets sterkere Franse vloot onder bevel van Lodewijk Alexander de Bourbon, graaf van Toulouse. De strijd eindigde onbeslist. Korte tijd later moest schout-bij-nacht Van der Dussen tot twee keer toe een Frans beleg van Gibraltar gewapenderhand beëindigen.

Na 1704 spitste de oorlog zich voornamelijk toe op de strijd te land. In het mediterrane gebied werd de vloot dikwijls ingezet voor het uitvoeren van landingen, o.a. bij Barcelona (1705), Mallorca (1706) en Toulon (1708). In de Noordzee bleven Franse kapereskaders actief.

Een uitgeputte staatskas, misoogsten en een opstand in eigen land dwongen Lodewijk in 1709 naar de onderhandelingstafel. Verregaande eisen van de verbonden naties zorgden ervoor dat de oorlog nog ruim vier jaar voortduurde. Uiteindelijk werd op 11 april 1713 de Vrede van Utrecht gesloten.

De Spanjaarden hebben door de eeuwen heen verscheidene pogingen ondernomen om Gibraltar opnieuw in handen te krijgen (o.a. 1726 en 1779). Maar de strategisch zo belangrijke rots blijft tot op de dag van vandaag deel uitmaken van het Britse Gemenebest.

10 De Vierde Engelse Oorlog 1780-1784

Het grootste deel van de 18e eeuw was het de Republiek der Verenigde Nederlanden gelukt om buiten grootschalige conflicten te blijven. Maar toen Nederlandse kooplieden tijdens de Amerikaanse vrijheidstrijd handel bleven drijven met Frankrijk en de opstandige koloniën verklaarde Engeland de Republiek de oorlog. De Nederlandse Republiek raakt daarbij betrokken in de strijd tussen Engeland en haar Amerikaanse koloniën en de niet aflatende vijandschap tussen Engeland en Frankrijk.

10.1 Zeegevecht bij Kaap St. Marie, 30 mei 1781

| Een bloedig gevecht tussen twee Engelse en Nederlandse fregatten.

De in 1674 tot stand gekomen tweede Vrede van Westminster betekende voorlopig het einde van de voortdurende vijandschap tussen Engeland en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, een vijandschap die de twee mogendheden in drie bloedige oorlogen verzeild had doen raken. Het vredetraktaat leidde tot een innige vorm van samenwerking tussen de vroegere tegenstanders; in het laatste kwart van de zeventiende eeuw sloten zij bondgenootschappen waarin ze elkaar steun toezegden in geval één van de twee werd aangevallen.

Maar meer dan een eeuw na de Vrede van Westminster was de internationale situatie danig veranderd. Engeland was verwickeld in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1775-1783) en Frankrijk schaarde zich in 1778 aan de zijde van de Amerikanen. Nederlandse kooplieden trokken zich weinig aan van de buitenlandse politiek van hun bondgenoot en bleven handel drijven met zowel Frankrijk als de Amerikaanse opstandelingen, daarin gesteund door het beginsel “vrij schip, vrij goed” dat in 1713 bij de Vrede van Utrecht door Engeland was aanvaard. De Britten accepteerden echter niet dat de Hollanders contrabande verscheepten, hetgeen vanaf 1778 resulteerde in de inbeslagname van diverse Hollandse schepen. Kort nadat in Britse ogen de Republiek het Engels-Hollandse bondgenootschap had verbroken door in december 1780 toe te treden tot het door Catharina II van Rusland opgerichte Verbond van de Gewapende Neutraliteit ontving stadhouder Willem V de Engelse oorlogsverklaring. De Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) was een feit.

Donkere wolken pakten zich in 1781 samen boven de Nederlandse oorlogsvloot. Een gebrek aan goed bewapende schepen en geoefende bemanningsleden bezorgden de bevelhebbers van de vloot van de Republiek ernstige hoofdbrekens. Zowel in aantallen als in kwaliteit van de schepen en de bemanningen waren de Engelsen verreweg de meerdere van hun vroegere bondgenoot.

Aanvankelijk leed vooral de Nederlandse koopvaardij onder de oorlog. In vergelijking met de Royal Navy was de Nederlandse zeemacht te zwak om effectief de eigen handelsbelangen te kunnen beschermen. Zo waren er in het begin van 1781 slechts drie Hollandse oorlogsschepen in

de Middellandse Zee, die dan ook niet konden voorkomen dat Britse kapers regelmatig Nederlandse koopvaarders overmeesterden.

Twee van de drie oorlogsbodems verlieten op 29 mei 1781 de Middellandse Zee, voor een rendez-vous met een retourvloot uit Nederlands-Indië. De fregatten *Castor* (36 stukken, kapitein Pieter baron Melville van Carnbée (1743-1826) en *Den Briel* (36 stukken, kapitein Gerard Oorthuys) hadden tot taak om de koopvaarders naar huis te begeleiden.

In de Straat van Gibraltar ontmoetten de Hollandse schepen twee Engelse fregatten: de *Flora* (44 stukken, kapitein William Peere Williams) en de *Crescent* (36 stukken, kapitein Thomas Pakenham). Aanvankelijk hielden de Britse schepen af. De Nederlandse bodems glipten daarop door de zee-engte en zochten in ruimer vaarwater hun tegenstanders op. Zowel de *Castor* als de 'Den Briel' losten een volle laag op de Britten, die daarop een grotere afstand aanhielden.

Melville van Carnbée besloot de sneller zeilende Engelse schepen niet langer achterna te zeilen en te proberen de Oost-Indiëvaarders op te sporen. In de daaropvolgende nacht wenden de *Castor* en de *Den Briel* de steven naar het zuiden.

De volgende ochtend bleken de Engelsen de Hollandse schepen te zijn gevolgd. Dit keer namen Williams en Pakenham een offensieve houding aan. Zij naderden de Nederlanders tot op korte afstand en gaven ze vervolgens de volle laag. Melville en Oorthuys probeerden het grootste vijandelijke fregat tussen twee vuren te krijgen, maar de commandant van de *Flora* doorzag de manoeuvres op tijd. Uiteindelijk ontstond een gevecht van schip tegen schip: de *Castor* bevocht de *Flora* en de *Den Briel* streed tegen de *Crescent*.

De *Castor* bleek niet opgewassen tegen de overmacht van de *Flora*. Het 23 jaar oude Hollandse schip verschoot per keer maximaal 372 'pond ijzer'. De splinternieuwe *Flora* stelde hier 720 pond tegenover. In het gevecht dat begon om half vijf 's morgens werd het Nederlandse fregat compleet reddeloos geschoten. Na verloop van tijd raakten alle zeilen vernield en stonden de masten op instorten. Zo goed als al het geschut werd buiten werking gesteld en in het ruim stond meer dan vijf voet water. Van de 230 bemanningsleden sneuvelden er ruim 30 en raakten er 40 zwaar gewond. Na een hardnekkige strijd van twee en een half uur capituleerde Melville van Carnbee. Hijzelf en een deel van zijn bemanning gingen over op de *Flora*. Zijn doornagelde schip werd op sleeptouw genomen.

De *Den Briel* en de *Crescent* waren meer aan elkaar gewaagd. Beide 36-ers raakten rond vijf uur met elkaar slaags. De beter bezeeide *Crescent* probeerde haar tegenstander van alle kanten te teisteren, maar de bemanning van het Hollandse fregat verdedigde haar schip hardnekkig. Uiteindelijk slaagde zij er zelfs in om de grote- en de bezaansmast van de *Crescent* om te schieten, waardoor een grote ravage in het Britse fregat werd aangericht. Met een weerloos schip, 27 doden en 65 gewonden, restte Pakenham niets anders dan zijn vlag neer te halen. Het zou de

enige keer tijdens de Vierde Engelse Oorlog zijn, dat een Brits schip zich aan een Nederlander overgaf.

De vernieling van de Britse 'Crescent' door de 'Den Briel'.
Links op de achtergrond strijden de 'Flora' en 'Castor'.

Evenals haar tegenstander was de *Den Briel* zwaar beschadigd. Aan boord bevonden zich twaalf doden en 44 gewonden (waaronder Oorhuys met een verwonding aan de linkerhand). Al het want- en zeilwerk was vernield en één uur na het gevecht viel zelfs de grote mast overboord. De sloepen waren vernield waardoor de Nederlanders het Britse fregat niet op sleeptouw konden nemen. De *Crescent* dreef uiteindelijk op de *Flora* af, waarna Oorhuys met lede ogen moest toekijken hoe zijn 'prijs' door de Engelsen op sleeptouw genomen werd. De *Den Briel* sukkelde op 2 juni de haven van Cadiz binnen, waar enkele dagen later ook het grootste deel van de Oost-Indiëvaarders behouden binnenviel.

De *Castor* bleef uiteindelijk toch uit Engelse handen. Op weg naar Engeland ontmoetten de aangeslagen *Flora* en *Crescent* twee Franse fregatten, die weinig moeite hadden om het laatste schip te overheersen. Ook de op sleeptouw genomen *Castor* werd door de Fransen buit gemaakt. De Hollandse bemanning kon in Frankrijk even op adem komen alvorens huiswaarts te keren; hun schip werd voor sloop verkocht.

In de Nederlandse Republiek wakkerden de 'heldendaden' van Melville van Carnbee en Oorhuys de oorlogsdrift aan. Eindelijk was gebleken dat de Nederlandse zeemacht haar mannetje nog stond. De vlootuitbreidingen kwamen nu langzaam van de grond. Het werd tijd dat een echte Nederlandse vloot zich met haar Britse tegenstander zou gaan meten.

10.2 Zeeslag op de Doggersbank, 5 augustus 1781

Een Nederlands en Engels eskader treffen elkaar op de Noordzee ter hoogte van de Doggersbank.

Op 20 juli 1781 stak een Nederlands eskader onder bevel van schout-bij-nacht Johan Arnold Zoutman (1724-1793) bij Texel in zee teneinde een koopvaardijvloot van 71 schepen konvooi te verlenen op hun tocht naar de Oostzee. De Hollandse hoofdmacht bestond uit zes linesschepen van 54 tot 74 stukken en een fregat van 40 stukken. Vlaggenschip was de *Admiraal De Ruyter* (68 stukken). Tweede man was kapitein-ter-zee Jan Hendrik van Kinsbergen (1735-1819), commandant van het grootste Hollandse schip: de *Admiraal-Generaal*.

Tegelijkertijd koerste een Engelse koopvaardijvloot onder bescherming van het eskader van vice-admiraal Sir Hyde Parker (1714-1782) op de Noordzee richting Engeland. De beide konvooiërende eskaders troffen elkaar in de vroege ochtend van 5 augustus op de Doggersbank. Hyde Parker zonderde zes linesschepen (54-80 stukken) en een fregat (44 stukken) af, om zijn tegenstander aan te tasten.

Nadat Zoutman zijn schepen in linie had opgesteld koersten de Britten met de wind vol in de zeilen op de Hollanders af. Kort voor het bereiken van de Nederlandse linie draaide Hyde Parker bij en gaf als eerste het sein om te vuren. Zoutman had niet van het tactische overwicht gebruik gemaakt om de Engelse schepen de volle laag te geven terwijl deze recht op hem af voeren, maar de Hollandse vlootvoogd wachtte totdat de vijand het eerste schot had gelost. Onmiddellijk daarna beantwoordde Zoutman het vuur en een strijd van bijna drie en een half uur ontbrandde. Hoewel de Britse schepen zwaarder bewapend waren (het Britse eskader verschoot per volle laag ruim 800 pond "ijzer" meer dan de tegenstander) weerden de Hollanders zich heldhaftig.

Doordat Hyde Parker zijn zwaarste schepen niet tegenover de meest kapitale Hollandse schepen had opgesteld kwam het middelste en achterste deel van Zoutman's linie in de problemen. Al in het begin van de strijd raakte de commandant van de *Batavier* (54 stukken), Wolter Jan Gerrit baron Bentinck (1745-1781) dodelijk gewond. Het achterste schip, de *Holland* (64 stukken), werd door twee Engelsen op de korrel genomen. Zij werd volledig ontrampoeneerd en lek geschoten, ondanks de halsstarrige verdediging van kapitein-ter-zee Salomon Dedel (1736-1800) en zijn bemanning. Ook de *Piet Heyn* (54 stukken) van kapitein-ter-zee Willem van Braam (1732-1807) kreeg het zwaar te verduren. Vechtend tegen het Engelse schip *Prinses Amelia* (80 stukken) dat veel meer geschut voerde dan zijn 54-er, wist Van Braam zijn schip te behouden.

In de voorhoede waren de rollen omgedraaid. Daar wisten de *Admiraal-Generaal* en twee andere Hollandse schepen twee Engelse schepen zodanig aan te tasten dat zij de linie moesten verlaten. Dat gaf de Hollanders de handen vrij om het Engelse vlaggenschip, *Fortitude* (74 stukken) de volle laag te geven. Hyde Parker, die net aanstalte maakte om de aandacht op de Hollandse voorhoede te richten, moest noodgedwongen uitwijken. De resterende Engelse schepen volgden hem. Zij bleken zulke zware schade opgelopen te hebben dat zij geen kans zagen om de aanval opnieuw

in te zetten. Tenslotte wisten ze ternauwernood met de Engelse koopvaardijvloot de thuishavens te bereiken.

De Hollandse voorhoede, op het heetst van de strijd.

Na het uitwijken van Hyde Parker bleef Zoutman de slagorde bewaren om een volgende Engelse aanval af te kunnen slaan. Toen deze uitbleef liet hij zijn zwaar gehavende eskader terugkeren naar Texel om de schade te kunnen herstellen. De *Holland* viel echter niet meer te redden; in de nacht van 5 op 6 augustus werd het schip verlaten waarna het zonk. De Hollandse koopvaardijvloot had toen al de bescherming van de thuishavens opgezocht.

In de Republiek werd het nieuws van de zeeslag met gejuich ontvangen. Eindelijk was de Brit door de Nederlandse leeuw tot staan gebracht. De bemanningen werden met veel eerbetoon binnengehaald en de aan zijn verwondingen overleden commandant van de *Batavier*, Bentinck, werd in een groots praalgraf ter aarde besteld. Talloze herinneringsvoorwerpen (penningen, meubels, kunstvoorwerpen) getuigen vandaag de dag nog hoe de “zege” bij Doggersbank bejubeld werd.

Ook de Britten eisten de overwinning op. Zij meenden het gelijk aan hun zijde te hebben aangezien zij een Hollands schip tot zinken brachten. De Nederlanders wezen op de wijze waarop zij zich geweerd hadden tegen een sterkere tegenstander die zich later aan het strijdtoneel onttrok. Aan Nederlandse zijde vielen 150 doden te betreuren en raakten meer dan 400 zeelieden gewond. Aan de andere kant verloren 104 Britten het leven en raakten er 339 gewond.

In feite was de strijd onbeslist geëindigd.

Uiteindelijk bracht de uitslag van de zeeslag voor de Republiek geen verandering teweeg in het voor haar moeizame verloop van de oorlog. De Britse vloot herstelde zich spoedig van de geleden schade en wist de Nederlandse oorlogsschepen voor de duur van de oorlog grotendeels in de eigen havens op te sluiten. Dit betekende dat ook de koopvaardijvloot nauwelijks kon uitvaren, met alle kwalijke gevolgen voor de economie van de Republiek.

De Vierde Engelse Oorlog schreed verder zonder zeegevechten van formaat. Op 24 mei 1784 sloten de strijdende partijen te Parijs een vredesverdrag dat nadelig was voor de Republiek, de verliezende partij. Zij verloor hierbij een klein gedeelte van haar koloniën en moest toestaan dat Engelse koopvaarders passeerden door de Molukse Archipel.

Vier jaar later werd het voormalige bondgenootschap met Engeland in ere hersteld.

11 Napoleontische Oorlogen

Na de Bataafse Revolutie in 1795 probeert de nieuwe Republiek de Engelse vloot een grote slag toe te brengen. De zeeslag bij Kamperduin verloopt echter dramatisch voor de Nederlanders. In de daaropvolgende jaren wordt de Bataafse marine onderdeel van de Franse marine. Tot belangrijke zeegevechten komt het na 1797 niet.

11.1 Zeeslag bij Kamperduin, 11 oktober 1797

De vloot van de Bataafse Republiek leidt een verpletterende nederlaag tegen de Britse zeemacht.

Nadat de Franse Revolutie aan het begin van de jaren '90 van de 18e eeuw de invloed van Frankrijk in Europa deed groeien, ontpopte Engeland zich als grootste tegenstander van deze ontwikkeling. Samen met een aantal bondgenoten, waaronder de op dat moment door stadhouder Willem V geregeerde Nederlandse Republiek, ontketende zij in 1793 de Eerste Coalitieoorlog, gericht op het indammen van de Franse invloeden. Maar de Fransen, onder leiding van Napoleon Bonaparte, konden als gevolg van de invoering van de dienstplicht over grotere legers beschikken en zagen kans steeds meer coalitieleden van Engeland op de knieën te dwingen. Na het verslaan van het Oostenrijks/Hollands leger in 1794 werd het jaar erop de Nederlandse Republiek omgedoopt in Bataafsche Republiek en bij de Vrede van Den Haag (mei 1795) gedwongen steun te verlenen aan de Franse strijd tegen Engeland.

De Engelsen zaten ondertussen niet stil en zagen in korte tijd kans om de weerloze Bataafsche Republiek te ontdoen van haar overzeese koloniën. In 1796 overmeesterde een Engelse vlooteenheid een Bataafs eskader in de Saldanha-baai nabij Kaap de Goede Hoop zonder slag of stoot. De Bataafse machthebbers reageerden furieus. In een poging terug te slaan beraamden zij een Bataafse invasie in Ierland. De inval werd eind 1796 op het laatste moment afgelast.

Halverwege 1797 besloten de Bataafse Commissie tot de Buitenlandsche Zaken en het Comitté van Marine dat de vloot slag moest leveren met de Britse vlooteenheden, die het gehele jaar de Hollandse en Zeeuwse zeegaten hadden geblokkeerd en ervoor hadden gezorgd dat geen Bataafse schepen zee konden kiezen. De opperbevelhebber van de Bataafse vloot, vice-admiraal Jan Willem de Winter (1761-1812), zette zijn vraagtekens bij de te verwachten uitkomst van een dergelijke zeeslag, aangezien hij de Britse vloot sterker achtte in aantallen schepen, stukken geschut en bemanningsaantallen per schip. Toch volgde De Winter het bevel van zijn meerderen op en op 7 oktober stak hij aan boord van zijn vlaggenschip *De Vrijheid* (74 stukken) bij Texel in zee, gevolgd door de andere schepen van zijn vloot. In totaal bestond de Bataafse vloot uit 15 linienschepen (74-54 stukken), 1 geraseerd linierschip (44 stukken), 3 fregatten (44-32 stukken) en een 7-tal kleinere schepen.

De al die tijd voor de kust van Texel liggende Britse vloot bleek niet in zicht en voor het eerst sinds meer dan een jaar kon De Winter met zijn schepen enige oefeningen houden. Hij beoefende het varen in linie en hield enige gevechtsmanoeuvres. Veel tijd om te oefenen kreeg De Winter niet, want op 10 oktober kreeg hij bericht van een bevriende visser, dat de Engelse zeemacht zich wederom nabij de Texelse kust bevond.

Daarop toog de Bataafse macht naar het noorden en op 11 oktober werd onder het zicht van de kust bij Kamperduin de Engelse vloot, bestaande uit 16 linieschepen en een aantal kleinere schepen, onder bevel van admiraal Adam Duncan (1731-1804) waargenomen. Onmiddellijk gaf De Winter het sein om de "lijn der bataille" te formeren, hetgeen de Bataven door gebrek aan ervaring en het slecht bezeild zijn van een aantal schepen, niet goed lukte.

De Britten kozen er niet voor om een liniegevecht aan te gaan, maar stormden met de wind vol in de zeilen recht naar voren. Duncan had zijn macht opgesplitst in twee eskaders, waarvan hij zelf aan boord van de *Venerable* (74 stukken) het eerste commandeerde en vice-admiraal Richard Onslow aan boord van de *Monarch* (74 stukken) het tweede. Gebruik makend van de gaten in de Bataafse linie voer een aantal Engelse schepen vanaf de bakboordzijde dwars door de vijandelijke linie, waarbij zij tijdens het doorbreken de voor- en achterzijde van de Bataafse schepen de volle laag konden geven (het zogenaamde enfileren). Daarna draaiden zij aan de stuurboordzijde van de Nederlandse schepen bij om samen met een ander Engels schip dat aan de bakboordzijde was gebleven een Bataafs schip van twee zijden te beschieten (doubleren).

Het linesschip 'De Vrijheid', ingesloten door vier Britse linesschepen

De gekozen strategie stelde de Britten in staat om vuurkracht te concentreren. Nadat een Bataafs schip door het doubleren was uitgeschakeld, verlegden de Britse schepen het vuur naar een ander. De Bataven daarentegen zagen zich steeds afgesneden van hun kameraden en konden weinig of niets doen ter ontzetting van hun landgenoten.

Aan boord van de Bataafse schepen werd de verdediging, ondanks het tactische overwicht van de Engelsen, voortvarend opgepakt. In de voorhoede bracht het linierschip *Hercules* (64 stukken), onder bevel van kapitein-luitenant Rijsoort, na twee volle lagen schroot afgevuurd te hebben op het Engelse linierschip *Triumph* (74 stukken, kapitein W.H. Essington), dat laatste schip bijna tot overgave. Slechts doordat een carronade-beschieting vanaf de *Triumph* de verschansing van de *Hercules* in vlam zette, wist Essington zijn schip te behouden.

Het gros van de overige Bataafse schepen verzette zich eveneens met hand en tand. Tegen de overmacht en de nadelige tactische situatie waren zij echter niet opgewassen. In de achterhoede werden de linierschepen *Delft* (54 stukken), *Alkmaar* (56 stukken), *Haarlem* (68 stukken) en *Jupiter* (72 stukken) en het fregat *Monnickendam* (44 stukken) gedoubleerd en overmeesterd. In het centrum van de Bataafse vloot werd *De Vrijheid* door vier Engelse schepen tegelijk aangevallen. De brandende *Hercules* was in dit deel van het strijdtoneel terecht gekomen en dreigde in aanvaring te komen met o.a. de *Brutus* (74 stukken) van schout-bij-nacht Johan Arnold Bloys van Treslong (1757-1824), die hierdoor verhinderd werd om *De Winter* te hulp te komen. Ook andere commandanten zagen geen kans of durfden niet met hun kapot geschoten schepen *De Vrijheid* te ontzetten. *De Winter* verdedigde zich in totaal drie uur, waarna hij zijn tot wrak geschoten schip overgaf.

In totaal maakten de Engelsen tien schepen buit, waaronder negen linierschepen. Bijna 1400 Bataafsche zeelieden werden gedood of verwond. Aan Engelse zijde ging niet één schip verloren, maar werden ruim 1000 gesneuvelden en gekwetsten geteld. Door het verslechteren van het weer zagen de Britten zich genoodzaakt de achtervolging van de overgebleven Bataafse schepen te staken. De overmeesterde schepen werden naar Yarmouth overgebracht, behalve de *Delft* en het fregat *Monnickendam* die door de opgelopen schade en het slechte weer verloren gingen.

In Engeland was de vreugde enorm. Immers, een klinkende overwinning was behaald op de Britse erfvijand ter zee. De gevangenen genomen Bataven werden uitstekend behandeld en na een aantal maanden werd hen de keuze gelaten om in Engeland te blijven of terug te keren naar het vaderland. Admiraal De Winter keerde terug, onder toezegging nooit meer de wapens tegen Engeland op te nemen.

In de Bataafse Republiek was het op 12 oktober onderbevelhebber schout-bij-nacht Samuel Story (1752-1811) gelukt om Texel te bereiken met een handvol kapitale schepen. Schout-bij-nacht Bloys van Treslong kwam met drie schepen aan in Hellevoetsluis. Het nieuws van de afloop van de zeeslag kwam hard aan in de Republiek. Bijna de helft van de vloot was verloren gegaan en nooit eerder was een Nederlandse admiraal krijgsgevangen genomen door de Engelsen. Maar de

binnenstromende verhalen over de manier waarop de zeelieden zich geweerd hadden deed de woede over de toegebrachte vernedering omslaan in enthousiasme en eerbetoon.

Toch moest een oorzaak voor het débâcle gevonden worden. De Nationale Vergadering hield de Commissie tot de Buitenlandsche Zaken de hand boven het hoofd. Hierdoor bleven oorzaken als de slechte geoefendheid van de vloot en het omwille van binnenlandse sentimenten inzetten van een zwakkere vloot tegen een sterkere tegenstander buiten schot.

Het onderzoek richtte zich vooral op het gedrag van de bevelvoerende officieren, die voor een Hoge Zeekrijgsraad gedaagd werden. Deze krijgsraad zuiverde de in de publieke opinie als held bestempelde admiraal De Winter van alle blaam. Enkele andere officieren werden disciplinair bestraft, maar de uiteindelijke zondebok werd gevonden in Johan Arnold Bloys van Treslong. Deze ongelukkige schout-bij-nacht van aristocratische huize, wiens rechterarm tijdens de slag werd verbrijzeld, zou vóór de aanvang van het gevecht niet de juiste plaats in de linie hebben ingenomen en tijdens het gevecht niet voldoende hebben gedaan om De Winter te ontzetten. Ondanks het feit dat Bloys van Treslong geloofwaardige argumenten te zijner verdediging kon aanvoeren, werd hij schuldig bevonden en veroordeeld tot vijf jaar schorsing en betaling van een deel der proceskosten. Het zou meer dan tien jaar duren voor de gewezen schout-bij-nacht in ere werd hersteld onder het bewind van koning Lodewijk Napoleon.

De Slag bij Kamperduin droeg er toe bij dat tijdens de volgende Napoleontische oorlogen de Engelse marine de hegemonie ter zee niet uit handen heeft gegeven. Een Franse invasie van Engeland heeft, hoewel dit plan later in een vergevorderd stadium was, als gevolg van het Britse overwicht op zee nooit plaatsgevonden. De Bataafse marine, later opgenomen in de Franse marine, zou na de nederlaag bij Kamperduin tijdens de gehele Franse overheersing geen rol van betekenis meer spelen.

12 Koninkrijk Nederland

Na de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 moet de vloot al snel in actie komen. Algierse zeerovers bedreigen de handelsvaart op de Middellandse Zee en in de koloniën in Nederlands-Indië weigert de vorst van Palembang zich te onderwerpen aan het Nederlands gezag.

12.1 Bombardement van Algiers, 27 augustus 1816

Om duizenden slaven te bevrijden en tegelijk een einde te maken aan de piraterij in de Middellandse Zee, beschieten een Engels en een Nederlands het zeeroversbolwerk Algiers.

Aan het einde van de Napoleontische Oorlogen (1795-1815) bevond de Nederlandse zeemacht zich in het diepste dal ooit. Na in 1815 het predikaat Koninklijke Marine gekregen te hebben moest zij de Nederlandse internationale belangen beschermen met een klein hoopje schepen dat van narigheid uit elkaar viel. Nog onder het Franse regime gebouwde oorlogsbodems waren van dermate slechte kwaliteit dat in korte tijd verschillende schepen verloren gingen. Desondanks was er werk aan de winkel.

Sinds jaar en dag maakte het zeeroversnest Algiers de Middellandse Zee onveilig. In de 17e en 18e eeuw hadden verschillende Europese naties geprobeerd de Dey van Algiers te vriend te houden. In ruil voor geschenken en grote sommen geld zou hij de meeste Europese schepen ongemoeid laten. Toch werden met de regelmaat van de klok Europese schepen door de Algerijnen aangevallen en buitgemaakt.

Tijdens de Napoleontische oorlogen verslechterde deze situatie. In 1815 leefden ruim 40.000 Europese bemanningsleden in Algerijnse gevangenschap. Doorgaans werden zij als slaaf te werk gesteld in steengroeven.

Om de invloed van de Algerijnse zeeroof te beperken zond de Staten Generaal in 1815 een eskader naar de Middellandse Zee. De Dey wilde echter niet onderhandelen. Aangezien Algiers een zwaar verdedigde vesting was konden de Nederlandse schepen weinig uitvoeren. Daar veranderde weinig aan toen vice-admiraal Theodorus Frederik van de Capelle (1762-1824) het bevel over het eskader in oktober 1815 overnam.

De kansen leken te keren toen in mei 1816 een Engels eskader onder bevel van vice-admiraal Lord Exmouth (1757-1833) ten tonele verscheen. De Engelsen voerden op dat moment al twee jaar campagne voor afschaffing van de zwarte slavernij. In dat licht gezien konden 40.000 blanke slaven (waaronder vele Britse onderdanen) niet over het hoofd gezien worden.

Maar Exmouth gooidde het aanvankelijk op een akkoordje met de Dey. Een nieuw tractaat werd opgesteld, waarin in feite de oude situatie bekrachtigd werd. Slechts een gering aantal slaven zou voor losgeld worden vrijgelaten. De Dey hield zich echter niet aan de afspraken. Kort na het vertrek van Exmouth vielen Algerijnse zeerovers enkele Engelse koraalvissers aan en werd de Britse consul en zijn gezin in Algiers gevangen gezet.

De Britten waren furieus en Exmouth vetrok begin augustus opnieuw naar de Middellandse Zee. Op 9 augustus ontmoette zijn eskader op de rede van Gibraltar het eskader van Van de Capelle. Gezamenlijk vertrokken zij op 14 augustus richting Algiers. Beide eskaders kwamen op 26 augustus aan voor de Baai van Algiers.

Het Britse aandeel in de gecombineerde vloot bestond uit zes linesschepen (*Queen Charlotte* (110 stukken, vlaggenschip van Exmouth), *Impregnable* (98 stukken), *Superb*, *Albion*, *Minden* (alledrie 74 stukken) en de *Leander* (60 stukken), de fregatten *Severn*, *Glasgow*, *Hebrus* en *Granicus* (40-44 stukken), vier bombardeerschepen en enige kleinere vaartuigen. Het Nederlandse eskader bestond uit zes fregatten (*Melampus* (vlaggenschip van Van de Capelle), *Diana*, *Frederica Sophia Wilhelmina*, *Amstel* (alle vier 40 stukken), *Dageraad* (36 stukken) en *Eendracht* (20 stukken)).

Algiers kende een uitstekende verdediging. De baai werd bestreken door een sterk fort, dat was gebouwd op een in zee gelegen rif. Vanaf dit fort sloten kademuren de baai aan weerszijde af, met een doorgang in de zuidelijke muur. Hierachter kende de zeeroversvloot een veilige haven. Op het land zelf beschikte de Dey over verschillende kastelen waarvan het geschut de haven bestreek.

De 27^e augustus posteerde Exmouth de *Queen Charlotte* samen met de andere linesschepen voor de haveningang. Toen bleek dat de Dey het ultimatum om zich over te geven naast zich neerlegde, gaf Exmouth aan het begin van de middag het bevel tot de aanval. Het Nederlandse eskader richtte zich op de zuidelijke punt van de aanval, waarbij ze enkele zware fortificaties als tegenstanders vond.

Het scheepsgeschut richtte zware schade aan, maar had moeite met de in kazematten ondergebrachte Algerijnse kanonnen. Belangrijker waren de door de Engelsen ingezette bombardeerschepen en congrevische vuurpijlen. Deze wapens bleken uiterst succesvol en zaaiden dood en verderf in de haven en in de stad. Rond 4 uur 's middags voeren Engelse sloepen de haven binnen, waarna verschillende Algerijnse schepen werden geënterd en in brand gestoken. Een uur later stond de scheepswerf in brand.

Tegen negen uur in de avond werd het bombardement minder hevig, om rond tien uur op te houden. De strijd had op de gecombineerde vloot 141 mensen het leven gekost (128 Engelsen en 13 Nederlanders) en 742 Europese bemanningsleden waren gewond geraakt (690 Engelsen en 52 Nederlanders). Aan Algerijnse zijde vielen tussen 4000 en 8000 doden. Een groot gedeelte van de stad was in brand geschoten en moest als verloren worden beschouwd.

Het einde van de beschieting rond 10 uur 's avonds.
Het Nederlandse eskader bevindt zich uiterst links, terwijl
op de achtergrond een vuurzee in de stad en haven woedt.

De volgende dag stelde Exmouth de Dey opnieuw een ultimatum. Dit keer accepteerde de vorst. De slavernij werd afgeschaft en hoewel de oude tractaten in ere werden hersteld bleven de afkoopbedragen in het vervolg beperkt tot kleine cadeau's. Het echte einde van de Algerijnse piraterij volgde overigens pas in 1830, toen Frankrijk de stad Algiers bezette.

In Nederland werd de overwinning op Algiers met grote vreugde begroet. Hoewel het eskader van Van de Capelle een relatief klein aandeel in de strijd had, waren de Engelse bevelhebbers onder de indruk van de inzet van de Nederlanders. De marine had daarmee bewezen dat zij langzaam maar zeker uit het dal omhoog kroop.

12.2 De verovering van Palembang, 24 juni 1821

Het leger en de marine voeren samen een strafexpeditie uit tegen een opstandig vorstendom op zuid-Sumatra.

Tijdens de Napoleontische Oorlogen maakte Engeland zich al snel meester van de Nederlandse koloniale bezittingen in Zuidoost Azië. Na 1815 moest de soevereiniteit over het gebied aan de Nederlandse overheid worden geretourneerd. De Engelse gouverneur Raffles bleek hier echter sterk tegen gekant. Hij stookte inlandse vorsten op om zich te verzetten tegen het Nederlandse gezag. Dat leidde ertoe dat in 1816 de Sultan van Palembang op Oost-Sumatra zich weigerde te

stellen onder de Nederlandse vlag. De Nederlandse overheid was bevreesd voor een domino-effect als andere inlandse vorsten het voorbeeld van Palembang zouden volgen.

Schout-bij-nacht C.J. Wolterbeek (1766-1845) kreeg in 1819 opdracht om een expeditie tegen de opstandige sultan te ondernemen. Op 21 oktober strandden zijn scheepsmacht en landingstroepen echter voor een palissade bij het eiland Gombora in de Palembang-rivier, die bovendien door honderden stukken geschut bestreken werd.

In april 1821 werd Generaal-Majoor De Kock met het opperbevel over een nieuwe expeditie tegen Palembang belast. Hoogste marineofficier was kapitein ter zee J.E. Lewe van Aduard (1774-1832), tevens de aangewezen eskadercommandant. In mei 1821 lagen de volgende schepen voor de monding van de Palembang-rivier: het fregat *Van der Werff* (vlaggenschip; 44 stukken), het geraseerde linieschip *Nassau* (20 stukken), de korvetten *Ajax*, *Zeepaard*, *Zwaluw* en *Venus*, de brik *Sirene* en verschillende koloniale en kleinere vaartuigen. Het fregat *Dageraad* (32 stukken) voegde zich later bij het eskader. Bovendien beschikte De Kock over twee kiellichters die waren ingericht met werktuigen om palen uit de grond te kunnen trekken. De strijdmacht bestond uit 2600 zeelieden en 1700 soldaten. Halverwege de maand mei begonnen de schepen aan hun moeizame tocht de rivier op, waarbij zij de stroming en brandende vloten moesten trotseren. Op 20 juni arriveerde het eskader voor Gombora. In de nacht van 20 op 21 juni kropen de schepen tot dicht onder de palissade.

Om 8 uur 's morgens ving het bombardement aan. Rond 9 uur werden de ankerkabels van de *Dageraad* en de *Nassau* kapot geschoten, die vervolgens uit het strijdgewoel dreven. Hierdoor bleef als enige grote schip de *Van der Werff* over, die het zwaar te verduren kreeg. Een kanonneerboot zink, een andere raakte door de palenversperring maar kon de uitgang niet vinden en ging ook verloren. Alle andere schepen liepen forse averij op. Rond het middaguur besloot De Kock terug te trekken. Zijn strijdmacht had op dat ogenblik 46 doden en 97 gewonden te betreuren.

In de vroege ochtend van 24 juni hervatten de Nederlanders de aanval. Rond vier uur 's morgens posteerde Lewe van Aduard de *Van der Werff* tegenover een grote geschutsbatterij. In de volgende vijf uur tijd joeg het schip er bijna de hele munitievoorraad doorheen. Het tij keerde toen rond 7 uur 's morgens soldaten de batterij op Gombora wisten te veroveren. Door de ontstane bres in de verdediging stroomden de landingstroepen naar binnen, waarna de ene na de andere batterij werd veroverd. Rond het middaguur was alleen de kraton (het versterkte dorpscentrum) nog in handen van de sultan. Toen de palissade in de nacht van 24 op 25 juni door de kiellichters deels wordt geruimd, voeren de grote oorlogsschepen de volgende dag naar binnen. De sultan kon niet anders dan zich overgeven. Tijdens de aanval van de 24e juni sneuvelden 33 Nederlandse militairen en raakten er 133 gewond. Vijandelijke verliezen werden nergens genoemd, maar ze zullen ongetwijfeld in de honderdtallen lopen. De Nederlanders maakten 200 stukken geschut buit.

De pacificatie van de Indische Archipel kende in de jaren kort na de terugkeer van de Nederlandse soevereiniteit in 1816 een gewelddadig begin. Met de Atjeh-oorlogen in het laatste kwart van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw voor de boeg zou blijken dat de expedities naar Palembang niet het laatste bloed deden vloeien voordat een periode van relatieve rust in Nederlands-Indië bewerkstelligd werd.

13 Leven en werk van Petrus Johannes Schotel (1808-1865)

13.1 Zoon van een beroemd zeeschilder

Petrus Johannes Schotel werd geboren op 19 augustus 1808 te Dordrecht als zoon van de vermaarde zeeschilder Johannes Christiaan Schotel (1787-1838).

Aangetrokken door het water en behept met hetzelfde talent als zijn vader kreeg Schotel jr. op 22 jarige leeftijd een baan aangeboden als tekeninstructeur op het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) te Medemblik. Deze functie vervulde hij bijna 20 jaar lang.

Toen het KIM in 1850 vertrok van Medemblik naar Breda, ging Schotel niet mee. Hij verhuisde met zijn gezin naar Kampen en wierp zich volledig op de kunst. Helaas trof hij in zijn nieuwe omgeving weinig kunstenaars aan. Dit was één van de redenen waarom Schotel in 1856 verhuisde naar het Duitse kunstenaarscentrum Düsseldorf.

Een andere belangrijke reden was dat het werk van Schotel in eigen land niet altijd even geliefd was. Dit was voornamelijk het gevolg van zijn afschuw van de op dat moment zeer populaire stroming in de kunstwereld: de Romantiek. Hij betichtte de exponenten van deze stroming van wansmaak en bleef vasthouden aan de rationaliteit van de klassieke Hollandse School.

In Düsseldorf verbleef Schotel tot 1860, waarna hij verhuisde naar Dresden. Hier overleed hij op 23 juli 1865.

13.2 Een klassiek kunstenaar

Tijdens zijn werk op het KIM in Medemblik legde Schotel zich toe op de maritieme kunst. Hij trok zich niets aan van de Romantiek die de mode in de kunstwereld van zijn tijd domineerde. Hij bleef een fervent aanhanger van de klassieke Hollandse School. Zijn werk kenmerkte zich door de strakke en natuurgetrouwe weergave van het afgebeelde. De gebeurtenissen die Schotel op het doek of papier vastlegde moesten zo veel mogelijk in overeenstemming zijn met de historische werkelijkheid.

Van zijn hand verschenen tientallen zeegezichten en scheepsportretten. Doorgaans werden de kunstwerken getekend of geschilderd, maar Schotel leverde ook grote aantallen etsen en lithografieën. In 1843 nam hij deel aan de eskaderreis van prins Willem Frederik Hendrik van Oranje-Nassau (1820-1879), van welke reis Schotel een groot aantal tekeningen en litho's maakte.

13.3 Heldendaden der Nederlanders ter zee

Eén van Schotels meest interessante werken stamt uit zijn latere jaren in Medemblik: de serie van 45 lithografieën getiteld "Heldendaden der Nederlanders ter zee". De litho's, die belangrijke Nederlandse zeeslagen- en gevechten tonen, waren door Schotel ontworpen naar aanleiding van het in 1848 gereedgekomen levenswerk van jhr. mr. J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het*

Nederlands Zeewezen (Amsterdam, 1833-1848). Dit standaardwerk beschreef de maritieme historie van Nederland vanaf de 12e tot en met de 19e eeuw. Uitgeverij Frans Buffa en Zonen leverde de litho's van Schotel als aanvulling op het boek van De Jonge.

Vandaag de dag toont de serie litho's nog steeds het vakmanschap van weleer. Het werk van Schotel was bedoeld als ode aan de mensen die een belangrijke rol speelden in de maritieme geschiedenis van Nederland. Met het tonen van de kunstwerken zet het Marinemuseum dit eerbetoon voort. Niet alleen aan mannen als Cornelis Tromp en Michiel de Ruyter, maar tevens aan een groots Nederlands kunstenaar: Petrus Johannes Schotel.

Bronnen

- *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen (deel 3, 5 en 6)*
J.C. de Jonge, 3e druk, Zwolle, 1869
- *De Nederlandsche zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst*
J.J. Backer Dirks, , 2e druk, Den Haag, 1890
- *Cornelis Maartenszoon Tromp 1629-1691. Een schets van het leven en bedrijf van admiraal Tromp*
A. Hallema, Den Haag, 1941
- *Varend verleden: De Nederlandse oorlogsvloot in de 17e en 18e eeuw*
J.R. Bruijn, Meppel, 1998
- *17 zeventiende eeuwse admiralen en hun zeeslagen*
T. van Gent, Den Haag, 2000
- *Geschiedenis van Nederland ter zee, deel 3*
J.C. Mollema, Amsterdam, 1941
- *Geschiedenis van Nederland ter zee, deel 4*
J.C. Mollema, Amsterdam, 1942
- *De vloot van den koning-stadhouder 1689-1690*
J.C.M. Warnsinck, Amsterdam, 1934
- *Van vlootvoogden en zeeslagen*
J.C.M. Warnsinck, 3e druk, Amsterdam, 1942
- *Philips van Almonde. Admiraal in de gecombineerde vloot 1644-1711*
A.L. van Schelven, Amsterdam, 1947
- *Jan Hendrik van Kinsbergen 1735-1819. Admiraal en filantroop*
R.B. Prud'homme van Reine, Amsterdam, 1990
- *Woensdag 11 oktober 1797*
F.E.M., Marineblad 1897 (serie van 6 artikelen)
- *Glorious Victory. Admiral Duncan and the Battle of Camperdown*
J. Murray, Dundee, 1997
- *De Nederlandsche Zeemacht in hare verschillende tijdperken geschetst*
J.J. Backer Dircks, Den Haag, 1890
- *De Zeeschilder P.J. Schotel*
Dr. G.D.J. Schotel, Utrecht, 1866